

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Серія «Бібліотечка слідчого та детектива:
учасники кримінального провадження»

О. С. ОСАДЧА, О. О. ЮХНО

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА
ПРИ ЗАСТОСУВАННІ
ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Харків 2016

УДК [343.12+343.133: 343.163] (477)

ББК 67.9 (4УКР) 311.72

0-72

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 2 від 23 лютого 2016 р.)*

Рецензенти:

Даньшин М. В. – доктор юридичних наук, професор;

Степанюк Р. Л. – доктор юридичних наук, професор

Осадча О. С.

0-72 Повноваження прокурора при застосуванні запобіжних заходів :
[монографія] / О. С. Осадча, О. О. Юхно / за загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора О.О. Юхна. – Харків : Панов,
2016. – 224 с. (Серія «Бібліотечка слідчого та детектива : учасни-
ки кримінального провадження»).

ISBN 978-617-7293-58-2

Монографія присвячена комплексному вивченню теоретич-
них, законодавчих і прикладних питань, пов'язаних із
процесуальними повноваженнями прокурора при застосуванні
запобіжних заходів у кримінальному провадженні. У роботі роз-
глянуто правове положення, статус і процесуальні
повноваження прокурора у досліджених питаннях, проаналізо-
вано правовий механізм захисту прав, свобод та законних
інтересів підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні за-
побіжних заходів. За результатами проведеного дослідження
виявлено наявні проблеми і неузгодженості у чинному КПК
України та запропоновані можливі шляхи вдосконалення чин-
ного кримінального процесуального законодавства.

Розраховано на науковців, юристів-практиків, викладачів,
ад'юнктів, аспірантів, курсантів і студентів вищих навчальних
закладів, а також усіх, хто цікавиться новітніми тенденціями ро-
звитку сучасної юриспруденції у дослідженому напрямі.

УДК 343.12: 343.133: 343.135 (477)

ББК 67.9 (4УКР) 311.11

ISBN 978-617-7293-58-2

© О.С. Осадча, О.О Юхно, 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	5
--------------------	---

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОКУРОРОМ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

1.1. Стан наукового розроблення процесуальних повноважень прокурора при застосуванні запобіжних заходів.....	7
1.2. Запобіжні заходи в системі забезпечення кримінального провадження.....	23
1.3. Правове регулювання застосування прокурором запобіжних заходів у кримінальному судочинстві зарубіжних країн	43

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРОКУРОРА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Прокурорський нагляд за законністю як гарантія забезпечення прав особи при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні	63
2.2. Застосування прокурором загальних положень про запобіжні заходи у кримінальному провадженні.....	87
2.3. Процесуальний порядок ініціювання прокурором клопотання про застосування запобіжного заходу	109

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОКУРОРОМ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Застосування запобіжних заходів, не пов'язаних з обмеженням волі	126
---	-----

3.2. Застосування запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням волі	146
3.3. Затримання як тимчасовий запобіжний захід у кримінальному провадженні	167
ВИСНОВКИ	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	205

ВСТУП

Процес реформування правоохоронних і судових органів, удосконалення кримінального процесуального законодавства України, його оновлення та гармонізація з міжнародними правовими стандартами суттєво змінили повноваження прокурора у кримінальному провадженні загалом, і зокрема при застосуванні запобіжних заходів. Указане обумовлено тим, що на прокурора покладено обов'язок здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням за дотриманням законності та обґрунтованості, зокрема й при застосуванні запобіжних заходів до підозрюваного, обвинуваченого. Важливість забезпечення таких вимог пов'язано з тимчасовим правообмежувальним характером запобіжних заходів, а також з виконанням приписів закону, спрямованих на реалізацію завдань та мети кримінального провадження. У цьому напрямі реалізації процесуальних повноважень прокурора першочерговим є дотримання засади верховенства права і законності при застосуванні запобіжних заходів під час досудового розслідування. Чинним КПК України запроваджено концептуально нову систему запобіжних заходів і порядок їх застосування. У зв'язку з цим зазнали змін і процесуальні повноваження прокурора з цього питання. Це підтверджується тим, що протягом 2013 р. прокурорами до слідчого судді, суду було подано 24 тис. 922 клопотання про застосування запобіжних заходів, за 2014 р. – вже 42 тис. 576 таких клопотань, а за січень – березень 2015 р. – 11 тис. 956 клопотань. Водночас запроваджені до КПК України новели викликали і продовжують викликати неоднозначні погляди і оцінки вчених та практиків, зокрема щодо визначення і удосконалення механізму призначення та застосування запобіжних заходів, з приводу чого серед учених триває дискусія. Проблемні аспекти процесуальних повноважень прокурора при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні в різні періоди досліджувало багато учених. Разом із тим, після прийняття чинного КПК України у 2012 році, досліджені питання концептуально не знайшли свого окремого і комплексного теоретичного висвітлення. Зазначені обставини зумовили вибір теми монографічного дослідження й

окреслили його основні напрями. Мета монографічного дослідження була визначена в тому, щоб на основі аналізу існуючих наукових підходів, а також чинного законодавства України і практики його реалізації визначити сутність та особливості процесуальних повноважень прокурора при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні, а також окреслити шляхи їх вдосконалення. В ході монографічного дослідження поставлено та реалізовано задачі щодо з'ясування стану наукового розроблення процесуальних повноважень прокурора при застосуванні запобіжних заходів; виокремлення та узагальнення особливостей запобіжних заходів у системі заходів забезпечення кримінального провадження; охарактеризовано правове і, зокрема процесуальне регулювання участі прокурора при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному судочинстві зарубіжних країн; розкрито сутність прокурорського нагляду за законністю як гарантії забезпечення прав особи при застосуванні запобіжного заходу; опрацьовано питання щодо застосування прокурором загальних положень про запобіжні заходи у кримінальному провадженні; окреслено процесуальний порядок ініціювання прокурором клопотання про застосування запобіжних заходів; визначено особливості застосування запобіжних заходів, не пов'язаних і тих, що пов'язано з позбавленням волі; окремо встановлена сутність та значення затримання особи у кримінальному провадженні; сформульовано і запропоновано основні напрями вдосконалення положень кримінального процесуального законодавства України, зокрема в частині участі прокурора під час застосування запобіжних заходів.

Розраховано на науковців, юристів-практиків, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, курсантів і студентів вищих навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться новітніми тенденціями розвитку сучасної юриспруденції у дослідженому напрямі.

Автори

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОКУРОРОМ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

1.1. Стан наукового розроблення процесуальних повноважень прокурора при застосуванні запобіжних заходів

Стан наукового розроблення процесуальних повноважень прокурора при застосуванні правового інституту запобіжних заходів на різних історичних етапах розвитку державотворення сучасної України змінювався з урахуванням соціального, політичного, економічного та інших факторів. З приводу цього В. О. Семенцов слушно зазначив, що, за твердженням юристів Стародавнього Риму, історія – це вчителька життя (*historia est magistra vitae*). І справді, не знаючи історії виникнення, становлення та розвитку кримінальних процесуальних інститутів, неможливо об'єктивно підійти до вирішення сучасних актуальних проблем кримінального судочинства, включаючи і правовий інститут запобіжних заходів¹, що ми підтримуємо. За дослідженням, досить різноманітне коло питань, пов'язаних із застосуванням запобіжних заходів у кримінальному процесі, розглядалося вченими, починаючи ще з радянських часів. Насамперед, на нашу думку, це пов'язано з тим, що їх види постійно змінювалися, доповнювалися і удосконалювалися. Разом із вказаним, в історичному аспекті постійно змінювався й процесуальний порядок застосування уповноваженими особами запобіжних заходів у кримінальному процесі, в тому числі й прокурором. Вказане пов'язано з тим, що ставши на демократичний шлях розвитку і визначивши завдання побудови правової держави, Україна почала запроваджувати напрацьовані міжнародною спільнотою гуманістичні цінності, які є загально визнаними у сфері кримінально судочинства. У зв'язку з

¹ Семенцов В. А. Следственные действия по Уставу уголовного судопроизводства / В. А. Семенцов // Актуальные проблемы российского права. – 2014. – № 4 (41). – С. 679.

цим, серед учених не припиняється вестися дискусія щодо системи запобіжних заходів, їх специфічних правових властивостей, мети і підстав застосування та ін. Після прийняття чинного КПК України проблемні питання процесуальних повноважень прокурора при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні комплексно не досліджувались, що обумовлює його актуальність та вимагає додаткового вивчення. Історичний шлях державотворення нашої країни завжди супроводжувався своїм специфічним правовим розвитком. Так, у період родової общини (XII–XIV ст.ст.), яка відповідала за кожного свого члена сім'ї, при вирішенні правового конфлікту в якості запобіжного заходу застосовувалась порука – спочатку членів роду, а потім порука впливових людей. Зазначене було зумовлено тим, що на той час злочин не відрізнявся від цивільного делікту, адже суд був змагальним і обвинувальним, а в якості судді виступав князь¹. За дослідженням К. К. Білецької, даний запобіжний захід історично виник одним із перших ще на общинному етапі розвитку нашої держави. На той історичний період найбільшого поширення набула саме порука родової общини за її члена, який вчинив кримінальне правопорушення, у тому числі за межами своєї общини. Це був ефективний запобіжний захід, який забезпечував не тільки явку правопорушника, а й відповідальність за вчинене правопорушення. Відповідальність носила матеріальний характер та покладалась на общину, членом якої була винна особа. На наступних історичних етапах відбувався розвиток правового інституту застосування запобіжного заходу у вигляді поруки до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Так, у княжий та царський історичний періоди застосування поруки також було поширеним та ефективним запобіжним заходом. Однак, вже за часів імператорського періоду, коли відбулося посилення державної влади над владою громади, застосування поруки отримало зовсім інший характер з причини того, що на поручителя не покладалась матеріальна відповідальність за неявку підозрюваного до судових органів. Тому поручительство застосовувалось дуже рідко та носило формальний характер². За дослідженням, у подальшому із

¹Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе / П. И. Люблинский. – СПб., 1968. – С. 64.

² Білецька К. К. Виникнення та розвиток запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки на терито-

зміною державного устрою змінювалось і законодавство, не виключенням з чого було й кримінальне процесуальне. Так, відповідно до Судебників 1497 та 1555 рр., основними засобами ведення кримінального процесу були обшук і катування. При цьому, «обшук» був не тільки засобом відшукування доказів, а й загальним заходом протидії злочинності, у зв'язку з чим кримінальний процес іменувався «обшуком». Головним видом запобіжного заходу була «віддача за пристава», яка полягала в тому, що винну особу сковували та поміщали в колоду. Оскільки на той час не було державних в'язниць, то всі заарештовані тримались у дворі пристава, в обов'язок якого й входило наглядати за ними. У виняткових випадках, як другий вид запобіжних заходів, застосовувалась порука, яка здійснювалась лише в чолобитній формі (індивідуальне або колективне письмове прохання, звернення до государя). Порука була досить серйозним запобіжним заходом, оскільки поручитель ручався головою за явку обвинуваченого до суду¹. Слід зазначити, що на той час чолобитні (на відміну від інших документів) відрізнялися чітко визначеною і закріпленою формою. Зазвичай чолобитна розпочиналась із звернення до государя (чолом б'ю, тобто вклоняюся). Потім йшла інформація про особу, яка здійснювала відповідне прохання, і закінчувався такий документ обов'язковою формулою «руку доклав» та особистим підписом. На зворотному боці документу церковний дяк, який брав участь у його розгляді, безпосередньо вів записи та ставив дату, коли він був поданий, і відзначав «доповісти» або коротко записував наказ, який надав цар². Однак, як свідчать історичні відомості, такий вид запобіжного заходу застосовувався в основному до заможних осіб. З часу прийняття Соборного Уложения 1649 р. (збірник феодального права (законів) Російської (Московської) держави, який був прийнятий в 1649 р. за часи правління царя Олексія Михайловича) злочин було визнано суспільним злом, а покарання за нього стало як кара за вчинене злочинне діяння. Кримінальне переслідування було публічним, а

рії сучасної України / К. К. Білецька // Юрид. наук. електронний журнал. – 2014. – № 5. – С. 128–132.

¹ Кистяковский А. Ф. О пресечении обвиняемому способов уклоняться от следствия и суда: исследование / А. Ф. Кистяковский. // Санкт-Петербург : Изд. «Судебного вестника», 1868. – С. 22.

² Чичерин Б. Областные учреждения России в XVII веке / Б. Чичерин // Русская беседа. – Ч. 4. – Москва. – 1856. – С. 57–58.

сам процес інквізиційним (розшуковим, слідчим). Розпочинаючи з цього періоду, на зміну такому запобіжному заходу як «віддача за пристава» введено інші види, зокрема, тримання під вартою. Проте, воно було досить суворим, оскільки у в'язницях арештованих могли безпідставно тримати по 2–3 роки. Такі негативні чинники впливали з того, що на той час більшість строків не було законодавчо закріплено¹, оскільки вони встановлювались за принципом «на скільки скаже государ». У контексті дослідження зазначимо, що із вступом на трон Петра I-го було прийнято Указ від 12 січня 1722 р., яким вперше створено органи прокуратури, зокрема, засновано посаду генерал-прокурора («ока государева»), якому належало здійснювати нагляд за тим, щоб вищий державний орган країни (Сенат) діяв у суворій відповідності з регламентами та імператорськими вказівками². При цьому, кількість затриманих так і не зменшувалась. З приводу цього І. Л. Петрухин зазначав, що в 1763 р. Сенатом Росії було констатовано безпідставне тримання 1862 ув'язнених, які знаходились у в'язниці з 1756 р., тобто більше 7 років. Приводилися й більш негативні факти, зокрема, в 1727 р. з'ясувалося, що на період розслідування майор Воєводський перебував під вартою 10 років, поручик Дубасов знаходився під вартою 9 років, поручик Боб'єв – 12 років³. Вивчаючи цей процес і таку негативну ситуацію, учений констатував, що маючи такі факти, влада приймала різні заходи, які були спрямовані на скорочення терміну тримання осіб під вартою і передачі особи до суду. Зокрема, 5 березня 1731 р. під час правління імператриці Анни Іоанівни був виданий указ, який наказував з 8 березня приступити до вирішення «колоднических справ» (оскільки, як відмічалось, особу сковували й саджали в колоду) без всяких застережень і всі ці справи закінчити провадженням до Великодня 18 квітня того ж року під загрозою штрафу.

Досліджуючи значення прокурора при застосуванні запобіжних заходів (у ті часи це були губні старости), О. В. Попович

¹ Тихомиров М. Н. Соборное уложение 1649 года / М. Н. Тихомиров, П. П. Епифанов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – С. 112.

² Смоленский М. Б. Прокурорский надзор : учеб. / под ред. М. Б. Смоленского, И. А. Жильцова. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко»; Академцентр, 2011. – С. 33.

³ Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И. Л. Петрухин ; ин-т гос. и права. – М. : Наука, 1989. – 256 с.

відмітив, що хоча в Соборному Уложенні 1649 року було відображено усі правові інститути досудового провадження, однак, процесуальний стан губного старости зазнало змін. Це пов'язано з тим, що губні справи передавалися сищикам, а губний староста направлявся йому в підпорядкування. За відсутності в територіальній одиниці вказаних органів досудове розслідування проводилося воєводами¹. В той же час, безпосереднього законодавчого закріпленого порядку проведення керівництва губними старостами Соборне Уложення 1649 р. не містило, а лише відобразало раніше сформовану норму про мету такого керівництва, зокрема, відповідно до ст. 5, це розшук татників і розбійників². Відзначаючи досліджене питання О. В. Попович окреслив, що важливість вказаного законодавчого документу полягає в тому, що, враховуючи керівництво губного старости чи воєводи, на законодавчому рівні все ж таки було передбачено можливість губного старости давати вказівку щодо затримання татей та розбійників. Із змісту ст. 83 Соборного Уложення 1649 р. учений дійшов висновку, що губний староста або воєвода мав право дати вказівку недільнику про затримання татних злочинців, оскільки в положеннях наведеної статті вживається термін «пошлют», який можна тлумачити як обов'язок її виконати³. В подальшому, за часів правління Катерини II-ї, 10 лютого 1763 р. був видано указ, в якому суворо вимагалось «закінчити арештантські справи за місяць». Пізніше її послідовник Олександр I-й наказав Сенату Росії позачергово розглядати арештантські справи. При цьому, за порушення припису було встановлено відрахування в розмірі 1/3 від

¹ Попович О. В. Процесуальне керівництво у кримінальному провадженні за Соборним Уложенням 1649 року / О. В. Попович: матер. Міжнарод. наук.-прак. конф., м. Луганськ, 20 квітня 2012 р. / редкол.: М. Й. Курочка, О. І. Левченков, В. І. Галаган та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ, 2012. – С. 49–51.

² Памятники Русского Права : Соборное Уложение царя Алексея Михайловича 1649 года. Выпуск Шестой / под ред. К. А. Сафроненко. – М., 1957. – С. 384.

³ Попович О. В. Процесуальне керівництво у кримінальному провадженні за Соборним Уложенням 1649 року / О. В. Попович: матер. Міжнарод. наук.-прак. конф., м. Луганськ, 20 квітня 2012 р. / редкол.: М. Й. Курочка, О. І. Левченков, В. І. Галаган та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ, 2012. – С. 49–50.

платні винного судді. Однак, в цілому проведені заходи не змогли суттєво змінити сформовану негативну практику. Відтак, у зв'язку з великою кількістю арештантських справ, спроби прискорити їх розслідування і розглянути в судах виявилися малоефективними. У результаті цього, прикриваючи свою неспроможність позитивно вплинути на цей процес (у 1825 р. в Росії налічувалося 127 тисяч арештантів), влада стала приховувати фактичну статистичну звітність щодо кількості арештованих¹. Подальші дослідження правових актів початку XIX ст. свідчать про певну тенденцію до гуманізації кримінального судочинства. Так, 15 вересня 1801 р., у день коронації Олександра I-го, був виданий Імператорський Указ «Про скасування тортур». Пізніше, 20 березня 1822 р., був прийнятий закон, який встановлював, що чоловічі кайдани повинні важити не більше 5,5 фунтів, тобто трохи більше 2 кг, а ті обручі, що накладаються на ноги, було наказано всередині обшивати шкірою (жінок в кайдани не заковували). З приводу цього П. І. Люблінський зазначив, що на той час тенденція щодо поводження з ув'язненими була більш гуманною, оскільки їх не можна було приковувати в ручні кайдани, які щільно прилягали до тіла. Однак, у крайньому випадку все ж таки дозволялось приковувати в кайдани, які були просторі та від яких не виникало болю. У зв'язку з цим, на прокурора покладался обов'язок щодо здійснення контролю за дотриманням цих вимог при застосуванні запобіжних заходів. При цьому, незважаючи на певну гуманізацію, Указом від 29 січня 1825 р. для впізнання арештованого у разі можливої втечі було введено гоління половини його голови, що фактично принижувало людську гідність. Таке нововведення аргументувалось тим, що в'язниці були досить старими, у зв'язку з чим збільшилась кількість втеч. Пізніше, після судової реформи 1864 р., така міра була скасована². Досить важливим наступним історичним етапом розвитку кримінального процесуального законодавства стало прийняття Зводу законів 1832 р. (ст. 876, т. XV Зводу законів), яким передбачались наступні нові види запобіжних заходів: тримання у в'язниці та при поліції, домашній арешт, поліцейський

¹ Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И. Л. Петрухин ; ин-т гос. и права. – М. : Наука, 1989. – С. 132.

² Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе. Меры, обеспечивающие неуклонение обвиняемого от правосудия / П. И. Люблинский. – СПб : Сенатская типография, 1906. – С. 53, 65.

нагляд, віддача на поруки. При цьому, обрання конкретного запобіжного заходу залежало від тяжкості пред'явленого прокурором обвинувачення, наявності зібраних доказів і соціального положення обвинуваченого, а також наявності чи відсутності підозри щодо наміру вчинити втечу¹. Слід відмітити, що з дослідженого питання досить позитивним положенням Зводу законів 1832 р. було чітке розмежування процесуальних вимог до умов застосування кожного виду запобіжного заходу, а також безпосередньої участі прокурора при цьому. Так, на той час тюремному ув'язненню підлягали особи, які обвинувачувалися у злочинах, за які передбачалось покарання у вигляді позбавлення або обмеження прав стану (позбавлення всіх прав стану означало громадянську смерть: позбавлення прав, переваг, власності, припинення подружніх і батьківських прав) або торгової страти (торгова страта – з XV в. це публічне тілесне покарання, биття батогами за вироком суду на торгу чи площі), а також до осіб, які обвинувачувались в інших менш тяжких злочинах, але не змогли знайти поручителя (ст. 877). У той же час під домашній арешт або поліцейський нагляд потрапляли особи, обвинувачені в менш тяжких злочинах, за які вони могли б підлягати тюремному ув'язненню. Час ув'язнення був передбачений і зараховувався до загального терміну покарання (ст. 878). При цьому, обвинувачені у цих злочинах могли залишатися на волі тільки в тому випадку, якщо вони знаходили надійного поручителя, який із упевненістю міг відповісти за те, що обвинувачений не буде переховуватись і з'явиться до суду, коли йому буде наказано². Однак, як зазначив О. Ф. Кистянський, незважаючи на певну альтернативність запобіжних заходів, основним видом запобіжного заходу було тримання під вартою. У зв'язку з цим, офіційна статистика велась в основному щодо цього виду запобіжного заходу. В іншому випадку ведення обліку щодо вирішення питання відносно застосування чотирьох інших запобіжних заходів могло б кинути негатив на всю передбачувану на той час систему запобіжних за-

¹ Российское законодательство X–XX вв. / отв. ред.: Б. В. Виленский; под общ. ред. О. И. Чистяков. – Т. 8: Судебная реформа. – М. : Юрид. лит., 1991. – С. 66.

² Гайнов И. Д. История становления и развития мер уголовно-процессуального принуждения в России (XIII–XIX века) / И. Д. Гайнов // Вестник Казанского юрид. ин-та МВД России. – 2012. – № 4 (10). – С. 107–112.

ходів¹. Водночас, незважаючи на вказане, система запобіжних заходів на той час не могла ефективно сприяти кримінальному судочинству, у зв'язку з чим радикально і гостро постало питання фундаментального подальшого їх реформування. У результаті цього 20 листопада 1864 р. в Росії було прийнято Статут кримінального судочинства, яким було введено правовий інститут судових слідчих, що остаточно відокремив судову владу від виконавчої. За поліцією було залишено право застосовувати лише один захід кримінального процесуального примусу, це саме затримання. В цілому система заходів кримінального процесуального примусу знайшла своє закріплення в ст.ст. 77, 416–419 зазначеного статуту та включала наступні види запобіжних заходів: 1) відібрання виду на проживання або підписку про явку до органів слідства і заборону відлучення з місця проживання; 2) передання під особливий нагляд поліції; 3) передання на поруку; 4) застосування застави; 5) домашній арешт; 6) взяття під варту². В контексті дослідженого питання доцільно наголосити, що згідно із Статутом кримінального судочинства 1864 р., процесуальний статус прокурора значно підвищувався. Прокурора було наділено правом вимагати скасування або застосування більш м'якого запобіжного заходу. Поряд із цим, перед направленням кримінальної справи до суду прокурор також був наділений правом самостійно скасовувати або пом'якшувати певний вид запобіжного заходу при складанні обвинувального акта. Водночас, прокурор не мав право самостійно замінювати певний вид запобіжного заходу на більш суворий. В той же час судовий слідчий мав право не виконувати вказівок прокурора щодо взяття обвинуваченого під варту і направляв кримінальну справу до суду, який виносив остаточне рішення з цього питання³. Інший порядок було встановлено у Варшавському судовому окрузі та Прибалтійських

¹ Кистяковский А. Ф. О пресечении обвиняемому способов уклоняться от следствия и суда: исследование / А. Ф. Кистяковский. – Санкт-Петербург : Изд. «Судебного вестника», 1868. – С. 107, 109.

² Судебные уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рас- суждений, на коих они основаны. Часть вторая – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://civil.consultant.ru/reprint/books/118/188.html>.

³ Гайнов И. Д. История становления и развития мер уголовно- процессуального принуждения в России (XIII–XIX века) / И. Д. Гайнов // Вестник Казанского юрид. ин-та МВД России. – 2012. – № 4 (10). – С. 107–112.

губерніях (які на той час підпорядковувались Росії), де слідчий був зобов'язаний виконувати вказівки прокурора про обрання або зміну запобіжного заходу, а вже потім направляти справу зі своїми запереченнями до суду. На прокурора покладался обов'язок здійснювати нагляд за законністю здійснення процедури арешту. За відсутності законних підстав для арешту прокурор був зобов'язаний негайно звільнити особу з-під варти, не вивчаючи обґрунтованість арешту по суті¹. З приводу цього І. Л. Петрухін зазначив, що подібну тенденцію не можна оцінювати однозначно, оскільки, з одного боку, велика кількість заходів процесуального примусу застосовувалась саме в період реакційного політичного режиму, що існував у царській Росії, а з іншого боку, така розгалуженість запобіжних заходів підтверджувала високу правову культуру російської правотворчості, яка була властива на той час при прийнятті Статуту кримінального судочинства 1864 р., який вирізнявся високою законодавчою технікою². Розпочинаючи з цього періоду, процесуальний статус прокурора став підвищуватись, відігравати важливу наглядову і контролюючу роль при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному судочинстві. При цьому, основним органом попереднього слідства все ж таки був судовий слідчий, який був уповноважений розпочинати слідство, але не інакше як на законній підставі і за наявності законодавчо передбачених підстав. Про початок слідства він повідомляв прокурора, за винятком тих випадків, коли слідче провадження було розпочато за повідомленням поліції або за скаргою приватного обвинувача. Усі матеріали попереднього слідства надходили до прокуратури, і якщо прокурор вважав, що обвинуваченого треба передати до суду, то своє рішення він викладав у формі обвинувального акта, який надалі й підтримував у суді. У подальшому в результаті Соціалістичної революції 1917 року було ліквідовано державно-правову побудову царської Росії. Проте, як свідчать дослідження, остання заклала фундаментально нові основи подальшого розвитку правових інститутів кримінального судочинства. На початковому етапі нового державотворення попередня система запобіжних заходів офіційно не була скасована,

¹ Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство / Н. Н. Розин. – Томск : Типогр. Томского ун-та, 1913. – С. 311.

² Петрухін І. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И. Л. Петрухін ; ин-т гос. и права. – М. : Наука, 1989. – С. 126.

але вже з прийняттям Декрету про суд № 1 від 24.10.1917 р. було передбачено, що застосовуватися можуть лише ті закони повалених урядів, які не скасовані революцією і не суперечать «революційній совісті та правосвідомості». У перших законодавчих актах Радянської держави арешт і затримання згадувалися лише як найбільш суворі запобіжні заходи, що спрямовані проти ворогів революції¹. Враховуючи вищевикладене, можна зазначити, що для подальшого розвитку правового інституту запобіжних заходів на той час важливе значення мав досвід дореволюційної Росії. Це пояснюється тим, що на основі досвіду дореволюційної Росії в своїй законотворчій діяльності влада СРСР, до складу якої входила й територія сучасної України, закріпила чинну на той час систему запобіжних заходів. На підтвердження цього факту Н. В. Бушная зазначила, що у той час, коли в СРСР функціонувала розгалужена система запобіжних заходів, у західних країнах вона була значно вужчою, оскільки до їх видів входили лише застава та арешт². Після прийняття Кримінально-процесуального кодексу Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки у 1922 р. (набув чинності 01.07.1922 р. і діяв до 01.01.1961 р.) нагляд за законністю покладался на прокуратуру, а в судовому засіданні могли брати участь також громадські обвинувачі і захисники³. Протягом вказаного періоду функціонувала наступна система запобіжних заходів: 1) підписка про невиїзд; 2) порука – особиста і майнова; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) взяття під варту. Згодом до ст. 144 КПК РСФРР 1923 р. було внесено доповнення, яким передбачалось, що до червоноармійців військових частин (військових моряків), які були під слідством, в якості запобіжного заходу може застосовуватися спостереження за ними в тих частинах, в яких вони перебувають на службі. Однак, з часу прийняття Основ кримінального судочинства 1924 р. система запобіжних заходів не містила переліку, але й не скасувала тих запобіжних заходів, які містилися в КПК союзних республік. При цьому, в колишньому СРСР на той період було скасовано термін «арешт» і «взяття під

¹ Бушная Н. В. Проблемы применения мер процессуального принуждения в стадии предварительного расследования : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Бушная Наталья Викторовна. – Волгоград, 2005. – С. 29.

² Вказана праця. – С. 13.

³ История государства и права : словарь-справочник / под ред. М. И. Сизикова. – М., 1997. – 304 с.

варту», а замість них введено термін «позбавлення волі», що тим самим визначило даний запобіжний захід як міру соціального захисту. Крім цього, було введено ще одну додаткову підставу для обрання позбавлення волі як запобіжного заходу, зокрема: якщо знаходження обвинуваченого на волі буде визнано суспільно небезпечним, то позбавлення волі застосовувалося при порушенні провадження про визнання обвинуваченого суспільно небезпечним. У 1924 р. після допиту підозрюваного органи дізнання були наділені правом обирати будь-який із передбачених видів запобіжних заходів, якщо особу підозрювали у вчиненні злочину, за який передбачалось покарання у вигляді позбавлення волі більше ніж на один рік. У разі обрання запобіжного заходу працівники органу дізнання зобов'язані були про це повідомити слідчого, який, у свою чергу, мав право скасувати або замінити запобіжний захід. Такі новели, як зазначила Н. В. Бушная, було введено під впливом ідеї соціологічної та антропологічної шкіл права про небезпечний стан суб'єкта і застосування до нього заходів соціального захисту навіть за відсутності провини¹. Подальше удосконалення системи запобіжних заходів було здійснено в 1927 р., у результаті чого з'явився новий вид запобіжного заходу, зокрема, пункт 3 ст. 142 КПК Української Радянської Соціалістичної Республіки було доповнено таким видом як порука профспілкових та інших громадських організацій. Водночас, така порука здійснювалась не громадськими органами чи трудовими колективами, а приватними особами у кількості не менше двох осіб². Тобто можна визначити, що зазначений вид запобіжного заходу був дещо схожий на сучасне особисте зобов'язання.

Після прийняття у грудні 1958 р. Основ кримінального судочинства до переліку запобіжних заходів входили: 1) підписка про невиїзд; 2) особиста порука або порука громадських організацій; 3) взяття під варту та інші види запобіжних заходів, які були передбачені законодавством союзних республік. На зміну цьому було прийнято КПК України 1960 р., який діяв досить тривалий і найбільший термін. В частині регламентації запобіжних заходів вказаним кодексом було встановлено такі їх види: підписка про

¹ Бушная Н. В. Проблемы применения мер процессуального принуждения в стадии предварительного расследования : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Бушная Наталья Викторовна. – Волгоград, 2005. – С. 33–34.

² Вказана праця. – С. 80–84.

невиїзд; особиста порука; порука громадської організації або трудового колективу; застава; взяття під варту; нагляд командування військової частини. За результатами дослідження вказаного періоду слід зазначити, що за час існування на території нашої держави Української РСР такі види запобіжних заходів як порука та поручительство було закріплено у чинний на той період часу КПК України, поряд із іншими республіками. Проте, такі запобіжні заходи не набули свого поширення, оскільки на практиці найбільш часто застосовувались такі їх види, як підписка про невиїзд та тримання під вартою. На початку побудови незалежної України і в подальшому, міжнародна спільнота докоряла Уряду України про надмірне кількісне перевантаження слідчих ізоляторів особами, взятими під варту, а виправних установ засудженими до позбавлення волі, постійно піддавала критиці національну систему запобіжних заходів і вимагала її зміни у більш демократичному напрямі, зокрема, було наполегливо рекомендовано застосування домашнього арешту, що й було враховано в КПК України 2012 року. З приводу цього О. М. Литвак і П. В. Шумський доречно зазначали, що сучасний етап розвитку української державності підтверджує необхідність подальшої оптимізації системи прокуратури та її функцій, оскільки з розвитком державності в Україні змінювались місце й роль прокуратури, а її діяльність набувала нового змісту і стала однією із головних умов розбудови правової держави. Учені підкреслили, що важливу складову діяльності правового інституту прокуратури становить сфера кримінального переслідування, у зв'язку з чим реформа кримінальної юстиції в Україні є необхідним кроком на шляху адаптації українського законодавства до європейських і світових правових стандартів у сфері кримінального судочинства¹, що ми підтримуємо. До цього слід додати, що за роки незалежності України процес реформування органів прокуратури набув важливого значення, що зумовлює необхідність постійного напрацювання відповідних концепцій, прийняття та удосконалення чинного національного законодавства. На сьогодні процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні регулюється Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Законом України

¹ Литвак О. М. Проблеми реформування кримінальної юстиції / О. М. Литвак, П. В. Шумський: зб. матер. Інтернет-конф. (м. Київ, 28 листопада 2014 року). – К.: Нац. акад. прокуратури України, 2014. – С. 8–14.

«Про прокуратуру» 2015 року, рішеннями Уряду України та рядом галузевих і міжгалузевих наказів Генеральної прокуратури. Слід зазначити, що відповідно до п. 9 Перехідних положень Конституції України, до моменту введення в дію законів, які регулюють діяльність державних органів щодо контролю та прокурорського нагляду за додержанням законів, прокуратура продовжує виконувати функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів. На підставі і з урахуванням вищевикладеного можна констатувати, що чинний КПК України суттєво змінив систему кримінального судочинства, положення якого протягом досить тривалого часу ґрунтувались на радянській правовій ідеології. Однією з новел КПК України 2012 року стало запровадження заходів забезпечення кримінального провадження, яким відведено окребий Розділ II «Заходи забезпечення кримінального провадження». До структури таких заходів входять і запобіжні заходи, процесуальне регулювання яких здійснюється відповідно до Глави 18 «Запобіжні заходи, затримання особи». На нашу думку, це пов'язано з тим, що запобіжні заходи належать до тих правових інститутів, що мають правообмежувальний характер. В розрізі піднятого питання О. Г. Яновська зазначила, що рішення слідчих суддів щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження найбільш чутливо сприймаються та оцінюються учасниками кримінального судочинства, адже вони найчастіше обмежують чи порушують такі конституційні права як право на свободу, особисту недоторканність, право на приватне життя та власність¹, що й обумовлює необхідність пильного нагляду за додержанням законності та обґрунтованості при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні. Здійснюючи кримінальне переслідування, прокурор уповноважений на процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у формі прокурорського нагляду за досудовим розслідуванням, у тому числі при застосуванні запобіжних заходів. Однак, реалізація прокурором функції нагляду за додержанням і застосуванням законів викликає серйозні заперечення у міжнародних експертів. Згідно з резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи від 4 жовтня 2010 року, функція прокуратури України щодо нагляду за

¹ Яновська О. Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні / О. Г. Яновська // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – № 2 (27). – С. 12–17.

додержанням і застосуванням законів визнана такою, що суперечить європейським стандартам, а також перевищує повноваження, які необхідні в демократичній державі¹, що сприяло прийняттю нового вже чинного Закону України «Про прокуратуру». В той же час в науці і на практиці з цих питань на сьогодні продовжується вестись дискусія.

У цьому контексті дослідження О. М. Литвак, П. В. Шумський зазначили, що у більшості держав-членів Ради Європи органи прокуратури в різних формах та межах забезпечують захист прав і свобод громадян, суспільних та державних інтересів. Це стосується колишніх радянських республік, зокрема, Азербайджану, Вірменії, Латвії, Литви, Молдови, Росії, в яких органи прокуратури мають подібні з прокуратурою України повноваження у сфері нагляду за додержанням і застосуванням законів. Із дещо обмеженими повноваженнями прокурорський нагляд за додержанням законності та виконанням законів здійснюється в Андоррі, Болгарії, Італії, Сербії, Словенії, Угорщині, Хорватії та деяких інших європейських країнах², що пов'язано з покладенням на державу обов'язку щодо забезпечення захисту особи, охорони її прав, свобод та законних інтересів, а також відновлення у разі їх порушення. З метою досягнення вказаного, прокурор уповноважений застосовувати запобіжні заходи, які є невід'ємним елементом механізму забезпечення успішної реалізації завдань кримінального провадження. Зокрема, з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Дане положення впливає із ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада

¹ Резолюція 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні»: Міжнар. документ від 04.10.2010 р. № 1755(2010) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a19.

² Литвак О. М. Проблеми реформування кримінальної юстиції / О. М. Литвак, П. В. Шумський: зб. матер. Інтернет-конф. (м. Київ, 28 листопада 2014 року). – К.: Нац. акад. прокуратури України, 2014. – С. 8–14.

1950 р., (ратифікована Верховною Радою України) якою передбачено, що кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність. Ніхто не може бути позбавлений свободи інакше, як у випадках і в порядку, встановлених законом. Аналогічні положення також містяться у нормах Конституції України. На нашу думку, тільки правильне і неупереджене застосування того чи іншого виду запобіжного заходу дозволить якнайменше тимчасово обмежити права і свободи особи у кримінальному провадженні. Насамперед, багато в чому це залежить від обґрунтованості, об'єктивних і законних підстав підготовки та подання прокурором клопотання про застосування запобіжного заходу. З практичної точки зору, в основу такого клопотання повинні бути покладено фактичні дані та обставини, що свідчать про суспільну небезпеку вчиненого кримінального правопорушення та конкретної особи, яка його вчинила, а також наявність одного чи багатьох кількох ризиків, передбачених положеннями ст. 177 КПК України. Зазначене обумовлено тим, що, відповідно до ст. 7 КПК України, однією із провідних засад кримінального провадження є законність, згідно з якою слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд зобов'язані неухильно і точно виконувати всі законодавчо встановлені вимоги при здійсненні кримінального провадження. Це одна із основних і суттєвих засад (принципів) кримінального провадження, з якої немає і не може бути ніяких винятків. В межах дослідженої проблеми вимоги положень Глави 18 «Запобіжні заходи, затримання особи» чинного КПК України слід розглядати не тільки як можливість застосування заходів процесуального примусу, але й як вимоги відповідної належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого. З цього питання З. Ф. Коврига зазначила, що при закріпленні обов'язків щодо утримання від вчинення негативних дій процесуальні норми сприяють також формуванню у свідомості та психіці підозрюваного, обвинуваченого стримуючих мотивів. У цьому випадку такі положення забезпечують належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого під час проведення досудового розслідування, а також судового розгляду кримінального провадження, шляхом психологічного впливу на таку особу. Такі процесуальні положення несуть і превентивне навантаження, оскільки попереджують та стримують підозрюваного, обвинуваченого від вчинення небажаної протиправної поведінки¹, що ми

¹ Коврига З. Ф. Уголовно-процессуальное принуждение / З. Ф. Коврига. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1975. – С. 97.

підтримуємо. При цьому, вчена наголосила, що якщо підозрюваний, обвинувачений не порушує законодавчо передбачених заборон і добровільно виконує свої процесуальні обов'язки, то в такому разі у правоохоронних органів не можуть з'явитись підстави тимчасово обмежувати права особи. Якщо ж загроза застосування запобіжного заходу не здійснює необхідного й позитивного психологічного впливу на підозрюваного, обвинуваченого, і останній не бажає добровільно виконувати свої процесуальні обов'язки, то до нього слід застосовувати відповідний запобіжний захід, передбачений КПК України.

Таким чином, можна констатувати, що з моменту введення в дію чинного КПК України 2012 р. актуальність піднятого питання суттєво зросла, що обумовлено концептуальними змінами та новелами, зокрема, й щодо повноважень прокурора при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні. Насамперед, такі нововведення стосуються забезпечення захисту прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого, оскільки є вірогідність можливості тимчасового їх обмеження з боку уповноважених на те органів. У зв'язку з цим, виникає нагальна потреба у встановленні додаткових кримінальних процесуальних гарантій при застосуванні запобіжних заходів. На сьогодні важливе значення має новела чинного КПК України щодо своєчасного і ефективного процесуального керівництва досудовим розслідуванням та нагляду прокурора як гаранта забезпечення законності у кримінальному провадженні, зокрема і з цих питань. В цілому прокурор уповноважений давати доручення слідчому і приймати або погоджувати його ключові процесуальні рішення, в тому числі, й клопотання про застосування конкретного виду запобіжного заходу. Крім того, функцію державного обвинувачення в суді у справі має бути покладено саме на того прокурора, який здійснював процесуальне керівництво у виді прокурорського нагляду за додержанням законів слідчими органами, що проводили досудове розслідування, яке у подальшому підлягає законодавчому уточненню та закріпленню. З подальшим вдосконаленням кримінального процесуального законодавства нашої держави важливого значення набуває чітке визначення організаційної форми та функцій прокуратури. Таке реформування прокуратури необхідно проводити виважено і поступово, із врахуванням багаторічних наукових напрацювань та практичного досвіду органів прокуратури. У цьому напрямі також доцільно враховувати міжнародні правові стандарти щодо діяльності органів прокуратури та відповідну практику європейських

країн із цього питання. Згідно з підписаними Україною міжнародними угодами і договорами, загальні положення застосування запобіжних заходів повинні базуватися на положеннях Конституції України та ратифікованих Україною міжнародних правових актів, нагляд за виконанням яких входить до функцій і повноважень прокурора. Зважаючи на відсутність достатньої правової бази з цього питання, а також достатньої практики застосування наявних видів запобіжних заходів та запровадження новел у КПК України, теорія кримінального процесу потребує подальшого переосмислення та розробки нових концептуальних питань. Проблема застосування запобіжних заходів є одним із актуальних питань кримінальної процесуальної науки, тому повинна бути предметом подальших наукових досліджень чи наукових вивчень. Як свідчить дослідження, у цьому напрямі процесуальної діяльності залишаються невирішеними та дискусійними ряд теоретичних і прикладних проблем. Зазначене надає змогу стверджувати, що чинним КПК України висунуто концептуально нові вимоги до процесуальної діяльності прокуратури, що, на нашу думку, зумовлено пошуком визначення місця й процесуальної ролі прокурора у кримінальному судочинстві. У зв'язку з цим, започатковані у КПК України суттєві зміни передусім спрямовано на гуманізацію кримінальної юстиції і відповідно, вимагають від органів прокуратури принципових дій щодо обмеження певних повноважень. Чинний КПК України уточнив попередню систему органів досудового слідства і визначив місце та роль в ній прокуратури, обмеживши, таким чином, реалізацію нею функції досудового слідства чіткими часовими і процесуальними межами.

1.2. Запобіжні заходи в системі забезпечення кримінального провадження

З прийняттям чинного КПК України у кримінальному процесі обговорюються різноманітні проблемні питання практичного застосування його положень. Одним із таких аспектів є практичне застосування заходів примусового характеру, оскільки в КПК України введено новелу, зокрема, окремий розділ, який безпосередньо присвячено правовому регулюванню заходів забезпечення кримінального провадження. На нашу думку, важливість цього питання обумовлено тим, що застосування таких заходів у певній мірі обмежує права і свободи особи, у зв'язку з чим процесуальний порядок їх застосування має відповідати завданням кримінально-

го провадження. Відтак, ніякі інші критерії, мета та підстави застосування запобіжних заходів не можуть бути приводом до обмеження прав, свобод та законних інтересів особи у кримінальному провадженні. Доцільно зауважити, що у чинному КПК України відсутнє законодавче визначення поняття заходів забезпечення кримінального провадження, а лише зазначено, що вони застосовуються з метою досягнення дієвості кримінального провадження (ч. 1 ст. 131 КПК України). З приводу цього О. М. Миколаєнко доречно зазначив, що словосполучення «дієвість кримінального провадження» сформульовано законодавцем досить абстрактно¹, що ми підтримуємо і також вважаємо правильною з цього питання позицію О. М. Банчука, Р. О. Куйбіди та М. І. Хавронюка, які вказали, що під дієвістю кримінального провадження слід розуміти можливість виконання його завдань². У зв'язку з цим, на нашу думку, в ч. 1 ст. 131 КПК України було б доцільно вести мову не про досягнення дієвості кримінального провадження, а саме про досягнення дієвості його завдань. Таким чином, вказавши на завдання кримінального провадження, ми зможемо уникнути абстрактності та будемо мати чітке уявлення, на що саме спрямовано заходи забезпечення кримінального провадження. Необхідність уникнення подібної абстракції, як доречно зазначила О. А. Губська, пов'язано з тим, що головною вимогою, що висувається до застосування заходів кримінального процесуального примусу, є розумність рівня втручання у сферу конституційних прав і свобод осіб, які залучені до кримінального судочинства³, що ми підтримуємо. З питань тлумачення поняття заходів забезпечення кримінального провадження слід звернутися до доктринального визначення, оскільки в теорії кримінального процесу вказаний термін ученими майже не використовується. При цьому, дослідження наукових позицій вчених і аналіз положень кримінального процесуального законодавства

¹ Миколаєнко О. М. Кримінальний процесуальний примус у положеннях нового Кримінального процесуального кодексу України / О. М. Миколаєнко // Правова держава. – 2013. – № 16. – С. 207.

² Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Х.: Фактор, 2013. – С. 306.

³ Губська О. А. Взяття під варту як запобіжний захід у світлі національного та міжнародного законодавства / О. А. Губська // Адвокат. – 2007. – № 3. – С. 163.

України надають можливість зазначити, що поняття заходів забезпечення кримінального провадження є тотожним поняттю заходів кримінального процесуального примусу, оскільки ці заходи забезпечують змогу виявити, зібрати та зберегти докази, а також попередити і виключити можливу негативну поведінку особи, ухилення її від правоохоронних органів та суду. У контексті нашого монографічного дослідження зазначимо, що протягом тривалого часу поняття заходів кримінального процесуального примусу використовувалось лише у науковому обігу, формування якого розпочалося в 60-ті роки ХХ століття. Однак, на той період цьому питанню приділялось недостатньо уваги і здебільшого тільки в розрізі дослідження запобіжних заходів. Так, у 1970 році відомий радянський учений В. М. Корнуков надав характеристику заходам кримінального процесуального примусу. Вчений зазначив, що такі заходи є одним із видів державного примусу, у зв'язку з чим їм притаманні всі ознаки заходів державного примусу. При цьому, він виділив їх особливі ознаки, а саме: по-перше, вони застосовуються лише у сфері кримінального процесу; по-друге, застосовуються лише органами, що здійснюють кримінальну процесуальну діяльність; по-третє, розповсюджуються лише на осіб, які чітко визначені законом¹. У подальшому (в 1978 р.) на монографічному рівні В. М. Корнуков зробив спробу розкрити поняття заходів кримінального процесуального примусу та надати їх класифікацію. Учений визначив, що примусові заходи це передбачені кримінальним процесуальним законодавством процесуальні заходи примусового характеру, що застосовуються у чітко встановленому законом порядку органом досудового розслідування, прокурором і судом стосовно обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого, свідків та деяких інших осіб для усунення дійсних і можливих перепон, які виникають у процесі розслідування кримінальних правопорушень, з метою успішного вирішення завдань кримінального судочинства². У той же час, В. С. Чистякова примусові заходи визначила як заходи процесуа-

¹ Корнуков В. М. К понятию мер процессуального принуждения в советском уголовном процессе / В. М. Корнуков // Ученые записки ; Саратов. юрид. ин-т. – Вып. XIX. – Ч. 1. – Саратов, 1970. – С. 261–270.

² Корнуков В. М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – С. 20.

льного примусу, що застосовуються державними органами і посадовими особами у сфері кримінального судочинства на підставі, за умов і у порядку та визначені законом, до підозрюваного, обвинуваченого й інших осіб, які беруть участь у справі, з метою запобігання і припинення неправомірних дій цих осіб, а також забезпечення успішного розслідування кримінальних правопорушень та виконання інших завдань кримінального судочинства¹. Досліджуючи питання досягнення цілей та засобів у радянському кримінальному процесі, П. С. Елькінд зазначила, що сутність кримінального процесуального примусу полягає в наступному: 1) він застосовується тільки у сфері кримінального судочинства; 2) на законодавчому рівні чітко передбачено перелік осіб, до яких можуть бути застосовано заходи процесуального примусу, а також закріплено підстави та умови їх застосування, 3) законність та обґрунтованість застосування таких заходів забезпечуються правовою системою гарантій прав особи, а також прокурорським і судовим наглядом їх застосування². Обґрунтовуючи свою позицію, Є. А. Рубінштейн відзначив, що кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість застосування державного примусу до осіб, які не виконують вимог закону, а також з метою попередження такого невиконання. При цьому, на його думку, під державним примусом слід розуміти зовнішній вплив на поведінку особи з метою підпорядкування волі держави. До державного примусу вчений відніс наступні заходи впливу: 1) ті, що спрямовано на усунення неправомірної поведінки окремих осіб; 2) ті, що спрямовано на відновлення порушеного права; 3) які застосовуються до учасників кримінального процесу з метою припинення або запобігання їх протидії ходу кримінального судочинства та виконання його мети та завдань. Ці заходи можуть мати цивільно-правовий, адміністративно-правовий, кримінально-правовий та кримінальний процесуальний характер. У цілому, на думку вказаного вченого, заходи кримінального процесуального примусу можна визначити як передбачені кримінальним процесуальним законом процесуальні засоби примусового харак-

¹ Чистякова В. С. Законность и обоснованность применения мер уголовно-процессуального принуждения / В. С. Чистякова. – М., 1978. – С. 6.

² Элькин П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / П. С. Элькин. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – С. 87–88.

теру, що застосовуються уповноваженими на те державними органами та посадовими особами за наявності підстав і в установленому законом порядку щодо учасників кримінального судочинства (підозрюваного, обвинуваченого, свідка, цивільного позивача, цивільного відповідача, експерта, спеціаліста, перекладача, понятого) з метою припинення неправомірної поведінки, що перешкоджає розслідуванню, розгляду та вирішенню завдань кримінального провадження, або попередження неправомірної поведінки особи в майбутньому¹. На нашу думку, до цього слід додати, що такі заходи застосовуються незалежно від волі та бажання особи. У випадку їх застосування такі особи зазнають утиску та тимчасового обмеження особистих, майнових та немайнових прав, а також свободи вільно пересуватися та особистої недоторканості. Поширене тлумачення поняття процесуального примусу надав З. Д. Єнікеев, під яким автор розуміє реалізовані виключно в рамках процесуальних відносин превентивні засоби державного примусу, що застосовуються у поєднанні з переконанням органами розслідування, прокуратури і суду лише за наявності достатніх до того підстав, у суворій відповідності із законом та з точним дотриманням встановлених процесуальних форм та гарантій до громадян, які залучаються до кримінальної процесуальної діяльності, з метою попередження і припинення невиконання ними процесуальних та інших юридичних обов'язків, а також створення нормальних умов для успішного здійснення завдань кримінального судочинства. З урахуванням цього вчений всі заходи процесуального примусу розподілив на запобіжні заходи та інші². Більш сучасне визначення цього поняття надала В. В. Рожнова, на думку якої під заходами процесуального примусу слід розуміти передбачені кримінальним процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, які застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), що здійснюють кримінальний процес, у чітко визначеному законом порядку щодо осіб, залучених до кримінальної процесуальної діяльності, з метою попередження та припинення

¹ Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : учеб. / отв. ред. П. А. Лупинской. – 2-е изд., перероб. и доп. -М. : – Норма, 2009. – С. 368–369.

² Еникеев З. Д. Социальная ценность и эффективность мер уголовного-процессуального пресечения / З. Д. Еникеев. – Уфа, 1979. – С. 5–6.

неправомірних дій, виявлення і закріплення доказів, з метою успішного вирішення завдань кримінального судочинства¹. Як вважає В. А. Михайлов, основним призначенням примусових заходів є забезпечення оптимальних умов процесу доказування і досягнення істини по справі, що сприятиме принципу невідворотності покарання та розкриття кожного злочину, а також створить сприятливі умови для реалізації інших завдань кримінального процесу². Аналогічну думку висловили Л. М. Лобойко³ та О. Ю. Хабло⁴, з чим повністю не можна погодитись, оскільки застосування процесуального примусу також у тому числі сприяє захисту прав та законних інтересів інших учасників кримінального провадження, зокрема, щодо незаконного впливу на іншого підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, експерта, спеціаліста та ін. У свою чергу, О. І. Білоусов і С. М. Смоков зазначили, що основне призначення примусових заходів, у тому числі кримінальних процесуальних, полягає в тому, що під загрозою настання негативних наслідків, примусово-правових методів впливу здійснюється запобігання настанню порушень установлених правових норм, оскільки кримінальний процесуальний примус є різновидом державного примусу. На підставі цього учені дійшли висновку, що під примусовими заходами варто розуміти передбачені кримінальним процесуальним законом засоби обмеження конституційних та інших прав і свобод громадян у кримінальному судочинстві, що застосовуються дізнавачем, слідчим, прокурором і судом (суддею) за наявності умов, підстав і в порядку, що регламентовано законом, для припинення та попередження злочинів і порушень нормального ходу кримінального провадження⁵. За дослідженням, після обрання Україною напряду демократизації кримінального

¹ Рожнова В. В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. В. Рожнова ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2003. – С. 9.

² Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2014. – С. 163.

³ Кримінальний процес : підруч. / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, О. Ю. Хабло, Д. П. Письменного. – К. : Центр учб. літ., 2013. – С. 164.

⁴ Вказана праця. – С. 164.

⁵ Білоусов О. І. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : моногр. / О. І. Білоусов, С. М. Смоков. – Одеса, 2009. – С. 8–9.

судочинства, підвищення використання міжнародних правових стандартів у галузі дотримання прав і свобод людини, у чинний КПК України було запроваджено правовий інститут заходів забезпечення кримінального провадження. При цьому, А. В. Пономаренко доречно відмітила, що для нашої країни цей термін є новим, а офіційне його визначення в КПК України відсутнє¹, у зв'язку з чим, на нашу думку, виникає потреба його визначення та законодавчого закріплення у чинному КПК України. Зазначимо, що у тлумачному словнику під терміном «забезпечення» розуміється те, що служить запорукою, гарантією, забезпечує збереження або виконання чогось². У свою чергу, в енциклопедичному словнику економіки і права³ даний термін визначено як сукупність прийнятих заходів і використаних засобів, створення умов, що сприяють нормальному протіканню економічних процесів, реалізації намічених планів, програм, проєктів, підтримці стабільного функціонування економічної системи та її об'єктів, запобіганню збоєм, порушенням законів, нормативних установок, контрактів. У розрізі дослідження положень чинного КПК України з піднятого питання Л. М. Лобойко зазначив, що заходи забезпечення кримінального провадження завжди пов'язані із застосуванням кримінального процесуального примусу, який є запорукою того, що застосування відповідних заходів забезпечення кримінального провадження досягне мети, зокрема, дієвості (ефективності) провадження. У зв'язку з цим, на думку вченого, засоби забезпечення кримінального провадження слід розуміти як передбачені законом заходи впливу на учасників кримінального провадження, що мають самостійне значення та не мають характеру санкцій і застосовуються з метою гарантування виконання учасниками провадження своїх обов'язків⁴. Аналогічний підхід до визначення цього поняття винайшов й Ю. П. Алєнін, який зазначив, що вони відрізняються від інших заходів держав-

¹ Пономаренко А. В. Особливості застосування запобіжних заходів за новим КПК України / А. В. Пономаренко // Наука і правоохорона. – 2013. – № 2 (20). – С. 160.

² Толковый словарь Т. Ф. Ефремовой – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://efremova-online.ru/slovar-efremovoy/obespechenie/57633/>.

³ Экономика и право : словарь-справочник / Л. П. Кураков, В. Л. Кураков, А. Л. Кураков. – М. : Вуз и школа, 2004. – С. 155.

⁴ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2014. – С. 160–161.

ного примусу тим, що вони застосовуються компетентними органами і в межах повноважень відносно осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, неналежна поведінка яких може створити перешкоду для успішного ходу кримінального судочинства, та застосовуються за наявності передбачених законом підстав, умов і порядку, що гарантує їх законність та обґрунтованість¹. Розглядаючи новели чинного КПК України із дослідженого питання, О. М. Сіверський зазначив, що ні в КПК 1960 р., ні в чинному КПК України немає визначення поняття заходів забезпечення кримінального провадження. Разом із цим, назва розділу II-го та глави 10 чинного КПК України «Заходи забезпечення кримінального провадження» викликала серед учених дискусію, що здебільшого зводиться до необхідності відокремлення в КПК України положення, що включають «заходи забезпечення кримінального провадження». При цьому, КПК України доцільно доповнити статтею, яка б включала «заходи забезпечення кримінального процесуального примусу». У зв'язку з цим, автор запропонував назву Розділу II-го чинного КПК України викласти у такій редакції: «Заходи забезпечення кримінального провадження та інші заходи кримінального примусу»², що ми підтримуємо та вважаємо за необхідне закріпити це на законодавчому рівні. Враховуючи вищевикладене, на нашу думку, в положеннях ст. 3 чинного КПК України «Визначення основних термінів Кодексу» доцільно закріпити поняття «заходи забезпечення кримінального провадження та інші заходи процесуального примусу», яке викласти у такій редакції: *«Заходи забезпечення кримінального провадження та інші заходи процесуального примусу – це міри превентивного характеру, що направлені на тимчасове обмеження прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження і застосовуються уповноваженими на те особами на підставі та у порядку, передбаченому цим Кодексом, з метою досягнення завдань та мети кримінального провадження»*. Поряд з цим, Розділ II-й КПК України пропонуємо викласти у такій редакції: «Заходи забезпечення кримінального провадження та

¹ Кримінально-процесуальне право України : підруч. / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2009. – С. 325–326.

² Сіверський О. М. Сутність виклику у кримінальному провадженні / О. М. Сіверський // Наук. вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту. Сер. «Юриспруденція». – 2014. – № 10–2. – Том 2. – С. 173.

інші заходи процесуального примусу», а назву глави 10 КПК України викласти як «Заходи забезпечення кримінального провадження, інші заходи процесуального примусу та порядок їх застосування». З урахуванням цього, також доцільно було б ст. 131 чинного КПК України назвати «Види заходів забезпечення кримінального провадження та інші заходи процесуального примусу», яку викласти в наступній редакції: «Заходи забезпечення кримінального провадження та інші заходи процесуального примусу застосовуються з метою досягнення завдань та мети кримінального провадження, в якому вони обираються. Заходами забезпечення кримінального провадження є виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід. Іншими заходами процесуального примусу є: 1) накладення грошового стягнення; 2) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 3) відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; 4) тимчасове вилучення майна; 5) арешт майна; 6) привід; 7) затримання особи; 8) запобіжні заходи». Крім цього, ми також пропонуємо назву ст. 132 КПК України викласти у такій редакції: «Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження та інших заходів процесуального примусу», а у її тексті словосполучення «заходи забезпечення кримінального провадження» замінити на «заходи забезпечення кримінального провадження та інші заходи процесуального примусу». В ході дискусії з цих питань О. Г. Шило зазначила, що одним із суб'єктів застосування заходів забезпечення кримінального провадження є прокурор, на якого покладено обов'язок процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що є новелою чинного КПК України. У зв'язку з цим, на думку вченої, він повинен не лише констатувати необхідність застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження, але й довести слідчому судді, суду конкретні аргументи щодо фактичних підстав їх застосування, що підтверджує необхідність прийняття відповідного процесуального рішення (постановити, ухвали)¹, що ми підтримуємо. Продовжуючи дослідження, варто зазначити, що відповідно до положень КПК України всі заходи забезпечення кримінального провадження залежно від суворості їх застосування та негативних

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – С. 371.

правових наслідків, що настають у разі їх невиконання, класифікуються на дві великі групи, зокрема: 1) запобіжні заходи; 2) інші види заходів забезпечення кримінального провадження. У зв'язку з цим, Н. Марчук зазначив, що особливості правового інституту запобіжних заходів визначають два важливі аспекти процесуальної діяльності прокурора щодо їх застосування. Так, з одного боку, участь прокурора у застосуванні запобіжних заходів спрямовано на забезпечення дієвості кримінального провадження, а з іншого – прокурор повинен здійснювати нагляд за додержанням прав, свобод та законних інтересів особи при їх застосуванні. На його думку, виокремлення таких аспектів відповідає сформульованим у науковій літературі загальним напрямкам діяльності прокурора у кримінальному провадженні, зокрема, це забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи (правозахисна діяльність) та здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням¹. Із прийняттям у 2012 році КПК України, дана наукова позиція залишається актуальною та дискусійною, що обумовлює подальше концептуальне їх переосмислення.

Як доречно зазначив О. Бондаренко, важливим питанням у практиці досудового розслідування і судового розгляду є застосування запобіжних заходів як виду кримінального процесуального примусу попереджувального характеру, пов'язаного з тим-часовим обмеженням чи позбавленням слідчим суддею, судом права особи на свободу та особисту недоторканність. Відтак, на практиці заходи процесуального примусу є дієвою та вагомою гарантією виконання приписів норм закону всіма учасниками кримінального провадження², що ми підтримуємо, але вважаємо за доцільне додати, що застосування запобіжних заходів надає можливість досягти завданню кримінального провадження. З аналізу положень чинного КПК України вбачається, що запобіжні заходи входять до системи заходів забезпечення кримінального провадження, що регламентуються розділом II «Заходи забезпечення кримінального провадження», а також об'єднуються в

¹ Марчук Н. Основні напрями участі прокурора в кримінальному провадженні на досудових стадіях / Н. Марчук // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2011. – № 4. – С. 58.

² Бондаренко О. Особисте зобов'язання як форма процесуального забезпечення участі осіб у кримінальному провадженні / О. Бондаренко // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 2. – С. 66–67.

окрему главу 18 «Запобіжні заходи, затримання особи». Так, відповідно до ст. 131 КПК України, запобіжні заходи належать до заходів забезпечення кримінального провадження і є найбільш суворими в їх системі. З приводу цього А. Лапкін доречно відмітив, що застосування запобіжних заходів передбачає вищий ступінь кримінального процесуального примусу, що спрямовано на попередження можливих порушень процесуального порядку, який пов'язано з можливістю обмеження конституційних прав і свобод особи у сфері кримінального провадження. Водночас, застосування запобіжних заходів як заходів забезпечення кримінального провадження спрямовано на досягнення дієвості цього провадження, тобто його активності й результативності¹. Як свідчить статистичний аналіз, згідно з Моніторинговим звітом «Реалізація нового КПК України: перші результати», підготовленим у рамках проекту за підтримки Програми «Матра» Посольства Королівства Нідерландів, за перший квартал 2013 року, порівняно з відповідними даними за 2011 і 2012 роки, збільшилась кількість випадків застосування альтернативних запобіжних заходів, що ми вважаємо позитивним фактором. Так, щомісяця до 40 осіб застосовують особисту поруку, до 250 осіб – домашній арешт і до 21 тис. осіб – особисте зобов'язання². Крім того, відповідно до статистичних даних, українські СІЗО кількісно зменшили наповнюваність майже на третину, зокрема: станом на січень 2012 року в них тримали від 35 тис. до 37 тис. чоловік, сьогодні ж залишилося близько 21 тис. Фактично 12–13 тис. чоловік вийшло на волю. Це безпрецедентні цифри³. Крім того, до набуття чинності КПК України правоохоронці щомісячно заарештовували приблизно 2200–2500 чоловік, а у 2013 році щомісячно така кількість складала всього від 550 до 650 громадян. У зв'язку з цим, А. Александрова відмітила, що за 4 місяці спостерігається різке зменшення кількості осіб, яких тримають

¹ Лапкін А. В. Забезпечення прокурором законності застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні / А. В. Лапкін // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 1 (34). – С. 58.

² Моніторинговий звіт «Реалізація нового КПК України: Перші результати», підготовлений в рамках проекту за підтримки Програми «Матра» Посольства Королівства Нідерландів; Центр політико-правових реформ. – К., 2013 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.org.ua/files/2013-3.pdf>.

³ Александрова А. Рівняння на кодекс / А. Александрова // Закон і бізнес. – 2013. – № 11 (1101). – С. 1.

у СІЗО за нетяжкі злочини та злочини середньої тяжкості. Ми спостерігаємо таку тенденцію та вже можемо прогнозувати: через кілька місяців майже не залишиться людей, яких тримають у СІЗО за вчинення нетяжких злочинів¹, про що свідчать й результати нашого дослідження. Водночас, незважаючи на позитивні новели, внесені у чинний КПК України з цих питань, О. Ю. Татаров зазначив, що перший практичний досвід роботи нового КПК України 2012 р. засвідчив наявність ряду проблемних питань, які потребують оперативного вирішення. При цьому, вчений зазначив, що з 1 січня 2013 р. по 1 квітня 2013 р. під час розслідування кримінальних проваджень було застосовано 3703 запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, 721 – домашнього арешту, 212 – застави, 207 – особистої поруки та 6622 – особистого зобов'язання². За нашим дослідженням у 2014 році тримання під вартою було застосовано до 12, 9 тисяч підозрюваних, що на 161 особу більше (1,2 %) ніж у попередньому році – 12,8 тисяч осіб. До цього слід додати, що з моменту прийняття та введення в дію чинного КПК України багато його новел не мали свого теоретичного напрацювання та практичного застосування. Слід наголосити, що навіть у ході оновлення кримінального процесуального законодавства України законодавцем так і не було закріплено чіткого визначення поняття «запобіжні заходи», а серед учених на сьогодні не досягнуто єдиної наукової позиції щодо їх тлумачення. Однак, правозастосовні органи не повинні плутатись у визначенні основних термінів, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України. У зв'язку з цим, перед законодавцем та вченими стоїть нелегке завдання – напрацювати і визначити значення та закріплення у відповідних положеннях основних термінів, що використовуються у чинному КПК України. Перш за все, потребують свого чіткого та одноманітного трактування поняття, що пов'язані з обмеженням прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, зокрема, запобіжних заходів. На нашу думку, це пов'язано з тим, що досягнення завдань кримінального провадження вимагає від слідчого, проку-

¹ Вказана праця. – С. 2.

² Татаров О. Ю. Деякі питання застосування заходів забезпечення кримінального провадження за новим КПК України / О. Ю. Татаров: матер. наук.-практ. конф., м. Харків, 5 квіт. 2013 р. / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2013. – С. 19, 22–23.

рора, слідчого судді, суду чіткого дотримання законодавчо закріплених положень.

За час дії КПК України 1960 р. в юридичній літературі постійно велась дискусія щодо визначення поняття «запобіжні заходи», У цьому контексті Л. М. Лобойко визначав їх як частину заходів процесуального примусу, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого шляхом певного обмеження їх особистих прав¹, при цьому, на нашу думку, необхідно також вказати й на свободу особи, яка також тимчасово обмежується. У свою чергу, М. М. Михеєнко під запобіжними заходами пропонує розуміти сукупність заходів процесуального примусу, що застосовуються слідчим, прокурором і судом до підозрюваного, обвинуваченого з метою перешкодити їх переходу від органів досудового розслідування, прокуратури та суду, а також завадити встановленню істини у кримінальному провадженні, займатися злочинною діяльністю, ухилитися від виконання вироку². Із прийняттям КПК України у 2012 р. зазначене питання не втратило своєї актуальності та постійно перебуває у центрі уваги учених і практиків. Так, на думку В. Я. Горбачевського, запобіжні заходи це заходи кримінального процесуального примусу попереджувального характеру, пов'язані з позбавленням або обмеженням свободи підозрюваного, обвинуваченого, що за наявності підстав та у порядку, встановленому законом, застосовуються під час кримінального провадження уповноваженими на те органами та посадовими особами, слідчим суддею, судом відносно підозрюваного, обвинуваченого, з метою запобігти їх спробам ухилитися від слідства і суду, перешкодження встановленню істини, продовження злочинної діяльності, дотримання належної процесуальної поведінки, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень. З урахуванням цього, вчений відмітив, що запобіжним заходам властиві такі специфічні ознаки: 1) вони мають особистий характер, оскільки обмежують особисті права суб'єктів кримінального процесу; 2) можуть бути застосовані лише до певних суб'єктів кримінального процесу, а саме підозрюваного і обвинуваченого;

¹ Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій : навч. посіб. / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2005. – С. 130.

² Березняк В. Сучасні тенденції розвитку та застосування екстрадиції: європейський ордер на арешт / В. Березняк // Право України. – 2006. – № 11. – С. 150.

3) характеризуються специфічними підставами і метою застосування; 4) мають більший, порівняно з іншими заходами, ступінь примусу - обмеження прав¹. І знов звернемо увагу, що вказаний учений також не вказав серед них на ознаки щодо тимчасового обмеження свободи, що має важливе значення, адже зазнають певного утиску конституційні права і свободи людини та громадянина. В той же час І. Г. Голуб визначив запобіжні заходи як заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують свободу пересування або особисту свободу громадян, а тому надмірне їх використання може завдати значної шкоди². Однак, на нашу думку, таке визначення запобіжних заходів є дещо вузьким, оскільки не розкриває їх специфіку та основні ознаки. В одному із науково-практичних коментарів до КПК України зазначено, що запобіжні заходи це заходи процесуального примусу попереджувального характеру, пов'язані з позбавленням або обмеженням свободи підозрюваного та обвинуваченого, що за наявності підстав та в порядку, встановленому законом, застосовуються під час кримінального провадження слідчим суддею, судом з метою забезпечення їх належної процесуальної поведінки³, що в цілому ми підтримуємо, але додамо, що все ж таки мета застосування запобіжних заходів є ширшою, на що безпосередньо вказано у положеннях ст. 176 КПК України. Власну наукову позицію з цього питання висловлювали такі відомі учені-процесуалісти, як Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, О. Г. Шило та інші, на думку яких запобіжні заходи це різновид превентивних заходів забезпечення кримінального провадження, що застосовуються слідчим суддею або судом за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, стосовно підозрюваного, обвинуваченого та полягають в обмеженні їх конституційних прав і свобод з метою забезпечення виконання покладених на цих осіб процесуальних обов'язків, а

¹ Горбачевський В. Я. Запобіжні заходи у сучасному правосудді / В. Я. Горбачевський // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 216.

² Голуб І. Г. Нові запобіжні заходи згідно з КПК 2012 р. / І. Г. Голуб // Часопис Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. «Право». – 2013. – № 1 (7) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13hihzkr.pdf>.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – С. 401.

також запобігання спробам їх можливої неправомірної поведінки¹. Аналогічну позицію також підтримують й В. В. Коваленко, Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний та інші².

Проаналізувавши наукові точки зору щодо визначення поняття запобіжних заходів, Ю. В. Бубир, Г. І. Глобенко та О. О. Юхно визначили їх як різновид заходів забезпечення кримінального провадження, що мають примусовий характер і визначає можливість їх застосування слідчим суддею, судом незалежно від волі та бажання підозрюваного, обвинуваченого з метою забезпечення виконання покладених на них обов'язків, а також запобігання спробам їх можливої неправомірної поведінки, що застосовуються у разі доведення слідчим, прокурором наявності обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також обґрунтованої імовірності про можливу негативну поведінку особи³. Як засвідчило вищевикладене, навіть після прийняття чинного КПК України серед учених продовжує точитись дискусія стосовно визначення поняття «запобіжні заходи». Перш за все, на нашу думку, це пов'язано з відсутністю його закріплення на законодавчому рівні. У той же час в інших країнах визначення даного поняття безпосередньо закріплено у кримінальному процесуальному законодавстві. Зокрема, п. 7.0.38 ст. 7 КПК Азербайджанської Республіки⁴ передбачено, що запобіжний захід це захід процесуального примусу, який у випадках і в порядку, передбачених законом, обирається дізнавачем, слідчим, прокурором або судом у відношенні підозрюваного або обвинуваченого з тимчасовим обмеженням його прав. У свою чергу, у положенні ч. 1

¹ Кримінальний процес : підруч. / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – С. 298.

² Кримінальний процес : підруч. / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К. : Центр учб. літ., 2013. – С. 166.

³ Запобіжні заходи у кримінальному провадженні : навч. посіб. / Ю. В. Бубир, Г. І. Глобенко, О. О. Юхно. – Х. : НікаНова, 2015. – С. 22.

⁴ Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : Закон Азербайджанской Республики от 14.07.2000 г. № 907-IQ – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4670/file/Azerbaijan_CPC_2000_am2013_ru.pdf.

ст. 134 КПК Республіки Вірменія¹ закріплено, що запобіжними заходами є примусові заходи, що застосовуються до підозрюваного або обвинуваченого з метою запобігання їх неналежній поведінці в ході провадження кримінальної справи, а також забезпечення виконання вироку. Подібне тлумачення поняття запобіжних заходів закріплено у ст. 175 КПК Республіки Молдова², під якими розуміються примусові заходи, що застосовуються до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного з метою запобігання вчиненню ним певних негативних дій під час кримінального судочинства або при забезпеченні виконання вироку. Досліджуючи засоби кримінального процесуального примусу за КПК Російської Федерації, С. С. Чернова зазначила, що відповідно до ст. ст. 466 КПК РФ запобіжні заходи це різновид заходів кримінального процесуального примусу, що полягають в обмеженні конституційних прав і свобод обвинуваченого (у виняткових випадках підозрюваних) і застосовуються дізнавачем, слідчим і судом з метою забезпечення належної поведінки обвинуваченого (підозрюваного), його явки за викликами органів розслідування і суду, а також з метою виконання вироку або можливої видачі особи³. Відтак, запобіжні заходи є процесуальними заходами примусового характеру, оскільки застосовуються всупереч волі та бажанню особи як спосіб позитивного процесуального впливу на її можливу протиправну поведінку. На наш погляд, законодавче закріплення поняття запобіжних заходів викликано їх специфікою, на що доречно звернула увагу Н. В. Бушная, яка наголосила, що вони відрізняються від інших заходів державного примусу. Зокрема, тим, що: по-перше, застосовуються у кримінальному судочинстві та носять процесуальний характер; по-друге, застосовуються уповноваженими державними органами у межах наділених повноважень; по-третє, застосовуються лише до учасників кримінального провадження, неналежна поведінка яких створює або може створити перешкоду

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 01.07.1998 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4261/file/Armenia_CPC_am2006_ru.pdf.

² Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14.03.2003 г. № 122-XV – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.org.ua/files/__.pdf.

³ Чернова С. С. Меры уголовно-процессуального принуждения : учеб.-практ. пособ. / С. С. Чернова. – Тюмень : Тюмен. ин-т повышения квалификации сотрудников МВД России, 2012. – С. 6.

для ефективного виконання завдань кримінального судочинства; по-четверте, мають конкретні цілі, що випливають із загальних завдань судочинства; по-п'яте, застосовуються за наявності передбачених законом підстав, умов і в порядку, що гарантує їх законність та обґрунтованість¹. Таким чином, вищевикладене надає змогу констатувати, що запобіжні заходи застосовуються у кримінальному судочинстві всіх сучасних держав світу, оскільки за їх допомогою забезпечується швидкий, повний та неупереджений перебіг розслідування і судового розгляду кримінального провадження, у результаті чого відбувається поновлення прав та законних інтересів учасників кримінального правопорушення, що було порушено, а також досягається виконання інших завдань кримінального провадження. На нашу думку, з урахуванням існуючих у юридичній літературі наукових точок зору, *під запобіжними заходами слід розуміти передбачені законодавством заходи державного примусу, що спрямовано на забезпечення завдань кримінального провадження в цілому, а також здійснення процесуальної діяльності, доведення обставин і фактичних даних вчинення кримінального правопорушення та попередження вчинення можливих подальших правопорушень, а також негативного впливу на інших осіб з боку особи, щодо якої такі заходи застосовуються.*

Продовжуючи дослідження, вважаємо за доцільне звернути увагу на складність проведення класифікації запобіжних заходів, оскільки з цього питання серед учених також продовжує точитись дискусія. Так, усю систему запобіжних заходів, яку було передбачено КПК РСФРР 1960 р. І. Л. Петрухін розподілив на дві великі групи: 1) ті, що фактично обмежують особисту свободу громадян, включаючи свободу пересування (взяття під варту, підписка про невиїзд, нагляд адміністрації закритого дитячого закладу, нагляд командування військової частини); 2) ті, що здійснюють психологічний вплив на особу, до яких учений відніс: а) майнові (застава, особиста порука); б) немайнові (громадська порука, передання неповнолітнього під нагляд). При цьому, вчений визначив за доцільне розширити вказаний перелік, зокрема, доповнити систему запобіжних заходів наглядом міліції та домашнім арештом, а до підписки про невиїзд додати зобов'язання підозрюваного, обви-

¹ Бушная Н. В. Проблемы применения мер процессуального принуждения в стадии предварительного расследования : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Бушная Наталья Викторовна. – Волгоград, 2005. – С. 40.

нуваченого не переховуватися від органів досудового розслідування та суду, не перешкоджати встановленню істини у кримінальному провадженні, не вчиняти нових кримінальних правопорушень та перебувати за викликом слідчого, прокурора, суду¹. На думку А. В. Захарко, запобіжні заходи доцільно класифікувати залежно від суб'єктів правовідносин, а саме на такі, що: 1) відбивають зміст правовідносин тільки між державою та особою, щодо якої їх застосовують; 2) характеризуються правовідносинами цих осіб із третьою особою². Враховуючи положення чинного КПК України, на нашу думку, до першої групи можна віднести особисте зобов'язання, заставу (у разі внесення коштів безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим), домашній арешт, тримання під вартою, а до другої групи-особисту поруку та заставу (у випадку внесення коштів іншою особою). У свою чергу, Ю. М. Грошевий та О. В. Капліна всі запобіжні заходи запропонували поділили в залежності від виду примусу, зокрема, на: 1) фізично-примусові, тобто на ті, що фізично обмежують особисту свободу підозрюваного, обвинуваченого, ізолюючи його від суспільства (тримання під вартою, затримання); 2) психолого-примусові, що пов'язано із застосуванням щодо підозрюваного, обвинуваченого психічного впливу³. Враховуючи особливості системи запобіжних заходів за КПК України 2012 р., на думку А. Ф. Безрукавої, запобіжні заходи можна поділити на такі: 1) запобіжні заходи особисто-морального забезпечення: особисте зобов'язання, особиста порука; 2) запобіжні заходи майнового забезпечення: застава; 3) запобіжні заходи фізичного забезпечення: домашній арешт, тримання під вартою⁴. Із урахуванням наукових позицій вчених і враховуючи положення чинного КПК України, на нашу думку, всі запобіжні заходи доцільно класифікувати на дві групи. Зокрема, в основу класифікації запобіжних заходів до пер-

¹ Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И. Л. Петрухин ; ин-т гос. и права. – М. : Наука, 1989. – С. 144-145.

² Захарко А. В. Загальні правила застосування неізоляційних запобіжних заходів / А. В. Захарко // Наук. Вісник Львів. держ. ун-ту внутр. справ. – 2009. – № 1. – С. 6.

³ Кримінальний процес : підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – С. 250.

⁴ Безрукава А. Ф. Домашній арешт у системі запобіжних заходів за новим кримінальним процесуальним кодексом України / А. Ф. Безрукава // Наук. вісник Дніпропет. держ. ун-ту внутр. справ. – 2013. – Спец. вип. 1. – С. 206.

шої групи слід покласти критерій права на свободу пересування підозрюваного, обвинуваченого. Відповідно, до запобіжних заходів, не пов'язаних з обмеженням волі, доречно віднести: особисте зобов'язання, особисту поруку та заставу, а до запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням волі-домашній арешт і тримання під вартою. Другу групу слід класифікувати за суб'єктом застосування запобіжних заходів. Так, до загальних доцільно віднести такі запобіжні заходи, що застосовуються до усіх підозрюваних, обвинувачених, зокрема: 1) особисте зобов'язання; 2) особисту поруку; 3) заставу; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою. До спеціальних запобіжних заходів віднести ті, що застосовуються лише до окремих учасників кримінального провадження, зокрема: 1) передання під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників; 2) передання під нагляд адміністрації дитячої установи, якщо неповнолітній виховується в дитячій установі; 3) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом чи поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку; 4) тимчасовий арешт; 5) екстрадиційний арешт. На сьогодні статтею 176 КПК України встановлено вичерпний перелік запобіжних заходів та визначено їх чіткий поділ від найбільш м'якого до найбільш суворого. До переліку запобіжних заходів включено: 1) особисте зобов'язання; 2) особисту поруку; 3) заставу; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою. Тобто законодавцем закріплено альтернативність вибору застосування певного виду запобіжних заходів. Крім того, у чинному КПК України, на відміну від КПК 1960 р., відсутні підписки про невиїзд, порука громадської організації або трудового колективу, нагляд командування військової частини. На зміну їм з'явилися нові запобіжні заходи: особисте зобов'язання, особиста порука, домашній арешт. Водночас, подальше дослідження положень чинного КПК України надає можливість стверджувати, що крім запобіжних заходів, що закріплено в ст. 176 КПК України, під час кримінального провадження, зокрема до неповнолітніх також можуть бути застосовані такі запобіжні заходи як: передання під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників і передання під нагляд адміністрації дитячої установи, якщо неповнолітній виховується в дитячій установі (ч. 1 ст. 493 КПК України). Така особливість обумовлена віковим та психологічним критерієм неповнолітньої особи. З цього питання особливого підходу вимагає проблема тимчасового обмеження права на свободу та пересування неповнолітніх, на що зорієнтовано ряд міжнародних правових актів у сфері захисту прав неповнолітніх. Більш конкретні положення з даного питання за-

кріплено в Конвенції про права дитини, що застосовується до будь-якої особи, що не досягла 18 років, тобто охоплює всіх тих осіб, яких система кримінального судочинства відносить до категорії неповнолітніх правопорушників. Крім того, ст. 37 Конвенції наголошує на забороні протизаконного та довільного позбавлення дітей свободи. Особливої уваги заслуговує положення вказаної статті, відповідно до якого попереднє ув'язнення чи будь-яка інша форма позбавлення волі дітей повинні бути надзвичайною мірою, що застосовується протягом найкоротшого терміну. Більш того, дана стаття гарантує, що такі особи повинні триматися ізольовано від дорослих за умови, якщо це не буде суперечити найкращим інтересам дітей. З дітьми, які позбавлені волі, необхідно поводитись гуманно, з повагою та з урахуванням притаманних їх віку потреб. Аналогічне положення закріплено в ст. 10 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, положеннями якої передбачено, що неповнолітні правопорушники повинні триматися окремо від дорослих осіб, не засуджені особи не повинні утримуватися та перебувати в тих камерах, що й засуджені.

У той же час, до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, згідно з положеннями ст. 508 КПК України, можуть бути застосовані судом запобіжні заходи у вигляді передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом чи поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку. Крім того, при міжнародному співробітництві, у випадках здійснення видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, при екстрадиції застосовується тимчасовий арешт (ст. 583 КПК України) та екстрадиційний арешт (ст. 584 КПК України), які за своєю правовою природою є триманням під вартою, що застосовується в особливому порядку і спрямовано на забезпечення можливості видачі особи іноземній державі. На підставі проведеного дослідження положень КПК України з піднятого питання, В. Г. Уваров запропонував ст. 176 КПК України доповнити додатковою частиною 5 у такій редакції: «З урахуванням Розділу VI «Особливі порядки кримінального провадження» до окремої категорії осіб можуть бути застосовано й інші види запобіжних заходів»¹, що ми підтримуємо, адже така можливість дійсно ви-

¹ Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / В. Г. Уваров ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2014. – С. 22.

пливає з положень вказаного розділу КПК України. Досліджуючи це питання, слід наголосити, що чинний КПК України розмежує можливість обрання запобіжних заходів під час досудового розслідування злочину чи кримінального проступку, зокрема, під час дізнання по кримінальних проступках не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою. Таким чином, за менш небезпечне правопорушення до підозрюваного, обвинуваченого повинні застосовуватись більш м'які заходи процесуального примусу, а за вчинення найбільш суспільно небезпечного діяння, тобто злочину, передбачена можливість застосування всіх без винятку запобіжних заходів. Отже, вищевикладене свідчить, що сьогодні все ще триває процес удосконалення системи кримінальної юстиції, завершення якого неможливо без подолання законодавчих прогалин, напрацювання дієвих правових механізмів реалізації положень кримінального судочинства, у ході якого можливе обмеження прав, свобод і законних інтересів особи. При цьому, з цих питань серйозне оновлення відбувається і в юридичній науці. Відхід від зайвої ідеологізації правового знання, властивого перетворенням початку 90-х років минулого сторіччя, а також існування різних наукових концепцій викликали нові уявлення про проблеми та шляхи вдосконалення правових інститутів кримінального провадження. Узагальнюючи результати монографічного дослідження, слід зробити загальний висновок, що за чинним КПК України система запобіжних заходів та порядок їх застосування зазнали суттєвих і значних змін у напрямі гармонізації і демократизації щодо дотримання прав, свобод та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого. При цьому, не слід забувати й про не вирішення проблеми ефективного їх забезпечення та можливості реалізації в прикладній площині. У зв'язку з цим, суттєвого значення набуває процесуальна діяльність прокурора як гаранта дотримання законності у кримінальному провадженні.

1.3. Правове регулювання застосування прокурором запобіжних заходів у кримінальному судочинстві зарубіжних країн

У ході реформування національного законодавства України, зокрема, й кримінального процесуального, важливого значення набуває врахування позитивного зарубіжного досвіду. Не є виключенням з цього й досвід вирішення питання щодо процесуальних повноважень прокурора при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні. З приводу цього цілком слушною є думка О.В. Сапіна, який доречно зазначив, що дослідження

процесуальної діяльності прокурора у кримінальному провадженні не може бути комплексним без порівняльного аналізу відповідних положень зарубіжного законодавства. Сучасне реформування системи кримінальної юстиції не повинно залишатися осторонь прогресивних положень та правових інститутів, що існують в інших країнах. Водночас, кримінальний процес України має зберігати власні історично сформовані правові традиції, адже жодну іноземну систему кримінального судочинства не варто брати за еталон та імплементувати у власне законодавство¹. На нашу думку, вищевикладене обумовлено тим, що на сьогодні в правосвідомості українського суспільства все частіше утверджується і підтримується вимога об'єктивної необхідності підвищення рівня ефективності здійснення кримінального судочинства щодо захисту прав, свобод та законних інтересів особи. У цьому напрямі процесуальної діяльності пріоритетну роль відведено прокурору як гаранту досягнення балансу між публічними і приватними інтересами. Такі очікування громадянського суспільства викликано потребами розвитку сучасної правової системи, усунення існуючих прогалин, а також напрацювання, прийняття та запровадження міжнародних правових стандартів у сфері захисту прав, свобод та законних інтересів особи, тобто їх імплементації у національне законодавство. У зв'язку з цим, у юридичній літературі вказані питання все частіше стають предметом дослідження і дискусії як у загальній теорії права, так і у кримінальному процесі, що зумовлено специфічним видом діяльності уповноважених на його здійснення органів і посадових осіб. Як слушно зауважив О. Толочко, процеси світової та європейської професійної інтеграції актуалізували використання зарубіжного досвіду правових основ діяльності прокурорів², що вказує на нагальну необхідність ґрунтовного дослідження питань правового регулювання застосування прокурором запобіжних заходів у кримінальному судочинстві зарубіжних країн. Більш того, у науковій літературі зазначається, що КПК України 2012 року став вагомим кроком у напрямі європейського

¹ Сапін О. В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні за законодавством України й пострадянських країн / О. В. Сапін // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 6. – С. 331.

² Толочко О. М. Проблеми первинної підготовки прокурорів у Національній академії прокуратури України / О. М. Толочко: матер. міжнар. конф. «Європейські стандарти професійної підготовки прокурорів і суддів» (м. Київ, 25–26 листопада 2010 р.). – К.: Нац. акад. прокуратури України, 2010. – С. 131.

співтовариства¹, що ми підтримуємо. До викладеного додамо, що більшість положень чинного КПК України свідчать про суттєвий крок вперед саме у напрямі гуманізації як окремих його правових інститутів, так і кримінальної правової політики в цілому. Це стосується й повноважень прокурора при застосуванні запобіжних заходів, який уповноважений клопотати про застосовування певного їх виду під час досудового розслідування і безпосередньо в ході судового провадження. При цьому, саме на прокурора покладено процесуальний обов'язок доказувати мету та підстави доцільності застосування конкретного виду запобіжного заходу. З приводу цього А. В. Пономаренко цілком доречно зазначила, що актуальність піднятого питання обумовлено концептуальними змінами у чинному КПК України, а саме щодо порядку застосування запобіжних заходів, та запроваджено нові види запобіжних заходів, що раніше були невідомі українському законодавству, зокрема, такі як: особисте зобов'язання, особиста порука та домашній арешт. У зв'язку з цим, постає необхідність з'ясування, яким чином ці питання врегульовано у новому КПК України², що ми підтримуємо. Водночас, додамо, що, крім вказаного, також розширено й коло учасників кримінального провадження, які наділені правом застосовувати ці заходи, та суттєво посилено відомчий, прокурорський і судовий контроль при їх обранні та застосуванні. Насамперед, це пов'язано із необхідністю належного забезпечення та дотримання прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні запобіжних заходів, оскільки в цьому випадку їх законні інтереси зачіпаються найбільш істотно.

Відтак, незважаючи на тенденцію до гуманізації та введення новел у чинний КПК доцільно розглянути питання правового регулювання застосування запобіжних заходів, зокрема, прокурором, у кримінальному судочинстві зарубіжних країн, оскільки їх досвід може стати путівником подальшого удосконалення

¹ Фаринник В. Домашній арешт – альтернатива триманню під вартою / В. Фаринник // Юрид. вісник України. – 2012. – № 25 (886). – С. 4; Пономаренко А. В. Особливості застосування запобіжних заходів за новим КПК України / А. В. Пономаренко // Наука і правоохорона. – 2013. – № 2 (20). – С. 160.

² Осадча О. С. Особливості застосування прокурорами запобіжних заходів у кримінальному процесуальному законодавстві України / О. С. Осадча // Реформування правоохоронної системи України: матер. круглого столу (м. Київ, 20 червн. 2014 р.) / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Т. О. Проценка. К.: ДНДІ МВС України, 2014. – С. 54–56.

чинного КПК України у цьому напрямі. З дослідженого питання у науковій літературі зазначено, що в Об'єднаному Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії державним органом, який здійснює функції, схожі із функціями прокуратури нашої держави, зокрема у них є Королівська служба кримінального переслідування (Crown Prosecution Service), яку було створено у 1985 року Законом «Про переслідування правопорушників». Вказана служба реалізує свої повноваження на постійній основі від імені держави у формі кримінального переслідування осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. З метою виконання даної функції її підрозділи та посадові особи наділені рядом повноважень, до яких входять: надання поліції рекомендації у зв'язку з початком розслідування кримінального провадження; перевірка розпочатих поліцією кримінальних проваджень з метою забезпечення того, щоб кожний обвинувачений переслідувався лише на підставі та порядку, передбаченому законом; здійснення підготовки матеріалів провадження та передання їх до судового розгляду; здійснення кримінального переслідування в судах та інструктування представників, які виступають в якості сторони обвинувачення в суді корони або вищих судових інстанціях; взаємодія з іншими правоохоронними органами з метою удосконалення системи кримінальної юстиції¹. При цьому, В. М. Додонов наголосив, що право надавати пропозиції та рекомендації реалізується лише по тяжких злочинах чи особливо складних справах². Реалізуючи законодавчо закріплені повноваження, Королівська служба кримінального переслідування, на відміну від української прокуратури, не здійснює процесуального керівництва за діями поліції, а також не має владних повноважень щодо проведення нею досудового розслідування. Однак, після отримання матеріалів провадження вона має право надавати поліції доручення про проведення додаткового поліцейського розслідування та уточнення встановлених фактів, припинити (закрити) кримінальне переслідування, клопотати перед поліцією та судом про скасування передачі на поруку. З цього питання М. Г. Стойко зробив висновок про те, що все ж таки Королівській службі кримінального переслі-

¹ Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов. – Изд. 2-е, доп. и испр. – М. : Зерцало-М, 2002. – С. 65–67.

² Додонов В. Н. Прокуратура в России и за рубежом. Сравнительное исследование / В. Н. Додонов, В. Е. Крутских; под. ред. С. И. Герасимова. – М. : НОРМА, 2001. – С. 38.

дування належить координуюча роль стосовно дій англійської поліції у проведенні слідства. При цьому, вона не має процесуальних повноважень перевіряти та скасовувати рішення поліції про закриття провадження, а також за власною ініціативою самостійно проводити розслідування кримінального правопорушення та розпочинати кримінальне переслідування конкретної особи¹, що значно відрізняється від сучасних процесуальних повноважень прокурора в Україні щодо здійснення досудового розслідування злочинів органами досудового розслідування².

Що стосується застосування запобіжних заходів у кримінальному судочинстві, за дослідженням М. Г. Стойко, то такі процесуальні повноваження надано англійській поліції, що регламентовано Законом «Про поліцію та докази у кримінальних справах», прийнятого у 1984 році, який періодично доповнюється та коректується іншими законодавчими актами. Таким чином, на відміну від повноважень органів досудового розслідування в Україні, англійська поліція уповноважена самостійно застосовувати запобіжні заходи³. Вказане підтверджується й дослідженням А. В. Молдована, який зазначив, що поліція в Англії самостійно вирішує питання про доцільність і можливість подальшого кримінального переслідування. Так, після проведення власного розслідування, шляхом аналізу і оцінки зібраних доказів, поліція самостійно приймає рішення про необхідність застосування заходів процесуального примусу. Після цього приймається одне з таких рішень: 1) про відмову у кримінальному переслідуванні без будь-яких умов; 2) про попередження злочинця, яке буває неформальне, формальне й офіційне; 3) про подальшу передачу матеріалів справи у Королівську службу переслідувань для підтримання обвинувачення в суді⁴.

¹ Стойко Н. Г. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем : моногр. / Н. Г. Стойко. – СПб. : Изд-кий Дом С.-Петербур. гос. ун-та; изд-во юрид. факульт. СПбГУ, 2006. – С. 169.

² Рибалка Н. О. Управління органами прокуратури в умовах реформування: адміністративно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Рибалка Наталія Олегівна ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2013. – 40 с.

³ Рибалка Н. О. Вказана праця. – С. 104, 165.

⁴ Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. / А. В. Молдован. – К. : Центр навч. літ., 2005. – С. 132–133.

Іншу побудову діяльності з досліджених питань здійснює прокуратура Сполучених штатів Америки (далі- США), яка реалізує правоохоронну функцію. У науковій літературі вчені називають її по-різному: одні визначають її атторнетурою (*від англ. Attorney general – Міністр юстиції або Генеральний прокурор в США*), інші – атторнейською службою, а більшість з них іменують її прокуратурою. Однак, незважаючи на таку розбіжність у термінах, мова йде про один і той же орган, посадові особи якого виконують дві основні функції, а саме: контролюючи та захисну. Сутність першої полягає в здійсненні контролю за законністю діяльності поліції при розслідуванні злочинів, а також кримінального переслідування в суді осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності. У свою чергу, сутність другої полягає в тому, що за допомогою правових засобів працівники органу прокуратури захищають майнові та інші інтереси держави в цілому і входять до складу її територіальних утворень. Така структурна побудова цього органу влади зближує його з аналогічними органами країн континентальної Європи, зокрема, із прокуратурою України.

За дослідженням, специфіка державно-правової організації США надала свою сукупність характерних особливостей американській прокуратурі, чому значною мірою сприяло історичне становлення і формування прокуратури в цій країні. Так, на першому етапі вона не була органом влади, яка спеціально утворена для виконання функції кримінального переслідування. Відтак, історія прокуратури розпочалася з того, що спочатку місцеві органи влади, а потім і органи влади на рівні штатів, стали запрошувати обізнаних осіб (юристів-атторнеїв), що мали відповідні знання та досвід для представництва державних інтересів у суді. При цьому, спочатку їх робота оплачувалася залежно від кількості та складності справ, щодо яких здійснювалося провадження, що обумовлювалось проблемами державного бюджету, який не передбачав їх фінансування. Згодом вони почали отримувати заробітну плату регулярно (посадовий оклад окружних прокурорів на той час становив від 2500 до 5000 доларів). Також вони ставали державними службовцями та забезпечувались відповідним допоміжним апаратом¹.

Подібно до вищевикладеного відбулось становлення і розвиток федеральної прокуратури США, яку було започатковано з прийняттям у 1789 році Закону «Про судоустрій» і введенням

¹ History of the office of the United States Attorney – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.justice.gov/usao/md/Office/History/ourhistory.htm.

посади головного юридичного радника (Генерального атторнея США) Президента США. З часом функції Генерального атторнея розширювалися і він став не тільки радником з правових питань та посадовою особою, яка представляла Президента у Верховному Суді США, але й керівником служби. На нього також покладалась підготовка та ведення цивільних і кримінальних проваджень у всіх федеральних судах. Разом з цим, він здійснював керівництво федеральними в'язницями, проводив розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів, що були передбачені федеральними законами штатів. Проте, у 1870 р. ці служби були об'єднані в єдиний орган-Департамент юстиції, який підпорядковується лише Генеральному атторнею США. З цього часу Департамент юстиції став потужним і впливовим органом влади, штатний розклад якого налічує кілька десятків тисяч співробітників.

У сучасному стані в цілому у структурі прокуратури США чітко простежується три рівні органів. На першому рівні знаходиться Федеральна Прокуратура, до складу якої входить очолюваний Генеральним атторнеєм Департамент юстиції США. Його апарат має кілька підрозділів, що безпосередньо організують роботу федеральних прокуратур на місцях або ж виконують прокурорські функції, здебільшого досудову підготовку матеріалів обвинувальних досьє, які в подальшому використовуються при підтримці державного обвинувачення в судовому провадженні. Серед підрозділів цього апарату важливе місце займає Виконавчий офіс у справах федеральних районних прокурорів (Executive Office for US Attorneys), на який покладено ряд функцій, а саме: сприяння координації зусиль федеральних прокурорів і підрозділів Департаменту юстиції США, що займаються досудовою підготовкою матеріалів кримінального провадження; аналіз та узагальнення діяльності федеральних прокурорських підрозділів, а також підготовка пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення їх діяльності; підготовка та регулярне оновлення Керівництва федеральних прокурорів (US Attorneys' Manual) і видання Бюлетеня федеральних прокурорів (US Attorneys' Bulletin), якими ці прокурори користуються у своїй повсякденній практичній діяльності; контроль за діяльністю служби юридичної освіти та освітніх установ, що забезпечують підвищення кваліфікації працівників федеральної прокуратури та інших службовців Департаменту юстиції США. На Генерального атторнея США, поряд із керівництвом підпорядкованими йому прокурорами, покладено обов'язок здійснення координації діяльності всіх федеральних органів, які в межах своїх повноважень беруть участь у протидії

злочинності або сприяють відповідним органам влади штатів і місцевого самоврядування у цьому напрямі діяльності. У науковій літературі зазначено, що основу місцевої федеральної прокуратури утворюють районні (окружні) прокурори, які призначаються в кожен із 94 федеральних судових районів, що діє як мінімум у кожному штаті, а також в окрузі Колумбія, Пуерто-Рико та на територіях поза метрополіями. При цьому, федеральні судові райони об'єднано в 12 територіальних округів, у кожного з яких є помічники та інші оперативні працівники та допоміжний персонал¹. За дослідженням Н. І. Холодницького, станом на початок ХХІ ст. у підпорядкуванні Генерального прокурора США перебувало 93 окружні державні прокурори, які від його імені реалізовували кримінально-правову політику держави у 50 штатах, а також у окрузі Колумбія, Пуерто-Рико, на Вірджинських Островах, Гуамі та Північних Маріанських островах. З 1948 р. їх офіційною назвою є «U.S. Attorneys» (прокурори США), а назва «окружні прокурори» вживається як похідна від простору їх діяльності, адже кожен із цих прокурорів діє в межах відповідного судового округу, за винятком прокурора, юрисдикція якого також поширюється на Вірджинські та Північні Маріанські острови (тобто два судові округи). У кожному із утворених наприкінці ХVІІІ ст. тринадцяти судових округів (можуть становити цілий штат або його частину), в яких повинні були діяти федеральні окружні суди, а закон 1789 р. передбачав призначення прокурора, «обов'язком якого є переслідування в кожному районі всіх злочинців за злочини та правопорушення і виступати в цивільних справах, які становитимуть інтерес для Сполучених Штатів...», цими посадовими особами стали окружні прокурори, яких призначав президент США відповідно до Розділу 2 ст. 2 Конституції США «за порадою і згодою» сенату, оскільки законодавство не передбачило спеціальної процедури їх призначення². Враховуючи специфіку суду, на прокурорах цього рівня лежить обов'язок забезпечувати своєчасне та засноване на законі кримінальне переслідування осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за вчинення зло-

¹ The Federal Court System in the United States: An Introduction of Judges and Judicial Administrators in Other Countries / перевод А. В. Орлова. – Изд. второе. – Washington, D.C. 20544 : Административное Управление судов США, 2001. – С. 16.

² Холодницький Н. І. Федеральні окружні прокурори Сполучених Штатів Америки: історико-правовий аналіз / Н. І. Холодницький ; Часопис Київ. ун-ту права. – 2013. – № 2. – С. 74–77.

чинів, караних за федеральними законами і (або) вчинених на територіях, на які поширюється юрисдикція федеральної влади (округ Колумбія, національні парки і заповідники, території, що знаходяться за межами США, військові об'єкти та ін.). Другий рівень організації діяльності прокуратури займає прокуратура штатів, у кожному з яких є свій Генеральний атторней штату. В більшості випадків генеральному атторнею штатів підпорядкований Департамент юстиції, обсяг повноважень якого значно вужчий, ніж у федерального Департаменту юстиції. Між тим, у сфері кримінального судочинства Генеральні атторнеї штатів наділені досить широкими правами щодо кримінального переслідування осіб, які вчинили злочин згідно із законом відповідного штату. Виконання такої функції вони реалізують самостійно або ж через своїх помічників, у тому числі тих, які працюють не в столицях штатів, а в інших містах. Нарешті, третій рівень займає місцева прокуратура, до структури якої входять прокурори, що працюють під контролем і керівництвом органів місцевого самоврядування. Пріоритетним напрямом їх діяльності є нагляд за дотриманням приписів актів, що приймаються відповідним органом місцевого самоврядування. Вони також відповідають за забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, що здійснюються за законами штатів, якщо їх розслідування безпосередньо не здійснює Генеральний прокурор штату або його помічник. До складу таких органів прокуратури можуть входити слідчі (investigators), на яких покладається обов'язок збирання та оформлення матеріалів обвинувального досяє, яке у подальшому безпосередньо використовується прокурором при здійсненні кримінального переслідування в судовому провадженні. Особливістю організації американської прокуратури є те, що працівники прокуратури всіх трьох рівнів автономні по відношенню один до одного. Їх не об'єднує жорстка субординація, на відміну від органів прокуратури нашої держави. У кожного рівня існує своє керівництво. Генеральний атторней США призначається Президентом США за порадою і за згодою Сенату строком на чотири роки. На такий же термін і в такому ж порядку призначаються федеральні окружні (районні) прокурори. Генеральні атторнеї в штатах іноді призначаються губернаторами, а найчастіше їх обирають законодавчі збори або населення штатів. Місцеві прокурори, у вигляді загального правила, обираються населенням. Водночас, все ж таки можливе їх обрання або призначення органами місцевого самоврядування. В цілому в США функціонує майже 3 тис. органів прокуратури, які, як правило, не

пов'язані між собою¹. Проте, як відмітив Чарльз Боннер, у їх діяльності присутня і низка труднощів, що зумовлено специфікою федерального кримінального законодавства та безпосередньо законодавством кожного штату, що досить часто дублюється. У зв'язку з цим, на практиці виникали випадки, коли за наслідком такого дублювання окружний прокурор передавав кримінальне провадження до компетентного органу штату. Однак, протягом останніх десятиліть наведена практика була істотно обмежена, що є свідченням федералізації кримінального процесуального законодавства США, зокрема, збільшення компетенції федеральних органів щодо підтримання обвинувачення в суді².

Досліджуючи загальні умови застосування запобіжних заходів у Німеччині, учені підкреслюють їх процесуальний характер і називаються такі заходи примусовими³, що за процесуальним спрямуванням подібні до запобіжних заходів в Україні, але все ж таки відрізняються за своєю процесуальною спрямованістю. Так, за цільовим призначенням заходи процесуального примусу в законодавстві Німеччини діляться на декілька груп: 1) заходи, покликані забезпечити явку обвинуваченого, свідків та інших осіб, які залучені до сфери кримінального судочинства, до посадової особи, що здійснює розслідування, або до суду. Зокрема, до таких заходів відносяться: привід обвинуваченого або тримання його під вартою, привід свідка, накладення на нього штрафу, застосування адміністративного арешту у разі неявки та ін.; 2) заходи, що гарантують збирання доказів. До них відносяться виїмка поштово-телеграфної кореспонденції, прослуховування телефонних переговорів обвинуваченого та інших осіб, обшук житла, службових приміщень, особистий обшук, тілесний огляд (освідування) обвинуваченого, поміщення обвинуваченого в психіатричну лікарню для проведення судово-психіатричної експертизи, а також інші заходи, що мають на меті тимчасове обмеження прав і свобод особи у кримінальному судочинстві. Разом із вказаним, закон також передбачає деякі інші процесуальні заходи, наприклад, тимчасове позбавлення водійських прав, тимчасову заборону на професію.

¹ Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головки, Б. А. Филимонов. – Изд. 2-е, доп. и испр. – М. : Зерцало-М, 2002. – С. 194–197.

² Bonner C. Federalization of crime: too much of a good thing / Charles Bonner; University of Richmond law review. – 1998. – Vol. 32. – P. 905.

³ Гуценко К. Ф. Вказана праця. – С. 431.

Проте, застосування будь-якого заходу кримінального процесуального примусу означає вторгнення в тій чи іншій мірі в сферу прав і свобод особи, що охороняються Конституцією Німеччини, зокрема: непорушність особистої свободи, недоторканність таємниці листування, поштового, телеграфного та іншого зв'язку, недоторканність житла, гарантованість права власності. У зв'язку з цим, в Конституції Німеччини закріплено положення, згідно з яким втручання у вказані права і свободи допускається лише на підставі закону. Водночас, на законодавчому рівні передбачено можливість застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні, у тому числі й прокурором.

Відтак, на законодавчому рівні європейських країн у разі необхідності також передбачено можливість застосовувати законодавчо закріплені заходи процесуального примусу. З приводу цього Д. О. Савицький цілком слушно зазначив, що можливість проведення більшості процесуальних дій безпосередньо залежить від своєчасної явки учасників кримінального провадження. При цьому, прибуття за викликом до органів, що ведуть кримінальне провадження, є не правом, а їх процесуальним обов'язком, без виконання якого неможливо забезпечити його унормований перебіг та з'ясувати всі обставини, що мають значення для прийняття справедливого рішення. Саме обов'язок з'явитися за викликом слідчого, прокурора або суду є гарантією подальшого допиту особи та проведення з нею інших процесуальних дій. У разі невиконання цього обов'язку до неї можуть бути вжиті заходи кримінального процесуального примусу¹. Продовжуючи дослідження, відмітимо, що у Франції на законодавчому рівні не вживається термін «запобіжний захід», а замість нього використовується поняття «судового контролю». У зв'язку з цим, І. І. Заболотний констатував, що, як правило, в цій країні прийнято вести мову або про повноваження судді в сфері обмеження свободи людини, або про наслідки винесення наказів судді. Адже Розділ VII Глави III має назву «Про судовий контроль, арешт та взяття під варту». Змістове навантаження відповідних норм зазначеного розділу дає підстави вважати, що судовий контроль і є основним запобіжним заходом, тоді як тримання під вартою є винятковим

¹ Савицький Д. О. Підстави та процесуальний порядок застосування приводу у кримінальному провадженні / Д. О. Савицький ; Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 158–159.

запобіжним заходом¹. За дослідженням Л. В. Головка, відповідно до положень ст. 137 КПК Франції, для виконання завдань кримінального судочинства або з метою забезпечення безпеки особи може бути застосовано один або декілька заходів судового контролю. Однак, якщо для досягнення зазначеної мети такі заходи є недостатніми, то, як виняток, особа може бути тимчасово ув'язнена (утримуватись під вартою). Так, відповідно до положень ст. 139 КПК Франції, мотивоване рішення про застосування судового контролю або тримання під вартою приймається слідчим суддею. При цьому, для їх застосування необхідна наявність двох умов: по-перше, якщо за вчинений кримінальний проступок чи злочин передбачено покарання у вигляді позбавлення волі; по-друге, цей захід може застосовуватися тільки для забезпечення завдань кримінального судочинства, зокрема, в разі існування ризику знищення доказів, продовження злочинної діяльності та інше². Таким чином, за своєю суттю судовий контроль є комплексним запобіжним заходом, який включає 16 видів правообмежень, а саме: заборону покидати певну територію, відвідувати зазначені слідчим суддею місця, займатися певними видами діяльності, зобов'язання пройти курс лікування, зобов'язання утримуватися від контактів з певними особами та ін. Слідчий суддя вправі застосувати відразу декілька зазначених правообмежень, але згодом може прийняти рішення й щодо їх скасування або заміни чи доповнити їх будь-яким іншим видом судового контролю залежно від обставин конкретного кримінального провадження. Тобто наведені процесуальні правообмеження подібні до тих, що на сьогодні передбачені у положеннях ст. 194 КПК України.

Окремо слід звернути увагу на такий захід судового контролю як застава, якій присвячено спеціальні статті 142-142-3 КПК Франції. При цьому, як свідчить практика, її застосування у Франції здійснюється дуже рідко, зокрема, по декілька сотень випадків

¹ Заболотний І. І. Судовий контроль та прокурорський нагляд у механізмі захисту прав людини на досудовому розслідуванні за законодавством Франції та Німеччини / І. І. Заболотний // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 301-304.

² Головка Л. В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции / Л. В. Головка. – М. : СПАРК, 1995. – С. 89-91.

на рік по всій країні¹. В аспекті вивчення досвіду організаційно-правових засад діяльності прокуратури Франції Н. О. Рибалко та Р. І. Басараб підкреслили, що органи прокуратури цієї країни діють в системі судової влади. Зокрема, Конституція Франції визначає прокуратуру як допоміжну структуру в судовій системі, а Генеральний прокурор діє при Касаційному Суді. Водночас, прокуратура Франції являє собою централізовану систему державних органів, що перебувають під керівництвом Міністра юстиції Франції. При цьому, при кожному суді «великої інстанції» існує прокуратура, що очолюється прокурором країни, якому допомагають заступник та співробітники прокуратури. На нього покладено обов'язок здійснення нагляду за дотриманням законів у відповідному суді. Між тим, при кожному апеляційному суді діє Генеральна прокуратура, яку очолює високопосадовець у судовій ієрархії – посадова особа в ранзі Генерального прокурора та його помічника. Голова прокуратури при апеляційному суді очолює прокурорський нагляд на території судового округу цього ж суду. Поряд із цим, у Франції також існує Генеральна прокуратура при Касаційному Суді, яку очолює Генеральний прокурор при Касаційному Суді. Однак, незважаючи на це, до сфери його прямого підпорядкування не входять Генеральні прокурори при Апеляційних Судах, які безпосередньо підпорядковуються Міністру юстиції. У своїх повноваженнях прокурори нарівні із суддями є повноправними членами судового корпусу². В контексті нашого дослідження доцільно звернути увагу на досвід держав, які входять до складу Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД), оскільки міжнародні правові стандарти та досвід прокурорської діяльності також складаються й на цьому рівні. У більшості випадків на цьому рівні втілюються типові нормативно-правові акти, які приймаються Міжпарламентською асамблеєю СНД, серед яких важливе місце займає Модельний закон про прокуратуру від 16 листопада 2006 року. Такі нормативно-правові акти слугують зразками, за якими держави-члени СНД мають удосконалювати національне законодавство. З приводу цього О. С. Козачук зазначив, що

¹ Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов. – Изд. 2-е, доп. и испр. – М. : Зерцало-М, 2002. – С. 354–355.

² Басараб Р. І. Правовий статус керівника системи органів прокуратури в зарубіжних країнах: позитивний досвід для запозичення до національної системи / Р. І. Басараб ; наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – Вип. 2. – Том 4. – С. 163–166.

конституційний статус органів прокуратури держав-членів СНД характер-ризується неоднозначно. Свідченням цьому є положення про прокуратуру, що закріплено в Конституціях України і Білорусі, в яких вони знаходяться в окремих їх розділах і главах, а не всередині розділу або глави про правосуддя і суди. Однак, відповідно до Конституції Білорусі, як і більшості конституцій інших держав-членів СНД, на прокуратуру покладено обов'язок нагляду за додержанням чіткого та однакового виконання законів, декретів, указів та інших нормативно-правових актів міністерств, зокрема, й підвідомчими уряду органами, місцевими представницькими, виконавчими органами, підприємствами, установами та організаціями, громадськими об'єднаннями, посадовими особами та громадянами, а також нагляд за відповідністю судових рішень¹. Ст. 121 Конституції України не передбачає таких функцій прокуратури. У зв'язку з цим, 14 жовтня 2014 року прийнято нову редакцію Закону України «Про прокуратуру», де ці функції скасовано. Із урахуванням викладеного автор зазначив, що діяльність прокуратури зумовлена історичними та об'єктивними потребами, основна з них полягає в тому, що прокуратура змішаного, тобто наглядово-обвинувального типу, виконує функції як нагляду за виконанням законів, так і кримінального переслідування. Наявність такого типу прокуратури в Україні, її організація, функції та напрями діяльності залежать від соціальних, економічних, політичних та інших життєвих умов, менталітету нації².

Щодо застосування, зміни або скасування запобіжного заходу за КПК Білорусії, то відповідно до положень ст. 119 таким правом наділено орган дізнання, слідчого, Голову Слідчого комітету Республіки Білорусь, Голову Комітету державної безпеки Республіки Білорусь або осіб, що виконують їх обов'язки, прокурора або суддю, які виносять постанову, а суд – ухвалу. При цьому, така постанова чи ухвала повинна бути вмотивованою, містити вказівку на кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, а також містити обґрунтування щодо необхідності застосування, зміни або скасування конкретного запобіжного заходу. Водночас, на стадії досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, домашнього арешту та за-

¹ Конституція Республіки Беларусь 1994 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.by/main.aspx?guid=6351>.

² Козачук О. С. Прокуратура з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері: досвід реформування України / О. С. Козачук ; Юрид. наук. електронний журнал. – 2014. – № 2. – С. 112–115.

стави може бути застосовано лише прокурором або його заступником, Головою Слідчого комітету Республіки Білорусь, Головою Комітету державної безпеки Республіки Білорусь або особою, яка виконує їх обов'язки, органом дізнання або слідчим за погодженням із прокурором чи його заступником, а на стадії судового розгляду – безпосередньо судом¹. В свою чергу, досліджуючи питання організації діяльності органів прокуратури Російської Федерації, В. О. Лазарева зазначила, що згідно із ст. 129 Конституції Російської Федерації, вона становить єдину централізовану систему з підпорядкуванням нижчих прокурорів вищим і Генеральному прокурору Російської Федерації. Повноваження, організація і порядок діяльності прокуратури визначаються Федеральним Законом «Про прокуратуру Російської Федерації» від 17 листопада 1992 року. Відповідно до положень ст. 1 вказаного закону, прокуратура здійснює нагляд за дотриманням Конституції Російської Федерації і виконанням чинних на її території законів, а також інші функції, встановлені федеральними законами. У свою чергу, ч. 1 ст. 37 КПК Російської Федерації встановлено, що в ході кримінального судочинства прокурор уповноважений від імені держави здійснювати кримінальне переслідування, а також здійснює нагляд за процесуальною діяльністю органів дізнання та органів попереднього слідства. Разом з цим, у ч. 4 цієї ж статті передбаченого, що в ході судового провадження прокурор підтримує державне обвинувачення, забезпечуючи його законність та прийняття обґрунтованих рішень². У зв'язку з цим, учена зазначила, що прокурор уповноважений здійснювати процесуальне керівництво тільки в межах своїх повноважень, передбачених КПК РФ, а саме здійснює нагляд за дотриманням законів органами дізнання і слідства, які дещо різняться між собою. Проте, в обох випадках прокурор уповноважений клопотати або надати згоду на порушення перед судом клопотання про обрання, скасування, зміну запобіжного заходу³. Таким чином, можна зробити висновок, що у кримінальному процесуальному законодавстві Російської Федерації процесуальні повноваження прокурора розділено на

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16.07.1999 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk9900295#&Chapter=13.

² Лазарева В. А. Прокурор в уголовном процессе : учеб. пособ. / В. А. Лазарева. – Самара : Самар. ун-т, 2010. – С. 8.

³ Лазарева В. А. Вказана праця. – С. 27–29.

безпосереднє керівництво досудовим розслідуванням і нагляд за виконанням законів органами досудового розслідування.

Із піднятого питання слід відмітити, що на сьогодні міжнародні правові стандарти прокуратурської діяльності активно розробляються на центральному і регіональному рівні, що пов'язано із співпрацею з Радою Європи, що покликана сприяти уніфікації національного законодавства країн-членів у сфері захисту прав і свобод людини. Це є не менш важливим з огляду на запровадження в Україні міжнародних правових стандартів у даній сфері. З приводу цього В. Т. Маляренко зазначив, що саме з прийняттям Закону України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» від 31.10.1995 року наша держава взяла на себе зобов'язання привести своє національне законодавство у відповідність до загально визнаних норм міжнародного права¹. Парламентська асамблея Ради Європи в Рекомендації 1604(2003) про роль прокуратури в демократичному правовому суспільстві від 27 травня 2003 року² визначила своє бачення щодо ролі й призначення органів прокуратури в країнах-членах Ради Європи. Водночас, у відповіді Комітету міністрів на Рекомендацію ПАРЄ 1604(2003) про роль прокуратури в демократичному правовому суспільстві від 4 лютого 2004 року³ наведено про різноманітні моделі прокуратури в різних країнах, що пов'язано з національними правовими традиціями й відмінностями в організації систем кримінального правосуддя. Крім того, Комітет Міністрів не визнав за можливе схвалити ідеї Парламентської асамблеї щодо обмеження ролі прокуратури межами системи кримінального правосуддя та відмови від функції нагляду за законністю. Важливо наголосити, що останнім часом міжнародна спільнота дійшла висновку про необхідність визначення та регламентації діяльності прокуратури

¹ Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : моногр. / В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 29.

² Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1604(2003)¹ «Про роль прокуратури в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві закону» (Схвалена Постійним комітетом від імені Асамблеї 27 травня 2003 р.) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua>.

³ Відповідь Комітету міністрів на Рекомендацію ПАРЄ 1604(2003) про роль прокуратури у демократичному правовому суспільстві від 4 лютого 2004 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>.

поза сферою кримінального провадження, що відобразилося в Рекомендації СМ/Рес (2012)11 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи про роль прокуратури поза межами системи кримінального правосуддя (прийнятій Комітетом міністрів 19 вересня 2012 року на 1151 засіданні заступників міністрів)¹. З приводу піднятого питання А. В. Лапкін зазначив, що на рівні ООН та Ради Європи дійсно було прийнято низку документів, що встановлюють уніфіковані правила діяльності органів обвинувачення. При цьому, той факт, що у тексті цих актів поняття «прокурор» замінюється на терміни «особи, які здійснюють судове переслідування» чи «органи державного обвинувачення», пов'язано з різноманітністю моделей прокуратур у державах світу, які подекуди мають різні назви, але спільну спрямованість на здійснення кримінального переслідування².

У контексті розгляду цього питання Г. С. Рибалко наголосив, що зважаючи на відсутність спільних міжнародно-правових стандартів щодо завдань, функцій та організації органів прокуратури поза межами системи кримінального правосуддя, Комітет міністрів рекомендував застосовувати вищенаведену рекомендацію в усіх випадках, у яких національна правова система покладає на прокуратуру роль поза межами системи кримінального правосуддя. У таких випадках завданнями прокуратури визначаються представництво загальних або публічних інтересів, захист прав і основоположних свобод людини, а також утвердження правової держави. У випадках, коли прокуратура здійснює функцію нагляду за державними, регіональними та місцевими органами влади, а також іншими юридичними особами з метою забезпечення їх правильного функціонування відповідно до законодавства, то вона має здійснювати свої повноваження незалежно, прозоро та з повним дотриманням принципу верховенства права³. До цього

¹ Рекомендація Комітету міністрів Державам-учасникам щодо ролі прокурорів поза межами кримінального судочинства (СМ/Рес (2012)11) від 19.09.2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>.

² Лапкін А. В. Правові основи прокурорської діяльності : навч.-практ. посіб. / А. В. Лапкін; за ред. П. М. Каркача. – 2-ге вид., змін. і допов. – Х. : Право, 2013. – С. 10.

³ Рибалко Г. С. Організаційно-правові основи правозахисної діяльності органів прокуратури України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Рибалко Гліб Сергійович; Нац. ун-т «Юрид. Академ. України ім. Я. Мудрого». – Харків, 2013. – С. 73.

О. С. Козачук додав, що в процесі вироблення стандартів прокурорської діяльності також активно задіяні міжнародні корпоративні структури органів прокуратури. Серед них «Європейські керівні принципи з етики й поведінки для прокурорів» (Будапештські керівні принципи), прийняті на 6 конференції Генеральних прокурорів Європи в Будапешті 31 травня 2005 року, розроблені і прийняті Міжнародною асоціацією прокурорів «Стандарти професійної відповідальності та викладення основних прав та обов'язків прокурорів» від 21 квітня 1999 року. На підставі аналізу цих документів автор дійшов висновку про відсутність єдності в підходах до визначення місця й ролі органів прокуратури в європейській практиці та активні пошуки її оптимальної моделі¹. Більш того, удосконалення кримінального процесуального законодавства України, як доречно зазначив П. Л. Фріс, передбачає не просто підтвердження в нових формах старих постулатів, на яких засновувалась діяльність щодо відправлення правосуддя у кримінальному провадженні протягом десятиліть, а кардинальність змін, які б відповідали тим процесам, що відбуваються в нашому суспільстві², що ми підтримуємо.

У науковій літературі зазначено, що проблема реформування прокуратури як складової правоохоронної системи держави дискутується в Україні як серед учених, так і серед практиків, особливо активно з моменту прийняття Конституції України. Весь цей час проводилися відповідні тематичні наукові дослідження, здійснювалися певні кроки законодавчого й практичного характеру, що було спрямовано на удосконалення правових основ діяльності прокуратури, перегляд підстав та принципів організації самої прокуратури як єдиної системи, визначення її місця, ролі та функцій у нових суспільно-економічних, політичних та історичних умовах³, що в багатьох осіб

¹ Козачук О. С. Роль положень міжнародних документів у діяльності прокуратури у війсьній сфері поза межами кримінального провадження / О. С. Козачук // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 71. – С. 192–199.

² Фріс П. Л. Питання реформування кримінально-процесуального законодавства України та забезпечення рівності учасників кримінального процесу / П. Л. Фріс // Адвокат. – 2002. – № 1. – С. 11–13.

³ Литвак О. М. Проблеми реформування кримінальної юстиції / О. М. Литвак, П. В. Шумський: зб. матер. Інтернет-конф. (м. Київ, 28 листопада 2014 року). – К.: Нац. акад. прокуратури України, 2014. – С. 8–14; Подоляка С. А. Адміністративні процедури

викликало незадоволення через певне затягування. Але слід підтримати думку В. Мойсика, що відсутність поспіху в цьому напрямі державотворення не варто оцінювати негативно. Адже офіційно проголошений Україною курс на інтеграцію до Європи передбачає обов'язкове створення умов для вступу нашої країни до Європейського співтовариства, а приведення норм і стандартів внутрішнього життя українського суспільства у відповідність до норм і стандартів Європи є складним і довготривалим процесом. На нашу думку, це ускладнюється ще й тим, що серед учених і практиків висловлюються досить протилежні думки щодо віднесення органів прокуратури до тієї чи іншої гілки влади. Зокрема, деякі вчені взагалі вважають, що прокуратура є відбитком радянської влади, яку потрібно скасувати, оскільки вона є органом авторитарного правління і їй немає місця в демократичному суспільстві. Водночас, як засвідчило дослідження, у більшості країн світу все ж таки прокуратура діє, але лише з дещо різною назвою та функціями. При цьому, в більшості конституцій європейських країн прокуратуру віднесено до судової гілки. На нашу думку, прокуратура повинна бути незалежним органом державної влади, головним завданням якої повинні бути захист прав, свобод та законних інтересів особи, суспільства і держави, а також нагляд за додержанням законів.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в зарубіжних країнах прокурори або ж прирівняні до них посадові особи відповідних державних органів мають або однакові, або різні процесуальні повноваження, в тому числі й щодо застосування запобіжних заходів. Але важливо наголосити, що в законодавстві досліджених країн органи прокуратури в їх сучасному стані є результатом тривалого попереднього розвитку і удосконалення юридичної доктрини та специфіки здійснення кримінального судочинства. Така специфіка також існує і у нашій державі, що слід враховувати під час подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. Вважаємо, що в цьому напрямі удосконалення національного законодавства України у першу чергу необхідно чітко визначити правовий статус і функції органів прокуратури у відповідних положеннях Конституції України, на підставі чого здійснювати подальше галузеве її реформування, в тому числі у сфері кримінального судочинства. І як цілком слушно зазначили О. Литвак і П. Шумський, проголошений Конституцією України принцип верховенства права

прокурорської діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Подоляка Сергій Анатолійович ; Міжрегіональна Акад. управління персоналом. – Київ, 2013. – С. 193.

як засіб забезпечення фундаментальних прав і свобод людини та громадянина не лише чітко визначив пріоритетні напрями прокурорської діяльності, а й зумовив необхідність докорінного реформування органів прокуратури. Упродовж понад півтора десятиліття, що минуло від часу прийняття Основного Закону незалежної України, триває системне реформування прокуратури як складової частини державного механізму. Водночас, учені констатували, що на сьогодні діяльність органів прокуратури поки що не повною мірою відповідає вимогам державно-правової реформи. Окремі складові їх організації та функціонування, безумовно, потребують змін і вдосконалення шляхом перегляду чинних правових норм, меж компетенції, структури, оптимізації штатної чисельності та ін. На їх думку, практичне вирішення зазначених та інших питань це справа найближчого майбутнього¹, що ми підтримуємо, але вважаємо, що до цього слід додати, що таке реформування повинно бути здійснено лише після реформування адміністративно-територіального устрою нашої країни.

¹ Литвак О. Проблеми реформування органів прокуратури / О. Литвак, П. Шумський // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2012. – № 1. – С. 5–6.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРОКУРОРА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Прокурорський нагляд за законністю як гарантія забезпечення прав особи при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні

Істотні зміни, що відбулися у кримінальному судочинстві нашої держави з часу прийняття КПК України 2012 року, кардинально змінили і підвищили процесуальний статус прокурора у кримінальному провадженні. З огляду на формування концептуально нової практики застосування положень чинного КПК України постає питання визначення новели щодо прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням як гарантії забезпечення прав і свобод особи при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні. Зазначене обумовлено ще й тим, що однією з актуальних проблем сучасної України, як слушно відмітив О. М. Косий, є проблема протидії злочинності, а важлива роль у цьому належить саме органам прокуратури. Їх вплив на відповідні процеси обумовлений конституційно-правовим статусом органів прокуратури України, концептуальними змінами функцій її працівників як суб'єктів кримінального судочинства, що відбулися після вступу в дію чинного кримінального процесуального законодавства України¹, що ми підтримуємо і додаємо, що на сьогодні злочинність активізується у всіх напрямках суспільних правовідносин, що в цілому негативно впливає на авторитет нашої держави.

¹ Косий О. М. Окремі аспекти функції органів прокуратури щодо кримінального переслідування на стадії досудового розслідування / О. М. Косий // Право і безпека. – 2014. – № 2 (53). – С. 101–105.

Радикальні зміни у політичному та суспільному житті України, що відбулися в останні роки, вимагають прикладного втілення положень нового КПК України, більшість з яких є новелами, особливо для практичної діяльності правоохоронних органів. Враховуючи це, важливим питанням є визначення сутності процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що здійснюється саме прокурором. З'ясувавши правову природу цього процесуального інституту, в подальшому можна вести мову про його значення та ефективність щодо гарантії захисту прав, свобод та законних інтересів особи, зокрема при застосуванні запобіжних заходів.

У контексті нашого дослідження зазначимо, що посада прокурора як державного чиновника була запроваджена у Стародавньому Римі із введенням Августовської Конституції. На той час прокурор був слугою імператора з представницькою функцією. Особливу роль він відіграв при збиранні податків, управлінні імператорським маєтком, тощо. Пізніше прокурор став представником у суді за призначенням свого довірителя¹, але на той час посада прокурора ще не була офіційною, адже це здебільшого були улюблені раби імператора, які управляли маєтком.

Як свідчать історичні джерела, роль та значення прокуратури змінювались відповідно до подальшого розвитку та вдосконалення політичного устрою держави. Значним здобутком із цього питання вважається реформування, проведене в Росії у 1864 р., під час якого було створено централізовану організацію прокуратури, на чолі якої стояв міністр юстиції як генерал-прокурор. З того часу прокуратуру позбавлено функції тотального нагляду, до її компетенції входили лише процесуальні функції, а головним обов'язком стали охорона законів і підтримання обвинувачення в суді. Проте, у часи колишнього СРСР, зокрема, в 1922 р., було засновано Державну прокуратуру, що стало приводом до повернення старих традицій, у тому числі поновлено функцію царського періоду щодо нагляду за виконанням законів поза сферою кримінального права, введено загальний нагляд за діяльністю виконавчих органів, місцевих рад, судів, підприємств, громадських організацій, службовців і громадян. А вже з 1928 р. прокуратура здобула повний контроль над веденням попереднього слідства, у результаті чого слідчих було виведено з подвійного

¹ Шумський П. В. Прокуратура України / П. В. Шумський. – К.: Вентурі, 1998. – С. 21.

підпорядкування судам та органам прокуратури, а поставлено під виключний контроль органів прокуратури¹.

Досліджуючи природу процесуального статусу прокурора щодо виконання покладених на нього функцій, Л. Грицаєнко зазначив, що сама ідея про необхідність розмежування державних органів та їх функцій висловлювалась ще античними філософами, зокрема, Платоном, Аристотелем, Полібеєм та іншими, які розглядали питання розподілу владних повноважень, виходячи з тогочасних реалій. З цього питання вони вели мову про існування різних державних органів, про їх склад, завдання, функції. У зв'язку з цим, учений відмітив, що закріплення в Україні процесуального статусу прокуратури було обумовлено об'єктивними потребами. На його думку, основна з них полягає в тому, що прокуратура виконує функції нагляду за виконанням законів і кримінального переслідування, у тому числі здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Так, виявляючи порушення закону з боку органів, які провадять оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування, прокурор зобов'язаний вжити заходів щодо їх усунення². Однак, на нашу думку, не можна прирівнювати нагляд за дотриманням законів і кримінальне переслідування, оскільки останнє здійснюється щодо підозрюваного, обвинуваченого. У свою чергу, нагляд прокуратури за дотриманням законів здійснюється стосовно органів, які провадять оперативно-розшукову діяльність, та органів досудового розслідування.

Слід зазначити, що за час дії КПК України 1960 р. окремі вчені, зокрема, В. Т. Малярєнко та І. В. Вернидубов, вказували, що форми і методи практичного здійснення органами прокуратури нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування у кримінальному провадженні є досить ефективними. У зв'язку з цим, на їх думку, такі форми і методи треба було б зберегти при прийнятті нового КПК України. Разом з тим, при законодавчому визначенні повноважень прокурора щодо здійснення цієї функції неодмінно виникає питання про співвідношення нагляду прокурора і судового контролю за досу-

¹ Малярєнко В. Т. Прокурор у кримінальному судочинстві: деякі проблеми та шляхи їх вирішення / В. Т. Малярєнко, І. В. Вернидубов. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 14–16.

² Грицаєнко Л. Конституційно-правовий статус прокуратури України / Л. Грицаєнко // Вісник прокуратури. – 2007. – № 1. – С. 24–32.

довим розслідуванням. Учені зазначили, що є три варіанти законодавчого розв'язання цієї проблеми: 1) прокурор здійснює нагляд лише за тими діями та процесуальними рішеннями органу досудового розслідування, на які не поширюються контрольні повноваження суду, а якщо є потреба вирішити питання, віднесене до компетенції суду, тому орган досудового розслідування безпосередньо звертається до останнього з відповідним поданням і підтримує його у суді; 2) орган досудового розслідування безпосередньо звертається до суду з поданням про вирішення питань, віднесених до його компетенції, але завжди про таке звернення повідомляє прокурора і той на свій розсуд вирішує питання щодо його участі в судовому розгляді; 3) орган досудового розслідування ініціює перед прокурором питання про звернення до суду, але безпосередньо до суду з поданням про вирішення питань, віднесених до компетенції останнього, звертається прокурор, який і підтримує своє подання у суді¹.

За дослідженням О. Ю. Татарова, спроби обмеження процесуальних повноважень слідчого (зокрема, за рахунок розширення компетенції прокуратури) неодноразово відбувались в СРСР, і ці тенденції, як пострадянський рудимент, дотепер ще зберігаються на теренах країн Співдружності. Подібна практика спостерігалася ще наприкінці XIX ст., коли після передачі більшості повноважень щодо керівництва слідством прокурору було зруйновано досить стабільну на той час систему кримінального процесу, започатковану реформою 1864 р. Наслідком «антиреформ» стало погіршення якості розслідування злочинів. Аналогічна ситуація також повторилась у 20-х роках XX ст., коли слідчі знову стали повністю залежними від органів прокуратури. Повноваження слідчого як процесуально самостійного та незалежного суб'єкта кримінального судочинства вперше було закріплено у КПК України 1960 р. Майже півстоліття ця система існувала фактично у незмінному вигляді й, як свідчить статистика, функціонувала досить ефективно. Між тим, вбачається, що новий КПК України звужує процесуальну самостійність слідчого, наділяючи прокурора широкими повноваженнями у сфері процесуального

¹ Маляренко В. Т. Прокурор у кримінальному судочинстві: деякі проблеми та шляхи їх вирішення / В. Т. Маляренко, І. В. Вернидубов. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 8–9.

керівництва досудовим розслідуванням та процесуального контролю при реалізації наглядових функцій¹.

У цілому, як зазначила О. А. Струць, саму ідею реалізації даних повноважень не можна вважати здобутком сьогодення, оскільки правовий інститут процесуального керівництва досудовим розслідуванням був відомий ще за часів судово-правової реформи другої половини XIX століття. Так, ще Статут кримінального судочинства 1864 року передбачав прокурорський нагляд і судовий контроль, що здійснювався у формі надання дозволів на провадження певних дій слідчому, розгляду скарг на його дії та заявлених відводів. У статті 491 вказаного статуту прямо вказувалось, що всі особи, які беруть участь у справі, можуть приносити скарги на будь-які дії слідчого, що обмежують або порушують їх права, свободи та законні інтереси у кримінальному судочинстві².

У подальшому радикальні зміни відбулися в результаті проголошення незалежності України, прийняття у 1996 р. Конституції України, а також приєднання до ряду міжнародно-правових актів у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина. Відтак, виникла нагальна необхідність в підвищенні рівня забезпечення конституційних прав і свобод, у зв'язку з чим питання удосконалення прокурорського нагляду у кримінальному судочинстві отримали важливе значення. У цьому напрямі вченими і практиками почали розроблятися шляхи оптимізації забезпечення прокурорського нагляду за дотриманням законності органами досудового розслідування, основними складовими якої стали: законодавча регламентація і відомче нормативно-правове регулювання проблемних питань; формування концептуальних положень вдосконалення кримінального процесуального законодавства, які б забезпечили реалізацію конституційних основ

¹ Татаров О. Ю. Теоретико-правові і організаційні засади досудового провадження в кримінальному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Татаров Олег Юрійович ; Одеський держ. ун-т внутр. справ. – Київ, 2013. – С. 114.

² Струць О. А. Забезпечення судом законності та обґрунтованості слідчих дій на досудових стадіях провадження у кримінальній справі / О. А. Струць // Судова апеляція. – 2009. – № 1 (14). – С. 70–71\$ Струць О. А. Законність та обґрунтованість проведення слідчих дій як гарантія прав і свобод учасників кримінального судочинства : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Струць Олена Анатоліївна. – Київ, 2009. – С. 139–156.

захисту прав та законних інтересів учасників кримінального судочинства, та ін.

Історично склалося так, що прокуратура здійснює два основних напрями діяльності, зокрема, правоохоронну та обвинувачувальну. На підставі цього В. Ю. Мельников зазначив, що було б абсолютно необґрунтовано позбавити прокуратуру права від імені держави здійснювати нагляд за виконанням законів та дотриманням прав і свобод особи, особливо на стадії досудового розслідування. На його думку, необхідно чіткого розмежувати функції прокурора, що дозволить більш послідовно визначити повноваження прокурора в межах кожної з них. На користь повноцінної участі прокурора у реалізації наглядової функції учений навів такі аргументи: а) нагляд, що здійснюється органами прокуратури, носить постійний, систематичний характер, при цьому не ставиться в залежність від подачі скарги чи клопотання, а межі розгляду не обмежені вимогами сторін, що має місце при реалізації функції судового контролю; б) оперативність і можливість швидкого виправлення і усунення порушень закону; в) у разі перерозподілу більшості наглядових функцій на користь суду можлива ситуація, при якій, з однієї сторони, суд буде здійснювати тиск на хід досудового розслідування, а з іншої – впливати на прийняття подальшого рішення при розгляді кримінального провадження судом першої інстанції¹.

Законодавче положення КПК України 2012 р. щодо здійснення прокурором нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням є порівняно новою сферою прокурорської діяльності. Таким чином, із урахуванням викладеного, можна зазначити, що приймаючи КПК України у 2012 р., законодавець пішов третім шляхом, зокрема, коли орган досудового розслідування ініціює перед прокурором відповідне клопотання, який уповноважений погодити його або відмовити в такому. Свого часу на доцільності запровадження такого підходу наголошували В. Т. Маляренко та І. В. Вернидубов, на думку яких практична його реалізація в законі зможе надати можливість прокуророві завжди перебувати в курсі справи і не перевантажувати суди роботою, яку можна виконати й без них. Крім того, на їх дум-

¹ Мельников В. Ю. Обеспечение и защита прав человека при применении мер процессуального принуждения в досудебном производстве Российской Федерации : дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 // Мельников Виктор Юрьевич. – Москва, 2014. – С. 322.

ку, важко уявити слідчого в суді як сторону кримінального судочинства, з чим не можна погодитись, оскільки запровадження такого підходу знівелювало самостійність слідчого, а прокурор отримав досить таки необмежений контроль над процесуальною діяльністю слідчого на стадії досудового розслідування. Більш того, у цьому разі не досить зрозумілим видається наділення прокурора правом відмовитись від підтримання державного обвинувачення в суді. У зв'язку з цим, постає питання: а чи несе в такому випадку прокурор персональну відповідальність, адже на стадії досудового розслідування він повністю контролював процес здійснення кримінального провадження. Однак, з цього питання у положеннях КПК України не міститься жодної вказівки.

Разом із вищевикладеним, концептуальною новелою КПК України 2012 р. у цьому напрямі діяльності є віднесення прокурора до сторони обвинувачення на всіх стадіях кримінального провадження, що стало результатом втілення і розширення у кримінальному провадженні засади змагальності, публічності та диспозитивності. Зокрема, у положенні ст. 22 КПК України закріплено, що повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом та підтримання державного обвинувачення у суді здійснюються прокурором. У випадках, передбачених КПК України, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором, а обвинувачення може підтримуватися потерпілим, його представником.

У свою чергу, в ст. 25 КПК України встановлено, що прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочато лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всі передбачені законом заходи для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

Розглядаючи проблемні питання щодо визначення самого терміну «процесуальне керівництво», слід звернути увагу на те, що законодавець визначає його як форму прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування (ч. 2 ст. 36 КПК України), через використання якої прокурор забезпечує професійне, ефективне і законне виконання органом досудового розслідування поставлених перед ним завдань під час

розслідування кримінальних правопорушень. Проте, з таким визначенням прокурорського процесуального керівництва досудовим розслідуванням не погоджується багато вчених, яких ми підтримуємо.

Так, одні вчені (Ю. А. Гришин) повністю відкидають керівну роль прокурора під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, зазначаючи, що процесуальне керівництво несумісне з прокурорським наглядом ні за призначенням, ні за змістом, ні за порядком реалізації¹, що ми підтримуємо. Інші ж (Д. М. Мірковець) вважають, що в ролі процесуальних керівників можуть виступати лише керівники органів досудового розслідування, яким більш притаманний цей вид процесуальної діяльності. Вони навіть пропонують термін «відомчий контроль» замінити терміном «процесуальне керівництво» для характеристики діяльності владних суб'єктів досудового розслідування². Наступні (С. Тищенко) визначають процесуальне керівництво як один із засобів взаємодії прокурора з органами досудового розслідування³.

З піднятого питання ніякої різниці не вбачає В. Бабкова, оскільки, на її думку, в такому випадку немає різниці між прокурорським наглядом і прокурорським керівництвом під час проведення досудового розслідування кримінального правопорушення, тому слід вважати ці два поняття ідентичними⁴, з чим не можна погодитись, оскільки поняття «нагляд» і «керівництво» мають різну сутність, в тому числі етимологічну. З приводу цього доречно висловився Л. Грицаєнко, що наділення прокурора такими повноваженнями перетворить його діяльність з нагляду на

¹ Гришин Ю. А. О статусе прокурора на стадии досудебного расследования в реформируемом уголовном процессе / Ю. А. Гришин ; матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 98–107.

² Мірковець Д. М. Інститут керівництва досудовим слідством за проектом КПК України / Д. М. Мірковець ; матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Х. : ХНУВС, 2011. – С. 152–156.

³ Тищенко С. Суб'єкти взаємодії сторони обвинувачення під час досудового розслідування / С. Тищенко // Вісник прокуратури. – 2013. – № 1. – С. 49–54.

⁴ Бабкова В. Проблеми здійснення прокурором наглядових повноважень у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування / В. Бабкова // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 71–73.

контроль, зокрема, на повне процесуальне керівництво досудовим розслідуванням за діяльністю слідчого¹. Це підтверджується й науковою позицією О. Красноокого, який цілком слушно наголосив, що контроль і нагляд не є тотожними поняттями, адже контроль це постійна функція будь-якого управління, умова забезпечення успішності його діяльності, він завжди є професійним, незалежно від того, відомчий він чи державний², що ми підтримуємо.

Досліджуючи сутність прокурорського процесуального керівництва досудовим розслідуванням, В. М. Юрчишин, М. В. Руденко та В. П. Півненко обґрунтовують наявність у прокурора самостійної функції, зокрема, процесуального керівництва. На підтвердження своєї позиції вчені навели такі аргументи: по-перше, процесуальне керівництво є самостійним напрямом прокурорської діяльності, що спрямовано на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, а саме дослідження всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення з метою подальшого надання зібраним доказам належної правової оцінки, що вказує на функціональний характер вказаної прокурорської діяльності. По-друге, якщо виконання прокурором функції нагляду за додержанням законів спрямовано на забезпечення законності всього досудового розслідування (дій та рішень всіх учасників цієї стадії процесу без будь-якого винятку), то безпосереднє виконання функції процесуального керівництва спрямовано лише на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення органами досудового розслідування, які повинні діяти в рамках забезпечення режиму законності^{3;1}.

¹ Грицаєнко Л. Правова природа діяльності прокурора на досудовому слідстві: процесуальне керівництво чи прокурорський нагляд / Л. Грицаєнко // Вісник прокуратури. – 2008. – № 11. – С. 68–76.

² Красноокий О. Встановлення правопорушень при здійсненні нагляду за додержанням та застосуванням законів з питань прав громадян / О. Красноокий // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 11. – С. 63–68.

³ Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: моногр. / В. М. Юрчишин. – Чернівці : Вид. дім «Родовід», 2012. – С. 178–179.

У цілому, на думку В. М. Юрчишина, під процесуальним керівництвом досудового розслідування слід розуміти упорядкування досудового розслідування з використанням не внутрішніх організаційно-управлінських повноважень прокурора, що виконуються за межами кримінального судочинства, а специфічних кримінально-процесуальних повноважень владно-розпорядчого характеру, закріплених у ст. 36 КПК, і це є специфічним видом правового керівництва кримінально-процесуального спрямування, який направлений не на організацію праці підлеглих, а на забезпечення всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального правопорушення². Однак, Я. В. Лизак вважає, що з такою думкою не можна погодити повною мірою, оскільки прокурор під час здійснення процесуального керівництва використовує не тільки специфічні кримінальні процесуальні повноваження владно-розпорядчого характеру, але і повноваження, передбачені ст.ст. 20, 23 Закону України «Про прокуратуру» (призначення перевірок і ревізій, внесення подань про усунення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення). На думку автора, варто підтримати наукову позицію тих учених, які вважають, що здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням, по суті, означає покладення на нього обов'язку організувати процес досудового розслідування, визначати його напрями, координувати проведення процесуальних дій, сприяти створенню умов для забезпечення законності на цій стадії провадження³.

У свою чергу, характеризуючи сутність та зміст керівництва процесуальною діяльністю як окремої самостійної функції, О. М. Ларін зазначив, що ухвалювати рішення про керування розс-

¹ Руденко М. В. Про сутність прокурорського процесуального керівництва досудовим розслідуванням / М. В. Руденко, В. П. Півненко // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 277–283.

² Осадча О. С. Особливості застосування прокурорами запобіжних заходів у кримінальному процесуальному законодавстві України / О. С. Осадча // Реформування правоохоронної системи України : матер. круглого столу (м. Київ, 20 червн. 2014 р.) ; за ред. д-ра юрид. наук, проф. Т. О. Проценка. – К.: ДНДІ МВС України, 2014. – С. 54–56.

³ Лизак Я. В. Окремі питання здійснення прокурором процесуального керівництва під час проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій / Я. В. Лизак // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3–2. – С. 307–309.

лідуванням та проведенням слідчих дій, в яких поряд із слідчим беруть участь й інші особи, давати доручення та вказівки, пред'являти вимоги і виносити постанови, виконання яких є обов'язковим для інших, це і означає керувати, здійснювати керівництво¹. На противагу цьому, з посиланням на процесуальну самостійність слідчого, В. А. Стремовський доречно заперечив проти надання прокурору права на здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням. На обґрунтування своєї позиції учений зазначав, що слідчий самостійно здійснює досудове розслідування, визначає коло процесуальних дій, що потребують свого вирішення. Така процесуальна самостійність слідчого необхідна для успішного виконання завдань кримінального провадження. Відтак, слідчому необхідно надати можливість працювати так, щоб він не побоювався за прийняте ним рішення, не виходив би з того, чи сподобається це прокуророві чи ні², що ми підтримуємо, оскільки слідчий не повинен бути лише писарем у кримінальному провадженні.

З дослідженого питання не склалось єдиної наукової позиції й серед російських учених. Так, А. Д. Бойков визначив правовий статус прокуратури як унікального органу щодо нагляду за законністю державних органів і посадових осіб³, а М. С. Шалумов підкреслив важливе місце та роль прокуратури, оскільки, на його думку, вона займає провідне положення серед інших органів державної влади⁴.

Слід звернути увагу на те, що на законодавчому рівні зміст поняття процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням розкрито лише у Концепції реформування кримінальної юстиції України, розробленій Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права та затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008 р., як організації процесу досудового розслідування, визначення напря-

¹ Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1986. – С. 113.

² Стремовский В. А. Предварительное расследование в советском уголовном процессе / В. А. Стремовский; под ред. М. М. Гродзинский. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 112.

³ Бойков А. Д. Третья власть в России. Очерки о правосудии, законности и судебной реформе 1990–1996 гг. / А. Д. Бойков. – М., 1997. – С. 206.

⁴ Шалумов М. С. Прокуратура в современном российском государстве / М. С. Шалумов. – Кострома, 2001. – С. 31.

мів розслідування, координації процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання у процесі розслідування вимог законодавства України. Водночас, у деяких країнах СНД прокурор також здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Зокрема, п. 84.2.2 ст. 84 КПК Азербайджану визначає, що прокурор зобов'язаний здійснювати процесуальне керівництво досудовим розслідуванням¹, а положеннями ст. 32 КПК Грузії передбачено, що для забезпечення виконання функції кримінального переслідування прокуратура здійснює процесуальне керівництво слідством², при цьому в зазначених положеннях не розкривається сама сутність такої процесуальної діяльності.

Таким чином, доцільно з'ясувати зміст і форму процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що відіграє суттєве значення при застосуванні прокурором запобіжних заходів у кримінальному провадженні. Зокрема, в тлумачному словнику В. І. Даля правова дефініція «форма» визначається через відсилку на її латинське походження від слова «гогта» або французького «гогте», під чим розуміється «фігура, зовнішній вигляд, встановлений порядок»³, або ж як сукупність відносин, які визначають відомий об'єкт⁴. Між іншим, у філософському енциклопедичному словнику поняття «зміст» та «форма» розглядаються як філософські категорії, у взаємозв'язку яких зміст, який є стороною цілого, представляє єдність усіх складових елементів об'єкта, його властивостей, внутрішніх процесів, зв'язків, протиріч та тенденцій, а

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : Закон Азербайджанской Республики от 14.07.2000 г. № 907-IQ – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4670/file/Azerbaijan_CPC_2000_am2013_ru.pdf.

² Уголовный процессуальный кодекс Грузии от 9.10.2009 г. № 1772-Ис – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_09_10_2009.pdf.

³ Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В. И. Даль. – СПб.-М.: Изд. Товарищество М. О. Вольфа, 1903–1909. – Т. 4. – 1909. – С. 149–150.

⁴ Философский словарь логики, психологии, этики, эстетики и истории философии / под ред. З. Л. Радлова. – СПб.: Тип. Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон, 1911. – С. 262.

форма є способом існування та вираження змісту¹. У подальшому розвиток терміну «форма» знайшов своє вираження у словнику С. І. Ожегова, у якому він тлумачиться як: 1) зовнішній облік, зовнішній вигляд предмета; 2) вид, тип, будова, структура, зовнішній вираз чого-небудь, обумовлені певним змістом; 3) встановлений зразок².

В іншому філософському словнику зазначено, що категорії «зміст» і «форма» являють собою категорії матеріалістичної діалектики, що відображають діалектичну єдність суттєвих сторін явищ дійсності як певних систем у процесі їх розвитку та функціонування, сукупності елементів і процесів, притаманних системі, та способу їх організації. Зміст та форма об'єктивно ізольовано не існують. Елементи і процеси, притаманні системі, є її змістом лише як певним чином організовані, тобто лише як такі, що існують у певній формі (поза формою ці елементи не є змістом), а форма завжди має певний зміст³.

У межах нашого дослідження слід звернути увагу на визначення змісту кримінальної процесуальної діяльності прокурора. Зокрема, на думку М. С. Строговича, кримінальна процесуальна діяльність являє собою сукупність здійснюваних у встановленому процесуальним законом порядку дій учасників кримінального процесу: суду, прокуратури та органів слідства і дізнання, обвинуваченого та його захисника, потерпілого і його представника. Учений підкреслив, що така діяльність виражається у здійсненні кримінального провадження, але у порядку, передбаченому законом⁴. У свою чергу, В. П. Бож'єв до цього додав, що основу змісту процесуальної діяльності складають дії уповноважених законом

¹ Философский энциклопедический словарь / под. общ. ред. Л. Ф. Ильичева, П. Н. Федосеева, С. М. Ковалева, В. Г. Панова – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – С. 621, 743.

² Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57000 слов / С. И. Ожегов; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1986. – С. 25.

³ Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук Української РСР, 1973. – С. 161–162, 557.

⁴ Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: Т. 1. Основные положения науки советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М.: Наука, 1968. – С. 181–182.

на те суб'єктів¹. Тобто процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування прямо пов'язана з прийняттям процесуальних рішень, у тому числі прийняттям рішення про ініціювання клопотання про застосування запобіжного заходу або ж його погодженням.

Одне з перших ґрунтовних досліджень, що безпосередньо пов'язано з прийняттям і виконанням процесуальних рішень в кримінальному провадженні, було проведено П. А. Лупинською, яка у своїй праці «Рішення у кримінальному судочинстві» визначила, що результати процесуальної діяльності органів держави щодо виконання завдань, зокрема, й органами прокуратури, в кінцевому рахунку виражаються в прийнятті та виконанні передбачених законом рішень. При цьому, рішення є актом реалізації прав і виконання обов'язків посадовою особою².

Визначаючи зміст процесуального керівництва прокурора досудовим розслідуванням кримінального провадження, О. В. Попович зазначив, що воно полягає у вчиненні процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень у межах і порядку, визначеному КПК України. На його думку, саме таке формулювання виражатиме внутрішні елементи такого роду кримінальної процесуальної діяльності прокурора. Зокрема, у даному випадку форма процесуального керівництва прокурора у кримінальному провадженні виражатиме зовнішню оболонку змісту, а саме форми вчинених ним процесуальних дій та прийнятих процесуальних рішень під час виконання покладених на нього повноважень³. Тобто в цілому вся діяльність прокурора у кримінальному провадженні пов'язана з прийняттям рішень і виконанням процесуальних дій. З приводу цього учений зазначив, що КПК України 2012 р. містить жорсткі вимоги до проведення процесуальних дій, які можна класифікувати як загальні (ті, що стосуються всіх без винятку процесуальних дій) та спеціальні (ті, що стосуються кожної конкретної процесуальної дії). До загальних автор відносить: 1) просторові вимоги, що передбачені ст. 4 КПК Украї-

¹ Божьев В. П. Уголовно-процессуальные правоотношения / В. П. Божьев. – М. : Юрид. лит., 1975. – С. 140–151.

² Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы / П. А. Лупинская. – М. : Юрид. лит., 1976. – С. 3, 14.

³ Попович О. В. Зміст та форма процесуального керівництва прокурора у кримінальному провадженні / О. В. Попович // Юрид. наук. електрон. журнал. – 2014. – № 3. – С. 142.

ни; 2) часові вимоги, передбачені ст. 5 КПК України; 3) суб'єктні вимоги, передбачені ст. 6 КПК України; 4) вимоги засад кримінального провадження, що закріплено в ст. 7 КПК України. Що ж стосується спеціальних вимог проведення процесуальних дій, то вони пов'язані з конкретними процесуальними діями, які набувають власної форми¹.

У рамках даної дискусії Є. Г. Коваленко та В. Т. Маляренко зазначили, що процесуальні дії спрямовані на швидке, повне та неупереджене досудове розслідування. На їх думку, в такому випадку всі процесуальні дії повинні називатися слідчими, однак, в юридичній літературі прийнято називати слідчими лише ті дії, які, на відміну від інших, спрямовано на виявлення, перевірку та закріплення доказів².

У свою чергу, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор та В. П. Шибіко вказують, що розслідування кримінального провадження являє собою сукупність різноманітних процесуальних дій, тобто дій органів досудового розслідування, прокурора, що регламентовано кримінальним процесуальним законодавством³.

Поряд з цим зазначимо, що в положеннях п.п. 4, 10 ч. 2 ст. 36 КПК України закріплено, що прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений доручати слідчому проведення у встановлений строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, а також інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи безпосередньо брати в них участь, а в необхідних випадках особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України. Також прокурор уповноважений погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України, або ж самостійно подавати слідчому судді такі клопотання. З огляду на це, можна зазначити, що відповідно до положень КПК України прокурор уповноважений самостійно прийняти процесуальне рішення про винесення кло-

¹ Вказана праця. – С. 141–143.

² Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : підруч. / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 300.

³ Кримінальний процес України : підруч. / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К. : Либідь, 1992. – С. 210.

потання про застосування запобіжного заходу або погодити таке клопотання слідчого.

Прийняття процесуальних рішень, на думку П. А. Лупинської, є юридичним фактом, який викликає виникнення, зміну та припинення правовідносин, в яких суб'єкти процесуальної діяльності реалізують свої права. Владний характер діяльності по застосуванню права проявляється у змісті рішень і в тих засобах, що вправі застосувати посадова особа, яка винесла відповідне рішення, для того, щоб забезпечити його виконання. Будучи прийнятим однією особою (наприклад, прокурором), воно зобов'язує інших осіб (наприклад, слідчого) до певних дій або надає право використовувати свої права¹.

Кримінальне процесуальне рішення, на думку О. Р. Михайленка, це правовий акт особи, яка на законних підставах бере участь у кримінальному судочинстві (втілений у процесуальну форму), закріплений, як правило, в певному процесуальному документі, який спрямовано на виконання завдань кримінального судочинства. Діяльність прокурора, пов'язана з прийняттям рішень, складається з наступних стадій: 1) загальної підготовки (формування мети, плану); 2) реалізації запланованих дій; 3) психологічної підготовки для прийняття рішення; 4) закріплення його письмово у вигляді процесуального акта (документа)². Тобто, будучи процесуальним керівником і приймаючи процесуальне рішення про застосування запобіжного заходу, прокурор виступає додатковим гарантом дотримання конституційних і процесуальних прав, свобод та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого. При цьому, така діяльність прокурора не повинна обмежувати права слідчого, а лише здійснювати нагляд за дотримання законності прийнятого ним рішення. У випадку ж безпосереднього виявлення з боку слідчого порушення законності прокурор зобов'язаний прийняти відповідне рішення про його усунення.

З піднятого питання слід підтримати наукову позицію О. А. Вакулік, яка доречно зазначила, що концепція «прокурорського керівництва досудовим розслідуванням», закріплена у КПК України, вважається недостатньо аргументованою. Учена цілком

¹ Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы / П. А. Лупинская. – М. : Юрид. лит., 1976. – С. 14–16.

² Михайленко О. Р. Складання процесуальних актів у кримінальних справах / О. Р. Михайленко. – К. : Юрінком, 1996. – С. 7.

доречно наголосила, що прокурор має здійснювати нагляд за законністю досудового розслідування, а виконання ж ним функцій керівництва досудовим розслідуванням суттєво обмежує процесуальну самостійність слідчого, при цьому знижуючи відповідальність керівника органу досудового розслідування за якість роботи підлеглих¹.

У цьому напрямі діяльності важливе значення відведено конституційним приписам, відповідно до яких права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. І як доречно зазначила О. П. Кучинська, особливої актуальності вказаний конституційний припис набуває у галузі кримінальних процесуальних відносин, де виникають та проявляються найбільш суттєві обмеження конституційних прав і свобод громадян, оскільки такі відносини можуть супроводжуватись примусовим впливом з боку держави. Зважаючи на це, вчена відмітила, що права, якими наділені учасники кримінального провадження, не можуть автоматично самі по собі забезпечити власне їх існування. Роль чинників, що забезпечують їх реалізацію, виконує система законодавчо закріплених положень (норм, принципів, вимог, тощо), завдяки яким у кримінальному процесі має бути забезпечений перехід від передбачених законом можливостей до реальної дійсності^{2,3}.

У свою чергу, Л. М. Лобойко зазначив, що гарантії прав та законних інтересів особи разом із гарантіями ефективної діяльності органів, що здійснюють досудове розслідування та суду, утворюють засоби ефективного функціонування кримінального процесу в цілому⁴. При цьому, зазначимо, що гарантії забезпечення прав

¹ Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. А. Вакулік; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2015. – С. 11.

² Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2012. – № 7 (142). – С. 4–8.

³ Кучинська О. П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Кучинська Оксана Петрівна; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2013. – 460 с.

⁴ Лобойко Л. М. Методи кримінально-процесуального права: моногр. / Л. М. Лобойко. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – С. 38–39.

підозрюваного, обвинуваченого жодним чином не можна розглядати як перепону для обмеження такої особи в правах і свободах, у тому числі при застосуванні запобіжних заходів.

Що стосується теоретичного визначення гарантій прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, то здебільшого в юридичній літературі вони визначаються як система соціально-економічних, моральних, політичних та юридичних умов, засобів та способів, що забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону і надійний захист^{1;2}. Вивчення різноманітних джерел свідчить, що вченими пропонується декілька підстав щодо класифікації таких гарантій. Зокрема, за призначенням виділяють гарантії реалізації, охорони та захисту³; за галузевою належністю – конституційно-правові, адміністративно-правові, кримінально-правові, кримінально-процесуальні та інші⁴; за сферою дії – внутрішньодержавні (національні) та міжнародні; за способом викладу – прості, складні та змішані⁵; залежно від правового статусу особистості: а) загальні гарантії, які закріплені конституційно та поширюються на всіх суб'єктів суспільних відносин однаковою мірою; б) родові, що сприяють захисту інтересів певних категорій громадян; в) спеціальні (галузеві), які гарантують права та свободи суб'єктів у певній сфері діяльності та закріплені галузевим законодавством; г) індивідуальні – фактори організаційного, процесуального, матеріального та правового характеру, що забезпечують реалізацію прав особи у конкретних життєвих обставинах на основі закону⁶.

¹ Наливайко О. І. Теоретико-правові проблеми захисту прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. І. Наливайко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – С. 13–14.

² Скакун О. Ф. Теория государства и права / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – С. 202.

³ Зарицкий А. В. Гарантии прав личности при реализации юридической ответственности (вопросы теории и практики) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. В. Зарицкий. – М., 1999. – 18 с.

⁴ Снежко О. В. Конституционные основы государственной защиты прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Снежко. – Саратов, 1999. – С. 145.

⁵ Скакун О. Ф. Теория государства и права / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – С. 202–205.

⁶ Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – С. 275–282.

На нашу думку, доцільно звернути увагу саме на юридичні (правові) гарантії прав. Зокрема, за визначенням О. І. Наливайка, юридичними гарантіями захисту прав людини є матеріально-правові та процесуальні норми, а також процедури, які використовуються уповноваженою особою. Відповідно, перші з названих елементів встановлюють безпосереднє право людини, а другі регламентують загальні положення форми процесу, процедури забезпечення, реалізації, охорони і захисту права. Це надало підстави вченому вести мову про те, що своє основне вираження гарантії знаходять у безпосередній правореалізуючій та правозастосовчій діяльності уповноважених осіб¹.

За дослідженням О. П. Кучинської, деякі вчені до переліку юридичних гарантій включають закріплені нормами права засоби нагляду та контролю для виявлення правопорушень; заходи правової охорони; заходи юридичної відповідальності; запобіжні заходи та інші заходи забезпечення кримінального провадження; заходи профілактики та попередження правопорушень, тощо. У цьому контексті вчена наголосила, що гарантії функціонують як сукупність будь-яких явищ або процесів, що включають як позитивний, так і негативний вплив на суспільні відносини, поступово наближаючись до сфери кримінальних процесуальних відносин². З урахуванням цього слід підтримати думку Е. Ф. Куцовой, яка зазначила, що гарантіями прав особи є ціла система різноманітних засобів, що реалізуються учасниками кримінального провадження у порядку та випадках, що передбачені кримінальним процесуальним законодавством³. Крім того, на нашу думку, заслуговує на підтримку наукова позиція тих учених, які зазначають, що гарантії носять системний характер, свідченням чого є той факт, що усі види гарантій, будучи цілком самостійними категоріями, тісно взаємодіють між собою і багато в чому обумовлені одна одною.

¹ Наливайко О. І. Теоретико-правові проблеми захисту прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. І. Наливайко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – С. 11.

² Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2012. – № 7 (142). – С. 7.

³ Куцова Э. Ф. Уголовно-процессуальные гарантии прав и законных интересов личности (советский уголовный процесс): автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Э. Ф. Куцова. – М., 1986. – С. 7.

Зважаючи на вищевикладене, доцільно навести думку О. Ю. Хабло, яка дійшла висновку, що правообмежувальний характер запобіжних заходів обумовлює необхідність встановлення відповідної процесуальної системи гарантій їх законного та обґрунтованого застосування. Адже хоча кримінальне судочинство і покликано бути ефективним засобом захисту прав і свобод, у правозастосовній практиці досить часто зустрічаються випадки зловживання суб'єктами кримінального судочинства процесуальними повноваженнями, на що постійно звертають увагу правозахисні організації, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та Уповноважений Президента України з прав дитини¹.

В цьому контексті О. В. Геселев та А. В. Лапкін зазначили, що, будучи процесуальним керівником досудового розслідування, прокурор уповноважений погоджувати або відмовляти в клопотанні органу досудового розслідування до слідчого судді про застосування запобіжних заходів чи самостійно подає слідчому судді такі клопотання. Зазначене процесуальне повноваження пов'язано з необхідністю проведення під час досудового розслідування процесуальних дій, що певною мірою тимчасово на підставі закону обмежують або втручаються у конституційні права та свободи учасників кримінального провадження або пов'язано із застосуванням до них визначених чинним КПК примусових заходів. У кожному разі прокурор повинен з'ясувати існування обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення особою, щодо якої застосовуються зазначені заходи, наявність достатніх підстав для проведення відповідних заходів, наявність потреби у здійсненні саме таких дій для виконання завдань кримінального провадження, тощо. Під час розгляду клопотання слідчим суддею прокурор у змагальному процесі зі стороною захисту наводить доводи на обґрунтування своєї правової позиції².

Водночас, дослідження законодавства України дає змогу зазначити, що, відповідно до положень ст. 121 Конституції України, ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» та ч. 2 ст. 36 КПК України,

¹ Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) / авт. кол.: В. В. Рожнова, Я. Ю. Конюшенко, І. В. Чурікова та ін. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 398 с.

² Геселев О. Процесуальний статус та повноваження прокурора за новим кримінальним процесуальним кодексом України / О. Геселев // Слово Нац. школи суддів України. – 2012. – № 1 (1). – С. 78–92.

прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Однак, результати дослідження КПК України з цього питання свідчать, що у положеннях ст. 36 відсутнє окреме процесуальне повноваження прокурора щодо погодження клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів процесуального примусу, в тому числі й запобіжних заходів, а також щодо самостійного подання до слідчого судді, суду такого клопотання. Крім того, як доречно з цього приводу зазначив С. М. Стахівський, законодавець, підіймаючи на такий рівень надання згоди на провадження названих слідчих дій, керувався добрими намірами, які б надали змогу посилити гарантії прав та свобод громадян України та забезпечити законність їх проведення¹, але на практиці з боку слідчих, прокурорів спостерігаються певні зловживання при застосуванні запобіжних заходів, що пов'язано із наявними прикладними проблемами використання положень КПК України в цьому напрямі процесуальної діяльності.

Враховуючи вищевикладене, на нашу думку, положення ч. 2 ст. 36 КПК України слід доповнити додатковим пунктом 10-1, який викласти у наступній редакції: *«погоджувати або відмовляти у погодженні клопотання слідчого органу досудового розслідування до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та інших заходів процесуального примусу у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді, суду відповідне клопотання. У таких випадках прокурор зобов'язаний перевірити не лише обґрунтованість, а й законність застосування таких заходів»*.

Вважаємо, що законодавче закріплення запропонованого положення обумовлене тим, що, на відміну від інших процесуальних дій, при застосуванні запобіжних заходів саме прокурор, як один із головних учасників кримінального провадження, уповноважений клопотати про їх застосування на стадії досудового розслідування, а також підтримувати безпосередньо під час судового провадження. Крім того, застосування запобіжних заходів, у порівнянні з іншими заходами процесуального примусу, має більш обмежувальний характер конституційних прав і свобод особи у кримінальному провадженні.

¹ Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: моногр. / С. М. Стахівський. – К., 2005. – С. 175.

Про необхідність посилення та оптимізації національного законодавства із піднятих питань також свідчить практика Європейського суду з прав людини. Зокрема, у рішенні від 2 листопада 2006 р. у справі «Волохи проти України» суд зазначив, що ризик свавільного втручання державних органів у права людини є особливо очевидним в умовах, коли повноваження виконавчої влади здійснюються таємно. Тому національне законодавство державленів повинно передбачати відповідний правовий механізм ефективного захисту особи від зловживань та свавілля державних посадових осіб. У зв'язку з цим, такі гарантії захисту мають бути чітко закріплені на законодавчому рівні та застосовуватися для нагляду за діяльністю відповідних органів та служб¹.

Визначаючи особливості правового інституту запобіжних заходів, Н. Марчук звернув увагу на важливість участі прокурора при застосуванні запобіжних заходів, що спрямована на забезпечення дієвості кримінального провадження, зокрема, через нагляд за додержанням прав, свобод та законних інтересів особи при застосуванні запобіжних заходів². Ці напрями прокурорської діяльності перебувають у нерозривній єдності, взаємозв'язку і поєднанні, що надає змогу досягти завдань кримінального провадження, сформульованих у положенні ст. 2 КПК України.

Практичні кроки запровадження новел КПК України, зокрема, прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, серед учених і практиків викликали серйозні заперечення. Більшість провідних учених та експертів у галузі права критично висловились стосовно такого нововведення, у зв'язку з чим були здійснені спроби внести відповідні зміни та доповнення до положень чинного КПК України в цій частині процесуальної діяльності³. Головним аргументом про необхідність

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Волохи проти України» від 02.11.2006 р. // Вісник Верховного Суду України. – № 4 (92). – 2008. – С. 32–33.

² Марчук Н. Основні напрями участі прокурора в кримінальному провадженні на досудових стадіях / Н. Марчук // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2011. – № 4. – С. 58.

³ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих процесуальних дій та оптимізації діяльності органів досудового розслідування» від 25.03.2014 р. № 4444-1 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GG3FG1AA.html.

внесення відповідних змін стала напрацьована після 2012 року відповідна прокурорська і слідча практика. З приводу цього неодноразово наголошувалось про значне завантаження слідчих (внаслідок необхідності розслідування заяв і повідомлень без ознак кримінального правопорушення), а також складність та невиправданість проведення тривалого провадження окремих слідчих і процесуальних дій (обрання запобіжних заходів, повідомлення про підозру, відкриття матеріалів провадження) та ін.

Як додатковий аргумент на підтримку вказаного, слід зазначити, що, на нашу думку, необґрунтованим і нелогічним є розширення повноважень органів прокуратури, закріплених у чинному КПК України. Одним із основних положень КПК України мало стати позбавлення прокуратури функції розслідування злочинів, що визначено й у Конституції України. Водночас, функція процесуального керівництва фактично надає прокурору можливість проводити розслідування у повному обсязі, що, відповідно, нівелює основну парадигму КПК і Конституції України. У зв'язку з цим, цілком виправдано було б запропонувати позбавити органи прокуратури функцій досудового розслідування та можливості процесуального керівництва слідчими. На зміну цьому було запропоновано оптимізувати повноваження керівника органу досудового розслідування, а саме: посилити відомчий контроль за досудовим розслідуванням кримінальних проваджень та управлінської оперативності реагування на порушення слідчих. Зокрема, шляхом наділення керівника повноваженнями, за допомогою яких у разі виявлення порушень законодавства з боку підлеглих йому слідчих, він би мав право їх усувати від розслідування, або скасовувати виявлені незаконні рішення, витребувати матеріали кримінальних проваджень для їх перевірки, для об'єктивності передавати їх для проведення досудового розслідування до інших слідчих чи органів досудового розслідування, над якими він здійснює процесуальний контроль, повідомляючи про такі випадки прокурора.

На підтримку викладеного додамо, що кількість звернень до територіальних органів поліції (раніше – органів внутрішніх справ) щороку збільшується (з 1,8 млн у 2000 р. і 3,3 млн у 2011 р. до 4,3 млн у 2014 р.), що призводить до збільшення кількості кримінальних проваджень (із 356,7 тис. у 2008 р. до 964,6 тис. у

2014 р.)¹. В цілому, з часу прийняття чинного КПК України кожного року слідчими поліції (раніше-органів внутрішніх справ) до Єдиного реєстру досудових розслідувань в середньому вноситься понад 1,5 млн заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, що становить 95 % від загальної кількості зареєстрованих всіма правоохоронними органами. З них щомісячно реєструється 90 тисяч правопорушень, а за добу більше трьох тисяч заяв і повідомлень.

Продовжуючи дослідження слід зазначити, що подібні законодавчі зміни були здійснені й у Російській Федерації. Так, Федеральним Законом РФ від 05.06.2007 р. № 87-ФЗ у положення КПК РФ було введено нового суб'єкта кримінального процесу, зокрема, керівника слідчого органу, яким фактично замінено назву начальника слідчого відділу (ст. 39 КПК РФ). Таким чином, поява цього суб'єкта кримінального процесу призвела до повного перерозподілу повноважень на стадії досудового розслідування. Відтак, повноваження щодо здійснення кримінального переслідування, зокрема, право порушувати і припиняти кримінальну справу, були виключені з процесуальних повноважень прокурора².

Узагальнивши практику застосування КПК України з дослідженого питання, слід констатувати, що на сьогодні нагальним питанням є внесення відповідних змін і доповнень до КПК України в частині забезпечення слідчого процесуальною самостійністю. На нашу думку, така необхідність обумовлюється тим, що існуюча процедура проведення досудового розслідування є громіздкою, недостатньо ефективною, що призводить до невинного затягування часу, перевантаження більшості процесуальних рішень, внаслідок чого слідчий зобов'язаний їх погоджувати не лише із слідчим суддею, але й з прокурором. З приводу цього слід нагадати, що статтею 121 Конституції України на прокуратуру покладено чітко визначені завдання (функції), які не підлягають розширеному тлумаченню. Це, зокрема, стосується нагляду за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. При цьому, Конституція

¹ Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. А. Вакулік; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2015. – С. 1.

² Мельников В. Ю. Обеспечение и защита прав человека при применении мер процессуального принуждения в досудебном производстве Российской Федерации: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Мельников Виктор Юрьевич. – Москва, 2014. – С. 323.

України не наділяє прокуратуру владно-управлінськими повноваженнями процесуального впливу на слідчого органу досудового розслідування. У той же час чинний КПК України наділяє прокурора не властивими йому функціями, а саме процесуальним керівництвом досудового розслідування. В цьому разі здійснення нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування фактично перетворюється на керівництво з дуже широкими повноваженнями, що значно збільшує процесуальні витрати, а також протирічить окремим правовим засадам (принципам) теорії держави і права.

2.2. Застосування прокурором загальних положень про запобіжні заходи у кримінальному провадженні

У процесі прийняття КПК України 2012 року законодавцем, враховуючи міжнародний досвід, модернізовано та удосконалено загальні положення про обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні. З цього питання важливе значення мають мета і підстави застосування запобіжного заходу, адже прокурор зобов'язаний одночасно їх враховувати. У зв'язку з цим, О. В. Мироненко доречно зазначив, що правильне застосування запобіжних заходів цілком залежить від усвідомлення правозастосовними суб'єктами, зокрема, прокурором, мети та підстав для їх застосування. Насамперед, це створює сприятливі умови для оптимального процесу доказування і забезпечує виконання завдань кримінального провадження¹ що, на нашу думку, набуває своєї актуальності та потребує подальшого і комплексного дослідження.

У контексті реформування кримінального процесуального законодавства України та його оновлення значно змінено зміст і сутність мети та підстав застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні. З одного боку, мета застосування запобіжного заходу полягає у забезпеченні виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а з іншого, у запобіганні уникненню певних спроб (ризикам), а саме: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, що мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

¹ Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: моногр. / С. М. Стахівський. – К., 2005. – С. 70.

3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкодити кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується особа.

Щодо мети застосування запобіжних заходів, свого часу З. Д. Єнікєєв зазначав, що їх застосування обмежено конкретними межами і спрямовано на досягнення поставленої мети (завдань), встановленої кримінальним процесуальним законодавством. Якщо ж необхідності у досягненні такої мети немає або запобіжні заходи обираються для досягнення іншої мети (наприклад, щоб примусити підозрюваного, обвинуваченого надати показання), то таке застосування запобіжних заходів є незаконним. У той же час В. М. Корнуков зазначив, що мета їх застосування полягає у виконанні процесуальних обов'язків учасниками кримінального процесу під час досудового розслідування та судового розгляду, а також у належному виконанні завдань кримінального судочинства¹, з чим повністю не можна погодитись, оскільки запобіжні заходи, на відміну від заходів забезпечення кримінального провадження, застосовуються лише до підозрюваного, обвинуваченого. У свою чергу, І. Л. Трунова підкреслила, що метою застосування запобіжних заходів є забезпечення стійкого процесуального правопорядку, а також належне здійснення кримінального провадження².

Дещо ширше визначила мету щодо застосування запобіжних заходів у кримінальному судочинстві Н. М. Савгірова, яка вважає, що вона полягає у встановленні істини та виконанні вироку щодо засуджених осіб³, але така точка зору також не може бути повністю прийнятою, оскільки, як доречно вказав В. Г. Уваров, з ч. 2 ст. 177 чинного КПК України необхідно вилучити вказівку на такого учасника кримінального провадження як засуджений, адже щодо нього вирок суду вже набрав законної сили⁴ і, оскільки він

¹ Корнуков В. М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – С. 7.

² Трунов И. Л. Меры пресечения в уголовном процессе / И. Л. Трунов, Л. К. Трунова. – М. ; СПб : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 31.

³ Савгилова Н. М. Меры пресечения и иные меры процессуального принуждения / Н. М. Савгилова. – М. : Изд-во МГУ, 1960. – С. 2.

⁴ Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному

фактично вже не є учасником цього ж кримінального провадження та до нього не може бути застосовано запобіжний захід у його межах.

Важливо наголосити, що на необхідність неухильного дотримання мети застосування запобіжних заходів також звернув увагу Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який в інформаційному листі від 04.04.2013 р. зазначив, що вирішуючи питання про застосування, продовження, зміну або скасування запобіжного заходу при розгляді відповідних клопотань, слідчий суддя, суд щоразу зобов'язаний перевіряти наявність підстав і мети застосування запобіжного заходу у кримінальному провадженні, встановлювати обґрунтованість таких підстав з огляду на фактичні дані, а також установлені конкретні обставини кримінального провадження¹, але необхідно підкреслити, що такі обставини безпосередньо повинні міститись в його матеріалах і бути визнані належними та допустимими.

Зважаючи на викладене, слід підтримати точку зору В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумили, В. К. Матвійчука, Г. В. Мартиненка та інших учених, які наголосили, що застосування запобіжного заходу з будь-якою іншою метою, наприклад, з метою отримання показань стосовно причетності до кримінального правопорушення або покарання особи за кримінальне правопорушення, неприпустимо. Крім того, ці ж вчені цілком доречно наголосили, що в жодному разі застосування будь-якого виду запобіжного заходу не повинно залежати від визнання особою своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення²;¹.

процесі України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / В. Г. Уваров; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2014. – 40 с.

¹ Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: інформ. лист Вищого спец. суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 511-550/0/4-13 від 4 квітня 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – С. 40.

Таким чином, враховуючи наукові позиції вчених, на нашу думку, *під метою застосування запобіжних заходів доцільно розуміти результат, передбачений завданнями кримінального провадження у разі порушення підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, який досягається шляхом прийняття процесуальних рішень та їх виконання учасниками кримінального провадження.*

У свою чергу, підставою застосування будь-якого виду запобіжного заходу є: 1) наявність обґрунтованої і висунутої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення (ст.ст. 276–278 КПК України); 2) наявність ризиків (ч. 1 ст. 177 КПК України), які дають прокурору достатні підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити такі дії. З приводу вказаного слід зазначити, що: по-перше, застосування запобіжних заходів до особи, якій не повідомлено про підозру (навіть якщо щодо неї є заява чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення), не допускається; по-друге, не допускається розширення ризиків, перелік яких закріплено в ч. 1 ст. 177 КПК України. Тобто у чинному КПК України передбачено комплекс обставин та умов, що включають в себе підстави застосування запобіжних заходів, що необхідні для їх обрання. Проте, на думку І. А. Тітко, неможливо навести універсальний перелік підстав, які б вважалися достатніми для обрання запобіжного заходу в будь-якому кримінальному провадженні. Водночас, учений вказав, що приблизні переліки даних, що можуть свідчити про неналежну поведінку особи в майбутньому, в наукових працях все ж таки наводяться².

Досліджуючи питання застосування неізоляційних (не пов'язаних з позбавленням свободи та волі) запобіжних заходів у кримінальному процесі України, А. В. Захарко дійшов висновку, що підстави застосування запобіжного заходу доцільно розуміти як доведені в матеріалах кримінального провадження обставини (факти), що зумовлюють наявність у конкретного підозрюваного, обвинуваченого, підсудного чи засудженого достатнього мотиву спробувати ухилитися від досудового розслідування та суду або від виконання покладених на нього процесуальних рішень, перешкодити встановленню істини у справі чи продовжити злочинну

¹ Матвійчук В. К. Процесуальний порядок застосування запобіжних заходів за новим КПК України / В. К. Матвійчук, Г. В. Мартиненко // Юридична наука. – 2013. – № 7. – С. 74.

² Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : моногр. / І. А. Тітко. – Х. : Право, 2010. – С. 129.

діяльність. При цьому, вчений зазначив, що до підстав застосування запобіжних заходів належить сукупність доведених у кримінальному провадженні фактичних даних, що свідчать про наміри, приготування, спроби особи, якій інкримінується вчинення злочину, ухилитися від органів досудового розслідування та суду або від виконання покладених на нього процесуальних рішень, перешкодити встановленню істини у справі чи продовжити злочинну діяльність, а також даних, які свідчать про безпосереднє вчинення зазначених дій¹, що ми підтримуємо.

У юридичній літературі з цього питання вченими напрацьовано різноманітні наукові підходи, що досить протилежні за своєю сутністю. Так, одні вчені, зокрема, Н. В. Глинська, О. М. Дроздов, М. І. Сірий та інші, вважають, що підставою застосування запобіжного заходу може вважатися лише достовірно доведена неналежна поведінка обвинуваченого^{2;3;4}. Водночас, ще радянські вчені, зокрема, Ю. Д. Лівшиц, І. Я. Фойницький, М. С. Строгович та інші, зазначали, що підставою застосування запобіжного заходу достатньо вважати навіть ймовірність неналежної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, яку слідчий може спрогнозувати, враховуючи свій професійний досвід. Тобто, на їх думку, навіть припущення, що він ухилиться від органу досудового розслідування, прокурора, суду, перешкодить встановленню істини, продовжить свою злочинну діяльність, буде ухилятися від виконання вироку, вже слід відносити до підстав застосування

¹ Захарко А. В. Неізоляційні запобіжні заходи в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Захарко Андрій Володимирович; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Д., 2010. – С. 167.

² Глинська Н. В. Підстави прийняття рішення про обрання запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту / Н. В. Глинська: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 лютого 2006 р.; м. Харків / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х., 2006. – С. 124–129.

³ Там само.

⁴ Сірий М. І. Функція захисту на досудовому розслідуванні / М. І. Сірий: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 лютого 2006 р.; м. Харків / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х., 2006. – С. 32–36.

запобіжного заходу¹, з чим ми не погоджуємось, оскільки така позиція не дає можливість вести мову про обґрунтованість застосування запобіжних заходів, а також дотримання прав особи при складанні слідчим прокурором клопотання про їх застосування, а отже, і законність прийнятого слідчим суддею, судом рішення про їх обрання.

З цього питання слід підтримати позицію В. М. Тертишника, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора та інших, які зазначили, що основною фактичною підставою застосування запобіжних заходів є наявність неспростовних доказів вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення. При цьому, на їх думку, необхідно враховувати й додаткові фактичні підстави, що вказують на те, що підозрюваний, обвинувачений може переховатися від органу досудового розслідування, прокуратури та суду, перешкоджати встановленню істини у кримінальному провадженні, продовжувати злочинну діяльність, перешкоджати здійсненню правосуддя та виконанню вироку^{2,3}.

Більш сучасне визначення підстав застосування запобіжних заходів надав О. В. Мироненко, на думку якого це наявні в матеріалах кримінального провадження фактичні дані (докази), що підтверджують існування обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення та наявність ризиків вчинення підозрюваним, обвинуваченим певної протидії кримінальному провадженню у формах, передбачених п. 1–4 ч. 1 ст. 177 КПК України, або вчинення іншого чи продовження існуючого кримінального правопорушення⁴.

Таким чином, як доречно зазначив В. В. Смирнов, у клопотанні слідчого, прокурора про обрання запобіжного заходу повинно бути встановлено сукупність обставин, що свідчитимуть

¹ Лившиц Ю. Д. Меры пресечения в советском уголовном процессе / Ю. Д. Лившиц. – М. : Юридическая литература, 1964. – С. 16.

² Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України (нормативні документи та коментарі) / В. М. Тертишник. – К., 2007. – С. 566.

³ Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нора, В. П. Шибіко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – С. 163.

⁴ Мироненко О. В. Мета і підстави застосування запобіжних заходів за новим КПК України / О. В. Мироненко // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 22. – С. 74.

про неналежну поведінку підозрюваного, обвинуваченого. Тобто в основу такого рішення повинні входити достовірні обставини про неналежну поведінку особи, а не якусь суб'єктивну думку слідчого чи прокурора¹. Однак, подібне вирішення цієї проблеми, на думку О. В. Мироненка, є майже недосяжним у практичній діяльності, адже орган досудового розслідування, прокурор реально не мають можливості цілеспрямовано відслідковувати поведінку кожного підозрюваного, обвинуваченого з метою вчасного виявлення їх приготувань і спроб перешкодити кримінальному провадженню. Крім того, автор відмітив, що слідчі, прокурори, вносячи клопотання про застосування запобіжного заходу, часто використовують зайву можливість перестрахувати себе від неналежної поведінки підозрюваної особи, а також здійснити на цю особу певний психологічний вплив з метою забезпечення її законслухняної та правомірної поведінки, а також надати правдиві свідчення².

Досліджуючи законодавчі положення в частині прийняття рішення про застосування запобіжного заходу, А. В. Захарко зазначив, що необхідність розробки таких правил обумовлено прикладними проблемами, оскільки практичні працівники не в повному обсязі дотримуються вимог чинного законодавства при застосуванні запобіжних заходів, що було виявлено в ряді випадків під час вивчення практики їх застосування на стадії досудового розслідування. Учений звернув увагу, що серед таких випадків особливе місце посідає недостатня обґрунтованість слідчими підстав прийняття рішення про застосування запобіжного заходу³, що підтверджується й нашим дослідженням. Викладене підтверджується статистичними даними, що були отримані при вивченні кримінальних проваджень на стадії досудового розслідування в різних регіонах України. Так, за результатами вивчення кримінальних проваджень під час практики курсантами та слухачами Харківського національного університету внутрішніх справ,

¹ Смирнов В. В. Арест как мера пресечения, применяемая следователем органов внутренних дел / В. В. Смирнов. – Хабаровск : Изд-во Хабар. ун-та, 1987. – С. 24.

² Мироненко О. В. Мета і підстави застосування запобіжних заходів за новим КПК України / О. В. Мироненко // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 22. – С. 73.

³ Захарко А. В. Правила прийняття рішення про застосування запобіжного заходу / А. В. Захарко // Наук. вісник Дніпропет. держ. ун-ту внутр. справ. – 2012. – Спец. випуск № 1. – С. 172.

В. Ю. Кузьмінава дійшла висновку, що у 86 % постанов про застосування запобіжних заходів взагалі не було вказано підстав для застосування запобіжного заходу або ж вони замінювалися обставинами, що повинні враховуватися при обранні запобіжних заходів, зокрема, «позитивно характеризується, має постійне місце проживання», замість обов'язкового обґрунтованого визначення «може ухилитися від слідства»¹.

Звернемо увагу, що за час дії КПК України 1960 р. вченими неодноразово наводилися факти про зазначення слідчим, прокурором у клопотанні лише формальних або ж прямо протилежних тим, що вимагає закон, підстав при застосуванні запобіжних заходів. При цьому, фактичні дані, що свідчили б про необхідність застосування конкретного виду запобіжних заходів, взагалі не вказуються^{2 3}, що спостерігається у практиці правоохоронних органів й після вступу в дію чинного КПК України. Зокрема, серед найбільш розповсюджених є вказівка на спосіб вчинення злочину, його тривалість, тяжкість, мотив, відсутність місця проживання, роботи чи навчання, негативна характеристика підозрюваного, обвинуваченого та інші обставини, на що прямо не вказано у положеннях ст. 177 КПК України, а є саме обставинами, що враховуються при обранні запобіжного заходу, передбаченими ст. 178 КПК України.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 177 КПК України, першою необхідною підставою застосування запобіжних заходів є наявність підозри, яка має бути вручена належним чином згідно із вимогами ст.ст. 276-279 КПК України. У той же час на законодавчому рівні відсутнє тлумачення поняття підозри. В цьому контексті В. Г. Уваров відмітив, що відповідно до практики Євро-

¹ Кузьмінава В. Ю. Некоторые особенности избрания мер пресечения на досудебном следствии / В. Ю. Кузьмінава: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 лютого 2006 р.; м. Харків / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х., 2006. – С. 55.

² Капліна О. В. Проблеми обмеження конституційних прав особи і громадянина на досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту / О. В. Капліна: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 лютого 2006 р.; м. Харків / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х., 2006. – С. 77–79.

³ Захарко А. В. Неізоляційні запобіжні заходи в кримінальному процесі України : моногр. / А. В. Захарко; за наук. ред. канд. юрид. наук, доцента А. П. Черненка. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра-ЛТД, 2012. – С. 41.

пейського суду з прав людини (далі-ЄСПЛ) підозра є частиною тлумачення поняття «кримінальне обвинувачення» і здебільшого має матеріальний характер. На підтвердження цього вчений навів рішення у справі «Екле проти Німеччини» від 15.07.1982 р., в якому ЄСПЛ констатував, що кримінальне обвинувачення може бути визнано як офіційне повідомлення особі компетентним органам про підозру у вчиненні кримінального правопорушення¹. Також з цього питання йде мова й у рішенні ЄСПЛ у справі «Мироненко і Мартенко проти України» від 10.12.2009 р., в якому наголошено, що компетентний національний суд повинен перевірити не лише дотримання процесуальних вимог законодавства, але й обґрунтованість підозри, на підставі якої було здійснено затримання та подальше тримання цієї особи під вартою². Інше тлумачення поняття «обґрунтована підозра» ЄСПЛ надав у п.175 рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 р., в якому вказано, що поняття «обґрунтована підозра» означає існування фактів або інформації, що об'єктивно можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення³.

Щодо змісту поняття «обґрунтованість», то на думку І.С. Яковець, ним може бути визначено лише таке рішення про застосування запобіжного заходу, в описово-мотивувальній частині якого вказано: 1) фактичні дані, що свідчать про обґрунтованість підозри або обвинувачення певної особи у вчиненні злочину; 2) фактичні дані, що свідчать про можливу негативну поведінку підозрюваного чи обвинуваченого, спрямовану на протидію вирішенню завдань правосуддя; 3) обставини, що зумовлюють необхідність застосування конкретного запобіж-

¹ Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / В. Г. Уваров; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2014. – С. 23.

² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мироненко і Мартенко проти України» від 10.12.2009 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 83. – С. 93. – Ст. 2932.

³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 88. – С. 188. – Ст. 3225.

ного заходу¹. На необхідність обов'язкового обґрунтування клопання про застосування запобіжних заходів вказали й Н. В. Глинська² та В. І. Чорнобук³.

У свою чергу, О. А. Банчук, Р. О. Куйбіда та М. І. Хавронюк вважають, що для обґрунтованої підозри необхідна наявність двох взаємопов'язаних аспектів. Перший стосується матеріального права, адже підозра має стосуватися конкретного виду правопорушення, передбаченого законом про кримінальну відповідальність. Другий безпосередньо стосується доведених обставин, що свідчать про причетність конкретної особи до вчинення саме нею певного кримінального правопорушення⁴.

Своєрідну позицію з піднятого питання висловила А. Я. Хитра, на думку якої обов'язковими умовами застосування запобіжних заходів є їх законність та обґрунтованість. Учена зазначила, що для цього необхідно щонайменше наявність наступних умов, що виражаються: 1) у нормативному визначенні заходів примусу; 2) у визначенні суб'єктів, спеціально уповноважених і наділених правом застосування процесуального примусу; 3) у визначенні кола осіб, щодо яких можна застосовувати конкретні види примусу; 4) у закріпленні процедури застосування процесуального примусу⁵.

Поряд із вказаним, слід звернути увагу на сутність поняття «ризик», яке є новим для кримінального процесуального законодавства України, але офіційного його тлумачення в чинному КПК

¹ Яковець І. С. Запобіжні заходи у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. для працівників правоохоронних органів та суду / І. С. Яковець. – Х. : Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. – С. 30.

² Глинська Н. В. Підстави прийняття рішення про обрання запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту / Н. В. Глинська: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 лютого 2006 р.; м. Харків / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х., 2006. – С. 128.

³ Чорнобук В. І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. І. Чорнобук. – Одеса, 2007. – С. 12.

⁴ Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Х. : Фактор, 2013. – С. 360.

⁵ Хитра А. Я. Заходи кримінально-процесуального примусу : навч.-практ. посіб. / А. Я. Хитра. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. – С. 5.

України немає. Однак, аналіз положень КПК України надає можливість зазначити, що їх сутність полягає в тому, що наявність відповідних ризиків дозволяє слідчому, прокурору вважати, що підозрюваний, обвинувачений своєю негативною поведінкою та протиправними діями буде перешкоджати досягненню здійснення кримінального провадження. У зв'язку з цим, Ю. М. Грошевий та О. Г. Шило наголошували на складності доказування прокурором ризиків, що зумовлено їх прогностичним характером, оскільки йдеться про доведення можливої негативної поведінки підозрюваного, обвинуваченого. При цьому, доведення існування наведених підстав у сукупності з обставинами, що передбачені ст. 178 чинного КПК України, надає прокуророві можливість обґрунтовано спрогнозувати можливу негативну поведінку підозрюваного, обвинуваченого, переконати слідчого суддю, суд, які приймають рішення про застосування запобіжного заходу, у необхідності застосування до нього конкретного запобіжного заходу. У цьому разі прокурору необхідно обов'язково довести неможливість забезпечення здійснення підозрюваним, обвинуваченим його процесуальних обов'язків під час кримінального провадження іншими заходами¹. Проте, на думку В. А. Михайлова, знання про неналежну поведінку підозрюваного, обвинуваченого мають бути достовірними². У свою чергу, Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій та інші наголошували, що підстави застосування запобіжних заходів мають прогностичний характер³. З приводу цього В. А. Давидов доречно зазначив, що слідчий, прокурор можуть спрогнозувати лише можливу поведінку. При цьому, вони здійснюють це не інтуїтивно, а на підставі наявних доказів, що містяться в матеріалах кримінального провадження. Попередня їх оцінка неминуче допускає певну частку імовірності протиправного, проте, це не виключає переконаності слідчого,

¹ Грошевий Ю. М. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України / Ю. М. Грошевий, О. Г. Шило // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 220–223.

² Михайлов В. А. Меры пресечения в уголовном судопроизводстве : дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Михайлов Виктор Александрович. – М., 1996. – С. 24.

³ Кримінальний процес : підруч. / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – С. 300.

прокурора в правильності обраного на даному етапі досудового розслідування запобіжного заходу¹.

У цьому контексті звернемо увагу, що в положеннях ч. 2 ст. 177 КПК України мова йде про наявність обґрунтованої підозри та наявності ризиків, які дають достатні підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений може вчинити певні дії. При цьому, законодавець не розкриває, що саме означає вимога обґрунтованості та достатності, з приводу чого на практиці спостерігаються певні протиріччя, а часом і зловживання. З приводу цього доречно видається думка А. Р. Туманянц, яка під поняттям «достатніх підстав» розуміє наявність у органів досудового розслідування, прокуратури відповідної інформації, зокрема: свідчень інших учасників кримінального провадження; результатів проведених оперативно-розшукових заходів; аналізу відомостей про особу підозрюваного, обвинуваченого, коло його зв'язків, попередню поведінку, а також про сам характер учиненого злочину². У свою чергу, Т. Г. Фоміна під достатніми доказами для підозри пропонує розуміти достовірні відомості, зібрані та перевірені прокурором або слідчим у встановленому законом порядку, які в своїй сукупності приводять до висновку, що саме ця особа вчинила кримінальне правопорушення³.

Під «достатніми обставинами», про які йдеться у ч. 3 ст. 176 КПК України, на думку О. В. Мироненко, слід розуміти сукупність доказів, здобутих під час кримінального провадження, що вказують на необхідність прийняття слідчим суддею відповідного процесуального рішення. Таке тлумачення сприятиме подоланню проявів формалізму під час вирішення питань щодо обмеження конституційних прав і свобод особи⁴.

Проаналізувавши та порівнявши мету і підстави застосування запобіжних заходів за КПК України 1960 р. і його ж 2012 р.,

¹ Давыдов В. А. Заключение под стражу как мера пресечения : дис. ... канд. юрид. наук: 12. 00. 08 / Давыдов Владимир Александрович. – М., 1978. – С.7–8.

² Кримінальний процес : підруч. / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – С. 82.

³ Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного : моногр. / Т. Г. Фоміна. – Х. : НікаНова, 2014. – С. 197.

⁴ Мироненко О. В. Мета і підстави застосування запобіжних заходів за новим КПК України / О. В. Мироненко // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 22. – С. 74.

О. М. Косий зробив висновок, що суттєвих змін у цій частині не відбулось, окрім п. 2 ст. 177 чинного КПК України, згідно з яким однією з підстав застосування запобіжного заходу законодавець встановлює наявність спроби зі сторони підозрюваного, обвинуваченого знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, що мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Тобто запобіжні заходи уточнені та доповнені¹. Однак, цілком із таким твердженням вказаного автора не можна погодитись. По-перше, що стосується зазначених нововведень, то це є не підставою, а метою застосування запобіжних заходів. По-друге, у порівнянні з попереднім КПК України 1960 р. у чинному КПК України 2012 р. передбачено нову та розширено раніше закріплену мету застосування запобіжних заходів. Зокрема, доповнено наступним: наявність спроби знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 177); незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні (п. 3 ч. 1 ст. 177), а також розширено можливість підстав застосування запобіжних заходів не тільки щодо розслідуваного кримінального правопорушення, а й щодо вчинення іншого (п. 5 ч. 1 ст. 177 КПК України).

Щодо підстав застосування запобіжних заходів, то слід зазначити, що у КПК України 1960 р. вони майже повністю збігались з метою, зокрема: намагання ухилення від слідства і суду, перешкоджання встановленню істини у справі або продовження злочинної діяльності. Відповідно до ч. 2 ст. 177 чинного КПК України, підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, що дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України. Без наявності законодавчо закріплених підстав слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу. Крім цього, при вирішенні питання щодо об-

¹ Косий О. М. Запобіжні заходи як складові чинники кримінального переслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством / О. М. Косий: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2012. – С. 323.

рання запобіжного заходу, окрім наявності передбачених ст. 177 КПК України ризиків, слідчий суддя, суд враховує в сукупності й обставини, передбачені ст. 178 КПК України. У той же час, згідно з ч. 3 ст. 176 КПК України, доведення обставин, які є достатніми для застосування конкретного виду запобіжного заходу, лежить на прокуророві. У випадку, якщо прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, слідчий суддя, суд відмовляє у задоволенні такого клопотання.

На практиці доведення прокурором достатніх підстав для застосування запобіжних заходів безпосередньо здійснюється шляхом надання слідчому судді, суду відповідних доказів, на які саме він посилається у своєму клопотанні. При цьому, слід наголосити, що така можливість передбачена лише тільки після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, у зв'язку з чим прокурор зобов'язаний додати до матеріалів, якими обґрунтовується доцільність застосування запобіжного заходу, відповідний витяг, що буде використано як одну з правових підстав розгляду клопотання слідчим суддею, судом. Водночас, на нашу думку, в положенні ч. 2 ст. 177 чинного КПК України не досить виправданою видається законодавча вказівка щодо наявності ризиків, а не ризику. Тобто у випадку існування лише одного ризику прокурор не має права подавати клопотання про застосування запобіжного заходу. З цього питання ми підтримуємо наукову позицію В.Г. Уварова, який запропонував у положеннях ч. 2 ст. 177 КПК України замінити словосполучення «наявність ризиків» на «наявність одного або кількох ризиків»¹. Вважаємо, що таке доповнення необхідно саме з практичної точки зору, оскільки існування одного чи кількох ризиків дозволить визначитись з обранням конкретного виду запобіжного заходу - від м'якого до більш суворого.

Таким чином, на нашу думку, доцільно ч. 2 ст. 177 КПК України викласти у наступній редакції: *«Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення, одного чи кількох ризиків, які надають підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії, передбачені частиною першою*

¹ Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / В. Г. Уваров ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2014. – С. 23.

цієї статті, а також наявність фактичних даних про недостатність застосування більш м'якого запобіжного заходу для запобігання ризику чи ризикам, зазначеним у клопотанні. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом.

У продовження монографічного дослідження зазначимо, що за чинним КПК України застосування будь-якого запобіжного заходу можливо лише на підставі ухвали слідчого судді (на стадії досудового розслідування) або суду (на стадії судового розгляду). З приводу цього О. М. Бондаренко зазначив, що віднесення прийняття процесуального рішення (ухвали) про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі й запобіжних заходів, до виключної компетенції суду відповідає європейським правовим стандартам у галузі прав людини. На підтвердження цього учений навів рішення ЄСПЛ у справі «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччина», в якому зазначено, що принцип верховенства права виходить, зокрема, з того, що втручання органів виконавчої влади у права окремих осіб повинно перебувати під ефективним контролем, який, звичайно, має забезпечуватися судовою системою. Судовий контроль надає найкращі гарантії незалежності, неупередженості та належної процедури. У зв'язку з цим, автор наголосив, що положення чинного КПК України повністю відповідають європейським правовим стандартам¹.

На необхідність запровадження судового контролю у кримінальному судочинстві вказувала й А. П. Гуськова, яка зазначила, що принципи правової держави, міжнародно-правові стандарти захисту прав людини однозначно передбачають можливість судового захисту на всіх етапах кримінального судочинства, що зумовлює необхідність на державному рівні мати відповідну ефективну систему захисту прав і свобод особи з метою укріплення її правового захисту. Відтак, судовий контроль виступає надійним механізмом забезпечення прав і свобод особи у кримінальному судочинстві², що ми підтримуємо, оскільки перевірка законності та обґрунтованості прийнятого процесуального рішення, у тому

¹ Бондаренко О. М. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження / О. М. Бондаренко // Юрид. наук. електронний журнал. – 2014. – № 2. – С. 99.

² Гуськова А. П. Процессуально-правовые и организационные вопросы подготовки к судебному заседанию по УПК РФ / А. П. Гуськова. – Оренбург, 2002. – С. 10.

числі клопотання про застосування запобіжного заходу, виступає додатковою гарантією захисту прав, свобод та законних інтересів особи у кримінальному провадженні. На думку Ю. В. Бубир, це пов'язано з тим, що в галузі кримінальних процесуальних відносин виникають та проявляються найбільш суттєві обмеження конституційних прав та свобод людини, відносини особи і держави дуже часто супроводжуються примусовим аспектом (затримання, тримання під вартою, тощо). Права, якими наділені учасники кримінального провадження, не можуть автоматично забезпечити власне існування. Роль чинників, що сприяють їх реалізації, охороні та захисту, виконує система законодавчо закріплених вимог, гарантій, завдяки яким має бути забезпечено процес реалізації прав кожним учасником кримінального провадження¹, що ми підтримуємо.

Між іншим, у разі доведення прокурором під час розгляду клопотання про обрання певного виду запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого прибути за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати визначені в ухвалі процесуальні обов'язки.

Першим із них є обов'язок підозрюваного, обвинуваченого прибути до визначеної службової особи із встановленою періодичністю або за викликом слідчого, прокурора для реалізації завдань кримінального провадження, наприклад, для проведення конкретних слідчих (розшукових) дій. У разі ж неявки підозрюваного, обвинуваченого, який був у встановленому КПК України порядку викликаний до слідчого, прокурора або слідчого судді чи суду, коли документально чи іншим чином підтверджено отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом, слід враховувати наявність поважних причин, а також усного чи письмового повідомлення про причини неприбуття. За відсутності поважних причин неявки до вказаних посадових осіб на підозрюваного, обвинуваченого, відповідно до положень ч. 1 ст. 139 КПК України, накладається грошове стягнення. Встановлення розміру грошового стягнення залежить від виду виклику здійсненого слідчим, прокурором, зокрема: 1) у випадку неприбуття до слідчого, прокурора його розмір становить від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати; 2) у випадку неприбуття на виклик слідчого су-

¹ Бубир Ю. В. Система гарантій прав підозрюваного під час застосування запобіжних заходів / Ю. В. Бубир – Форум права. – 2013. – № 4. – С. 40.

дді, суду – від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати. Згідно з п. 16 ч. 1 ст. 3 КПК України, розмір мінімальної заробітної плати це грошова сума, що дорівнює місячному розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому приймається процесуальне рішення або здійснюється процесуальна дія. При цьому, в Кодексі законів про працю України¹ та в Законі України «Про оплату праці»² закріплено, що мінімальний розмір заробітної плати це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може встановлюватися оплата праці за виконану працівником місячну норму робіт. Водночас, з аналізу положень ст. 139 КПК України, на нашу думку, незрозумілою видається законодавча позиція щодо накладення різної суми грошового стягнення у випадку неприбуття за викликом слідчого, прокурора і слідчого судді, суду.

Наступний процесуальний обов'язок полягає в тому, що підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний не відлучатися із певного населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду.

З приводу цього слід зазначити, що кримінальним процесуальним законодавством України не передбачено право органів досудового розслідування, прокуратури та суду при обранні запобіжного заходу визначати підозрюваному, обвинуваченому місцезнаходження на період проведення кримінального провадження. Водночас, чинним КПК України передбачено право встановити заборону підозрюваному, обвинуваченому відлучатися з відповідного населеного пункту без відповідного дозволу. Зокрема, в ухвалі слідчого судді, суду може бути закріплено заборону залишати постійне місце свого мешкання в конкретний проміжок часу, не виїжджати за межі населеного пункту, міста, району чи області без дозволу слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Відповідно до положень ч. 2 ст. 179 та ч. 5 ст. 194 КПК України, покладення процесуального обов'язку щодо заборони відлучатися із населеного пункту оформляється двома процесуальними документами: 1) ухвалою суду про застосування

¹ Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.

² Про оплату праці : Закон України від 24 березня 1995 року № 144 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 17. – Ст. 121.

запобіжного заходу; 2) протоколом роз'яснення обов'язків підозрюваному, обвинуваченому. Тривала відсутність підозрюваного чи обвинуваченого за адресою проживання чи перебування без повідомлення про це відповідному органу досудового розслідування, прокурору, суду вважається порушенням виконання покладених на нього процесуальних обов'язків.

Разом з вказаним, варто наголосити, що законодавцем не передбачено підстав та випадків надання підозрюваному, обвинуваченому дозволу на відлучення чи виїзд. Однак, на нашу думку, все ж таки у виняткових випадках підозрюваному, обвинуваченому доцільно надавати дозвіл на тимчасовий виїзд з місця проживання, зокрема: 1) при настанні смерті близьких родичів і членів сім'ї, а також у випадку виникнення серйозної загрози їх життю чи здоров'я; 2) у разі неможливості надання підозрюваному, обвинуваченому відповідної кваліфікованої медичної допомоги в населеному пункті, де він зареєстрований чи проживає; 3) у зв'язку із професійною діяльністю, що підтверджується конкретними документами (наприклад, запрошенням на наукову конференцію чи виставку певного профілю та ін.). В таких випадках на стадії досудового розслідування підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний пред'явити виклик (телеграму) і звернутися з письмовою заявою до прокурора або слідчого, в якій чітко зазначити дату від'їзду, адресу тимчасового місця перебування, а також дату повернення. Після повернення підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний відмітитись у тієї особи, яка надала йому дозвіл.

Враховуючи специфіку піднятого питання, на законодавчому рівні слід закріпити, що надання дозволу чи відмова щодо першої та другої наведеної обставини здійснюється слідчим або прокурором, який зобов'язаний винести відповідну постанову протягом доби. Стосовно третього випадку – протягом трьох діб. Така постанова може бути оскаржена слідчому судді. Якщо ж матеріали кримінального провадження перебувають у суді, то такий дозвіл приймається судом, про що виноситься ухвала, що може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Третій обов'язок, що може бути покладено на підозрюваного, обвинуваченого, полягає в повідомленні слідчого, прокурора чи суду про зміну свого місця проживання та/або місця роботи. Зазначене обумовлено тим, що у житті кожної особи, у тому числі підозрюваного, обвинуваченого, може виникнути певна ситуація щодо такої необхідності. У випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений має намір змінити адресу (одержання, обмін чи наймання

квартири) в межах населеного пункту проживання, він повинен письмово повідомити слідчого, прокурора або суд, в якому перебуває провадження. При цьому, вважаємо, що в даному випадку підозрюваний, обвинувачений не повинен отримувати від слідчого, прокурора чи суду дозвіл на зміну адреси проживання та/або роботи.

За наявності необхідності заборони спілкування особи, щодо якої обрано запобіжний захід, то на неї може бути покладено обов'язок утримуватися від спілкування з будь-якою іншою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених в ухвалі слідчого судді, суду.

Стосовно визначення поняття «спілкування», то, відповідно до положення ч. 3 ст. 258 КПК України, це передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку. Спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, за яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб. Безпосередньо спілкування може здійснюватися у формі листування, телефонної розмови, телеграфування та ін. Його специфіка полягає у тому, що в процесі спілкування суб'єктивний світ однієї людини розкривається для іншої, відбувається взаємний обмін щодо діяльності, інтересів, почуттів та ін. Однак, на думку О. Бондаренко, це є порушенням права особи на свободу спілкування, зазначеного у ст. 34 Конституції України, оскільки на законодавчому рівні не встановлено критеріїв для визначення кола осіб, з якими слідчий суддя, суд має право обмежити спілкування підозрюваного, обвинуваченого, адже із змісту ст. 194 КПК України не зрозуміло, які особи підпадають під цю норму¹, що ми підтримуємо і вважаємо за доцільне в клопотанні слідчого, прокурора, а в подальшому і в ухвалі слідчого судді, суду чітко зазначити конкретні причини, за яких підозрюваний, обвинувачений повинен утримуватися від спілкування із конкретними особами, як це існує в практиці зарубіжних країн.

Аналогічні процесуальні обмеження та обов'язок стосуються й заборони відвідувати місця, визначені слідчим, прокурором. Такі місця слідчий, прокурор, а потім і слідчий, суддя, суд у своїй

¹ Бондаренко О. Особисте зобов'язання як форма процесуального забезпечення участі осіб у кримінальному провадженні / О. Бондаренко // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 2. – С. 66–70.

ухвалі повинні мотивувати і конкретизувати. Такими місцями можуть бути: місце злочину, місце, що може спонукати до злочинних дій, місце проживання або перебування потерпілого, свідка, іншого підозрюваного чи обвинуваченого. Зокрема, в практиці є випадки, коли ухвалою слідчого судді, суду підозрюваному, обвинуваченому забороняється відвідувати місця масового відпочинку громадян чи місця, де наприклад, здійснюється продаж алкогольних напоїв на розлив.

Із урахуванням обставин, що безпосередньо характеризують підозрюваного, обвинуваченого, на нього може бути покладеного обов'язку пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності. Відповідно до положень ст. 49 Конституції України, кожна людина має право на охорону здоров'я, і держава створює всі умови для цього. Забезпечення кримінально-правового захисту здоров'я людей здійснюється в межах, визначених положеннями ст.ст. 305–327 КК України. У зв'язку з цим, кримінально-правова сутність правообмеження особи, яка підозрюється або обвинувачується за вчинення конкретного кримінального правопорушення і яка вчинила його у стані сп'яніння внаслідок вживання наркотичних засобів чи алкоголю, полягає у її обов'язку лікуватись від цієї залежності шляхом застосування заходів медичного характеру.

Подібне стосується й процесуального обов'язку щодо пошуку роботи або навчання, на що підозрюваний, обвинувачений повинен докласти певних зусиль. Так, наприклад, особа може направити письмову заяву про прийом на роботу до відповідної фізичної або юридичної особи, звернутися за отриманням послуг до Державного центру зайнятості, тощо. Слід підкреслити, що безробіття стає фактором дестабілізації поведінки особи, оскільки досить часто вона йде на протиправні вчинки саме через відсутність засобів на проживання, а також фізичні та психічні страждання. Наприклад, спад виробництва та пов'язане з ним зростання безробіття зумовили стрімке зростання корисливих злочинів, зокрема: крадіжок, грабежів, розбійних нападів, вимагання, вбивств, які все частіше поєднуються з використанням вогнепальної та холодної зброї. Вказане призводить до значного знищення рівня моралі в державі, що, в свою чергу, призводить до правового нігілізму. Тому дуже важливо зайняти вільний час підозрюваного, обвинуваченого у позитивному плані, оскільки зайнятість особи суттєво може вплинути на виправлення та можливість запобігання вчиненню нового кримінального правопорушення.

З огляду на вказане, О. Бондаренко доречно зазначив, що це положення актуальне, але із змісту статті не зрозуміло, в який саме спосіб особа повинна працевлаштуватись чи піти навчатись, оскільки про жодні конкретні дії, які повинна вчинити особа, у ст. 194 чинного КПК України чітко не йдеться. У зв'язку з цим, учений запропонував внести зміни до КПК України з цього питання, зокрема, чітко визначити строки і порядок влаштування особи на навчання чи роботу, а також обов'язково зазначити, що органи внутрішніх справ повинні сприяти у цьому¹, що ми підтримуємо, оскільки законодавче закріплення вказаного положення стане додатковим стимулом для підозрюваного, обвинуваченого, а отже, сприятиме більш чіткому виконанню покладних на нього таких процесуальних обов'язків.

З метою запобігання можливому ухиленню від слідства та суду на підозрюваного, обвинуваченого покладається обов'язок здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну. Варто зазначити, що відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», громадянинowi України може бути тимчасово відмовлено у видачі паспорта у випадках, якщо стосовно нього у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, застосовано запобіжний захід, за умовами якого йому заборонено виїжджати за кордон до закінчення проведення кримінального провадження або скасування судом відповідних обмежень², що також додатково сприятиме виконанню підозрюваним, обвинуваченим покладених процесуальних обов'язків.

Як свідчить монографічне дослідження, на практиці найпоширенішими із передбачених в ухвалі зобов'язань, які слідчий суддя покладає на підозрюваного, є прибуття до слідчого чи прокурора за першою вимогою, а також не відлучатися із населеного пункту, в якому підозрюваний зареєстрований, без дозволу слідчого, прокурора або суду, та повідомляти їм про зміну свого місця

¹ Бондаренко О. Особисте зобов'язання як форма процесуального забезпечення участі осіб у кримінальному провадженні / О. Бондаренко // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 2. – С. 69.

² Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України 21.01.1994 р. № 3857-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 18. – Ст. 101.

проживання чи місця роботи. Відповідно до узагальненої судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, тільки у 43 % випадках вони ухвалюють рішення із вказівкою про застосування такого зобов'язання як заборона відвідування місця¹.

З дослідженого питання Л. М. Лобойко доречно зазначив, що враховуючи врегулювання у кримінальному процесуальному законодавстві загальних положень застосування заходів примусу (підстав, порядку та ін.) можна судити про рівень свободи у державі та дотримання у ній прав людини, передбачених ст. 5 Європейською конвенцією про права і основні свободи людини, що має своє відображення (за деякими винятками) в ст. 29 Конституції України. Тільки у кримінальному провадженні є можливість застосувати примусові заходи, у тому числі й пов'язаними із законним застосуванням насильства, якої не існує в інших процесуальних галузях права², що пов'язано із специфікою сфери процесуальної діяльності, зокрема, участі прокурора у кримінальному провадженні.

Однак, навіть після прийняття чинного КПК України окремі аспекти застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні залишаються актуальним і дискусійними. Це є цілком закономірним, адже їх застосування завжди тимчасово обмежує права і свободи особи, які на сьогодні захищаються нашим суспільством і міжнародною спільнотою, що вимагає від держави особливого правового ставлення до них. У цьому напрямі одним із першочергових питань є саме чітке закріплення в положеннях КПК України загальних положень про застосування запобіжних заходів. Таким чином, сподіваємося, що запропоновані зміни та доповнення стануть додатковою правовою гарантією захисту прав і свобод особи у кримінальному провадженні.

¹ Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до розділу II Кримінального процесуального кодексу, який набрав законної сили з 20.11.2012 р. // Судова влада України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua>.

² Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006–2011 рр.). Ч. 1. Загальні положення і досудове провадження : моногр. / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2012. – С. 199.

2.3. Процесуальний порядок ініціювання прокурором клопотання про застосування запобіжного заходу

Зважаючи на примусовий характер запобіжних заходів, що тимчасово обмежує конституційні права та свободи особи у кримінальному провадженні, при дослідженні виникає необхідність вивчення питань правової регламентації порядку їх застосування, обчислення строків і продовження. З урахуванням цього О. Г. Шило доречно зазначила, що мова повинна йти не тільки про наявність правового механізму їх обрання, зміни та скасування, але й про його якість, деталізацію та алгоритмізацію процесу їх застосування, що виключає можливість неоднозначного тлумачення правових норм в цій частині¹, що ми підтримуємо і вважаємо за доцільне комплексно дослідити процесуальний порядок ініціювання прокурором клопотання про застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

За чинним кримінальним процесуальним законодавством України запобіжні заходи під час досудового розслідування застосовуються за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження за клопотанням прокурора, слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого воно здійснюється, що також підтверджує важливість та значення процесуального порядку ініціювання прокурором клопотання про застосування запобіжного заходу. В цьому контексті доцільно звернути увагу на те, що саме процесуальний порядок вирішення дослідженого питання є правовим полем, за допомогою якого встановлюється єдність дотримання законності та обґрунтованості дій прокурора, оскільки всі запобіжні заходи (за винятком затримання) у кримінальному провадженні застосовуються лише на підставі ухвали слідчого судді, суду.

З дослідженого питання О. В. Мироненко зазначив, що такий порядок створює досить серйозні гарантії законності та обґрунтованості застосування запобіжних заходів, адже зобов'язує слідчого, прокурора більш виважено й сумлінно ставитися до питання обрання запобіжного заходу в кримінальному провадженні².

¹ Шило О. Г. Особливості обґрунтування обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні / О. Г. Шило // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. – 2014. – № 25. – С. 270.

² Мироненко О. В. Результати розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу в досудовому провадженні /

Така законодавча позиція, на думку Ю. М. Грошевого та О. Г. Шило, пояснюється високою цінністю прав і свобод людини, що викликає необхідність впровадження особливої процедури щодо правових гарантій, що унеможливають їх безпідставне обмеження під час здійснення кримінального провадження. Саме така процедура утворює зміст окремого судового провадження по забезпеченню судом законності тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини під час досудового розслідування^{1 2}. Вважаємо за доцільне підтримати наведені точки зору вчених і додамо, що чітка процесуальна процедура тільки сприятиме практичній реалізації засади змагальності та рівності учасників кримінального провадження перед законом і судом, а також дозволить уникнути прийняття незаконних і необґрунтованих рішень, а отже, й свавільного та незаконного обмеження прав та свобод особи.

Процесуальний порядок ініціювання прокурором конкретного виду запобіжного заходу визначається відповідними положеннями кримінального процесуального законодавства України і нормативно-правовою базою Генеральної прокуратури України. Порушення встановлених процесуальних норм може порушити права і свободи особи, а також спричинити зміну чи взагалі скасування запобіжного заходу. У свою чергу, дотримання процесуального порядку застосування запобіжних заходів дозволяє забезпечити виконання покладених на прокурора завдань кримінального провадження. Адже як свідчить практика, трапляються випадки, коли уповноважені особи виходять за межі правового поля, що, у свою чергу, спричиняє порушення прав, свобод та законних інтересів особи. Саме неправильне застосування процесуальних положень при ініціюванні запобіжних заходів може бути наслідком подальшої відміни рішень у судовому порядку. З урахуванням викладеного виникає нагальна потреба теоретичного дослідження проблемних питань ініціювання прокурором застосування запобіжних заходів, за результатами якого можна

О. В. Мироненко // Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – Вип. 4. – Том 2. – С. 232.

¹ Грошевий Ю. М. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України / Ю. М. Грошевий, О. Г. Шило // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 221.

² Шило О. Г. Особливості обґрунтування обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні / О. Г. Шило // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. – 2014. – № 25. – С. 270.

сформулювати практичні пропозиції та рекомендації щодо усунення існуючих прогалин і удосконалення законодавчих положень з цього питання.

В цілому, на думку В. І. Фаринника, ініціювання клопотання про застосування запобіжного заходу це серйозний і відповідальний крок, оскільки запобіжні заходи завжди тимчасово обмежують особисту свободу особи. Зазначене обумовлює їх застосовування лише за наявності законних на те мети та підстав, а також із дотриманням визначеного процесуального порядку. У зв'язку з цим, учений підкреслив, що в основі кожного рішення слідчого, прокурора щодо ініціювання клопотання про застосування запобіжного заходу повинна бути сукупність конкретних доказів, які свідчать про таку необхідність¹. Викладене підтверджується й науковою позицією Ю. М. Грошевого та О. Г. Шило, які вважали, що однією з гарантій забезпечення прав і свобод особи при застосуванні запобіжних заходів є правова вимога щодо викладення обґрунтування у клопотанні слідчого, прокурора, який ініціює вирішення цього питання, а також ухвали слідчого судді, суду про їх застосування або продовження строку їх застосування. Обґрунтованість таких процесуальних рішень полягає у наведенні у клопотанні підстав для застосування такого виду заходів щодо забезпечення кримінального провадження. При цьому, вчені наголошували, що визначені законом підстави мають комплексний характер і застосовуються уніфіковано стосовно всіх їх видів², що ми підтримуємо, але вважаємо за доцільне вказати й про специфічні умови застосування запобіжних заходів, які безпосередньо закріплені Розділом VI КПК України «Особливі порядки кримінального провадження».

Вищевикладене надає змогу стверджувати, що процесуальний порядок ініціювання клопотання прокурором про застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні має комплексний характер, оскільки проходить декілька етапів, що пов'язані між собою. Так, відповідно до положень КПК України 1960 р., В. В. Вапнярчук виділив два таких етапи: 1) обрання запобіжного заходу, під яким він розуміє прийняття рішення про

¹Фаринник В. Домашній арешт – альтернатива триманню під вартою / В. Фаринник // Юрид. вісник України. – 2012. – № 25 (886). – С. 4.

²Грошевий Ю. М. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України / Ю. М. Грошевий, О. Г. Шило // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 222.

застосування запобіжного заходу; 2) безпосереднє їх застосування, тобто процесуальна дія, яка здійснюється з моменту прийняття рішення про обрання запобіжного заходу до його скасування чи зміни¹.

Водночас, із урахуванням положень чинного КПК України з цього питання, на думку А. В. Лапкіна, такий підхід доцільно доповнити. Учений запропонував наступний алгоритм дій щодо участі прокурора при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні, який має три етапи: 1) ініціювання застосування запобіжного заходу; 2) обрання запобіжного заходу; 3) виконання запобіжного заходу. При цьому, на кожному з цих етапів участь прокурора у забезпеченні законності застосування запобіжних заходів відбувається у своєрідних формах і властивими лише їм засобами та методами прокурорської діяльності².

У той же час інший процесуальний порядок застосування прокурором запобіжного заходу у кримінальному провадженні запропонував О. В. Мироненко, який виділив декілька взаємопов'язаних етапів, а саме: 1) ініціювання обрання запобіжного заходу; 2) забезпечення прибуття підозрюваного для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу; 3) судовий розгляд слідчим суддею клопотання про обрання запобіжного заходу; 4) ухвалення судового рішення за підсумками розгляду такого клопотання. Всі ці етапи об'єднані спільною метою в одну процедуру і складають єдину процесуальну модель обрання запобіжного заходу на досудовому провадженні³, що ми підтримуємо, але вважаємо, що перший етап доцільно іменувати як ініціювання клопотання про застосування запобіжного заходу, оскільки саме клопотання є ключовим процесуальним докумен-

¹ Вапнярчук В. В. Запобіжні заходи, не пов'язані із взяттям під варту, в новому КПК України та проблеми їх процесуальної регламентації / В. В. Вапнярчук: матер. міжнар. наук.-практ. конф., 22-23 лютого 2006 р., м. Харків / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х. ; К. : ПП «Серга», 2006. – С. 107.

² Лапкін А. В. Забезпечення прокурором законності застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні / А. В. Лапкін // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 1 (34). – С. 59.

³ Мироненко О. Ініціювання обрання запобіжних заходів у досудовому провадженні / О. Мироненко // Вісник прокуратури. – 2014. – № 12. – С. 58-66.

том прокурора, в якому відображено фактичний виклад фактів і обставин, що обґрунтовують необхідність застосування конкретного виду запобіжного заходу. Крім того, остаточне рішення про обрання запобіжного заходу приймається слідчим суддею, судом (у вигляді ухвали), чому передує саме ініціювання клопотання про застосування запобіжного заходу. Більш того, від дотримання законності та обґрунтованості викладених фактичних даних та обставин, що мають значення у кримінальному провадженні, залежить результат розгляду та прийняття рішення по ньому слідчим суддею, судом. На нашу думку, також доцільно виділити ще додатковий п'ятий етап, зокрема, це повинно бути виконання ухвали про застосування запобіжного заходу. Відтак, на першому етапі прокурор реалізує повноваження, визначені ст. 36 КПК України, а саме: погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді чи самостійно подавати слідчому судді таке клопотання. Даний напрям прокурорської діяльності реалізується двома шляхами, зокрема, прокурор уповноважений самостійно ініціювати клопотання про застосування запобіжного заходу (складає і подає слідчому судді, суду таке клопотання) або ж розглядає питання про погодження чи відмову у погодженні клопотання слідчого.

Дослідження положень КПК України щодо надання права ініціювання клопотання про застосування запобіжних заходів дає змогу зазначити, що інші учасники кримінального провадження, а саме потерпілий та його представник, позбавлені права здійснення такої ініціативи. Водночас, дискусія навколо цього питання точилась ще у час дії КПК України 1960 р., але й після прийняття чинного КПК України не втратила своєї актуальності. Так, Л. Брусницин, Д. Кутоманов та інші неодноразово звертали свою увагу на те, що під час допиту потерпілому необхідно надати право висловлювати власну думку про необхідність застосування того чи іншого запобіжного заходу. Зокрема, це викликано побоюванням того, що підозрюваний, обвинувачений матиме можливість ухилитись від органів досудового розслідування, прокурора і суду, а отже, це унеможливить відшкодування спричиненої потерпілому шкоди. Таким чином, учені запропонували, що поряд з тяжкістю вчиненого злочину, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа, її віком та іншими обставинами має бути врахована позиція потерпілого¹, що ми підтримуємо.

¹ Брусницин Л. В. Некоторые проблемы обеспечения прав жертв преступлений в российском уголовном процессе / Л. В. Брус-

На думку О.І. Тищенко, висновок про необхідність врахування думки потерпілих при обранні запобіжних заходів обумовлений міжнародно-правовими актами, адже у підпункті «с» п. 6 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою від 29 листопада 1985 р., а також у ч. 3 ст. 25 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р.), зазначено, що кожна країна-учасниця повинна створити можливості для викладу та розгляду думок і побоювань потерпілих на відповідних стадіях кримінального провадження щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, так, щоб це не завдавало шкоди правам захисту. Разом з тим, у п. 3 ст. 25 «Пункт 33 Рекомендації № R(2000) 19 Комітету міністрів країн-членів Ради Європи «Про роль прокуратури в системі кримінального судочинства» проголошено, що органи прокуратури мають належним чином враховувати думки та інтереси жертв злочинів. Відтак, учена вказала, що у разі відмови прокурора дати згоду слідчому на подання клопотання про застосування до особи запобіжного заходу, потерпілому доцільно надати право звертатися до суду з питанням про обрання до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу¹.

Зазначена законодавча прогалина, на жаль, так і не була усунена під час прийняття КПК України у 2012 р, у зв'язку з чим серед учених продовжує точитись дискусія з цього питання. Зокрема, з приводу цього А.В. Лапкін вказав, що якщо стосовно судової влади це обґрунтовується її ситуативним характером, в силу якого вона реалізується лише за умови звернення до неї суб'єктів права, які перебувають у стані конфлікту, то позбавлення

нищин: сб. матер. Всероссийской науч.-практ. конф. – СПб., 2003. – С. 257; Брусницын Л. В. К обеспечению прав жертв преступлений в досудебных стадиях / Л. В. Брусницын // Уголовное право. – 2004. – № 1. – С. 59; Кутуманов Д. Є. Деякі проблемні питання інституту запобіжних заходів у кримінальному процесі України / Д. Є. Кутуманов: матер. Міжнар. наук. практ.-конф., 22–23 лютого 2006 р., м. Харків; редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.; К.: ПП «Серга», 2006. – С. 161.

¹ Тищенко О.І. Проблеми обрання та оскарження запобіжного заходу у вигляді взяття під варту в досудовому провадженні по кримінальній справі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Тищенко Ольга Ігорівна; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2007. – С. 67.

права ініціювати застосування запобіжного заходу потерпілого, на його погляд, не є виправданим¹.

Також слушною видається наукова позиція С. Є. Абламського, який зазначив, що, надаючи органу досудового розслідування, прокурору, підозрюваному, обвинуваченому та їх захиснику право оскаржити рішення про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу, КПК України 2012 р. позбавляє такого права потерпілого. У даному випадку діє лише загальне правило про можливість оскарження процесуальних дій (бездіяльності) органу досудового розслідування та прокуратури. У зв'язку з цим, учений наголосив, що положення КПК України в цій частині абсолютно несправедливо обмежує право потерпілого на захист своїх прав та законних інтересів. Відтак, на його думку, доцільно внести відповідні зміни та доповнення до чинного КПК України і за слідчим, прокурором закріпити обов'язок враховувати позиції потерпілого, а також надати йому право бути присутнім при обранні, зміні чи скасуванні запобіжного заходу, надавати пояснення та докази на підтвердження висловленої позиції, а у разі необхідності оскаржити прийняте рішення з цього питання², що слід підтримати, оскільки, з огляду на забезпечення прав та законних інтересів потерпілого і надання йому додаткових можливостей відстоювати власну позицію, наведені пропозиції є цілком обґрунтованими.

Не викликає сумнівів положення, відповідно до якого під час ініціювання клопотання про застосування запобіжних заходів прокурор зобов'язаний врахувати наявність таких елементів: 1) мету та підстави застосування запобіжних заходів (ст. 177 КПК України); 2) загальні та спеціальні умови застосування запобіжних заходів (ст.ст. 176, 492, 493, 508, 583, 584 КПК України); 3) обставини, що можуть бути враховані слідчим суддею, судом при обранні запобіжного заходу (ст. 178 КПК України); 4) необхідність покладення на підозрюваного, обвинуваченого процесуальних обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України. Щодо останнього, то слід зазначити, що даний елемент не є

¹ Лапкін А. В. Організація судових та правоохоронних органів України : навч. посіб. у схемах / А. В. Лапкін. – 2-ге вид., змін. і допов.. – Х. : Право, 2013. – С. 17.

² Абламський С. Є. Реалізація прав потерпілого на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Абламський Сергій Євгенович ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2014. – С. 110.

обов'язковим і в цілому не впливає на прийняття слідчим суддею, судом рішення про обрання запобіжного заходу, оскільки це не є обов'язком прокурора і враховується судом лише у разі доведення прокурором такої необхідності.

Вищевикладене підтверджується науковою позицією Ю. М. Грошевого та О. Г. Шило, які доречно зазначили, що в клопотанні слідчого, прокурора мають бути зазначені: 1) фактичні дані, що свідчать про обґрунтованість підозри, обвинувачення певної особи у вчиненні кримінального правопорушення (матеріально-правові та процесуальні підстави); 2) фактичні дані, що свідчать про наявність одного або декількох ризиків, що дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК (кримінологічні підстави, оскільки йдеться про попередження можливої негативної поведінки підозрюваного, обвинуваченого); 3) обставини, що обумовлюють необхідність застосування конкретного виду запобіжних заходів і переконують в тому, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти вказаним ризикам (матеріально-правові, процесуальні та моральні підстави)^{1,2}.

Відтак, на нашу думку, визначення та викладення у клопотанні названих складових елементів щонайкраще дозволить прокурору переконатись особисто та довести слідчому судді, суду, що саме ініційований ним вид запобіжного заходу необхідний для дієвого досягнення завдань і мети кримінального провадження. Крім того, на цьому етапі важливе значення відіграє формування і процесуальне оформлення повідомлення про підозру, оскільки: по-перше, відповідно до п. 11 ч. 2 ст. 36 КПК України, саме прокурор уповноважений повідомляти про підозру; по-друге, повідомлення про підозру є невід'ємною та необхідною підставою застосування запобіжного заходу.

Таким чином, в кожному випадку застосування запобіжного заходу прокурор фактично попередньо вирішує зазначене питання, здійснюючи при цьому перевірку законності й обґрунтованості застосування конкретного запобіжного заходу під час криміналь-

¹ Грошевий Ю. М. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України / Ю. М. Грошевий, О. Г. Шило // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 223.

² Шило О. Г. Особливості обґрунтування обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні / О. Г. Шило // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. – 2014. – № 25. – С. 271.

ного провадження. Без позитивного волевиявлення прокурора щодо необхідності застосування запобіжного заходу, оформленого у вигляді клопотання встановленої форми, складеного або затвердженого прокурором, слідчий суддя не має права розглянути і вирішити це питання¹.

Водночас, слід наголосити, що в положенні ч. 3 ст. 40 КПК України закріплено, що у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування конкретного виду заходу забезпечення кримінального провадження, зокрема, запобіжного заходу, слідчий має право звернутися до безпосереднього керівника органу досудового розслідування, який за результатами вивчення клопотання і в разі підтримання позиції слідчого ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором більш вищого рівня, який протягом трьох днів повинен погодити відповідне клопотання або відмовити у його погодженні. На нашу думку, вказане положення є позитивним і необхідним, оскільки на практиці у більшості випадків ініціювання клопотання про застосування запобіжних заходів здійснюється саме слідчим, який в повному обсязі володіє наявними матеріалами кримінального провадження. Вказане підтверджується статистичними даними Головного слідчого управління МВС України, згідно з якими 98 % розслідуваних кримінальних проваджень на теренах нашої держави здійснювалось безпосередньо слідчими ОВС², а тепер національної поліції.

При цьому, складність піднятого питання обумовлює ймовірний характер наявної інформації, що формалізується прокурором у клопотанні. У зв'язку з цим, воно повинно бути обґрунтованим і законним, а також вмотивованим конкретними фактичними даними та обставинами, які безпосередньо містяться у матеріалах кримінального провадження. Саме викладення прокурором відповідних і наявних доказів дозволить слідчому судді, суду впевнитися у необхідності тимчасового обмеження конституційних прав і свобод особи, оскільки існує ймовірна можлива негативна поведінка особи. В цьому контексті В. О. Лазарева зазначила, що прийняте рішення можна вважати обґрунтованим

¹ Гультай П. М. Роль прокурора в механізмі застосування запобіжних заходів у досудовому кримінальному провадженні / П. М. Гультай // Часопис Київ. ун-ту права. – 2012. – № 3. – С. 341.

² Запобіжні заходи у кримінальному провадженні : навч. посіб. / Ю. В. Бубир, Г. І. Глобенко, О. О. Южно. – Х. : НікаНова, 2015. – С. 35.

лише у випадку встановлення даних, які отримані належним чином, що дозволить зробити імовірний висновок про підстави проведення процесуальної дії. В цьому випадку така імовірність виражається в існуючих у реальному світі закономірностях явищ та причинно-наслідковому зв'язку між ними. При цьому, імовірність процесуального рішення має спиратись на певні достовірні факти. Враховуючи викладене, автор зазначила, що така імовірність суттєво відрізняється від свавільного суб'єктивного розсуду, що зазвичай призводить до порушення законодавства та тимчасового обмеження прав особи¹, разом із цим, вважаємо, що такі факти повинні бути встановлені в ході проведення кримінального провадження та безпосередньо відображені у клопотанні про застосування запобіжного заходу.

Позитивним слід відмітити той факт, що КПК України закріплює чіткі вимоги до форми та змісту клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу. Так, у клопотанні зазначаються назва місцевого суду, до якого воно подається, посада, звання, прізвище та ініціали слідчого, прокурора та номер відповідного кримінального провадження, в якому застосовується запобіжний захід. Потім описуються зміст підозри чи обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, обставин, що дають підстави підозрювати або обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, а також докази, що підтверджують такі обставини. Крім того, визначаються ризики, передбачені ст. 177 КПК України, та обставини, на підставі яких слідчий, прокурор встановив наявність відповідного ризику, обґрунтовується необхідність покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних процесуальних обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України. Отже, клопотання прокурора про застосування запобіжних заходів обов'язково повинно бути вмотивованим, зокрема, містити у собі сукупність належних і достатніх фактичних даних (доказів), отриманих у передбаченому у чинному КПК України порядку, на підставі яких він дійшов висновку про необхідність застосування саме цього запобіжного заходу.

Вказане витікає з принципу законності та самої правової природи клопотання як процесуального рішення, оскільки, як доречно зазначили Ю. П. Алєнін, В. Г. Пожар, І. В. Гловюк та інші, вся

¹ Лазарева В. А. Право на судебную защиту и проблемы его реализации в досудебном производстве по уголовному делу : моногр. / В. А. Лазарева. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 153.

передуюча прийняттю рішення процесуальна діяльність полягає у збиранні, перевірці й оцінці тих фактичних даних (доказів), на підставі яких приймається таке рішення та які, власне, обґрунтовують його¹, що ми підтримуємо.

Таким чином, структура клопотання про застосування запобіжного заходу включає вступну, мотивувальну та резолютивну частину, які нерозривно пов'язані між собою. Водночас, кожна з них несе своє смислове навантаження. Зокрема, у вступній частині повинні міститись такі відомості: 1) назва місцевого суду, до якого воно подається; 2) назва рішення (клопотання про застосування запобіжного заходу); 3) місце і час його складання; 4) посада, найменування органу, прізвище, ім'я та по батькові суб'єкта ініціювання застосування запобіжного заходу; 5) номер кримінального провадження, у межах якого складається клопотання (правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність).

У мотивувальній частині клопотання наводяться короткий зміст фактичних обставин кримінального правопорушення, які є підставами для його ініціювання, а також відповідні мотиви та обґрунтування прийняття такого рішення. Зокрема, це обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення саме цією особою; 2) існування ризику або ризиків, передбачених ст.177 КПК України; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання відповідному наявному ризику або ризикам; 4) посилення на докази, що обґрунтовують обставини, передбачені ст. 178 КПК України, які слідчий суддя, суд враховує під час обрання запобіжного заходу; 5) виклад фактичних даних про особу, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення (прізвище, ім'я, по батькові; число, місяць, рік народження; місце народження; громадянство; освіта; професія; місце роботи; сімейний стан; судимість; місце проживання).

У свою чергу, резолютивна частина клопотання повинна логічно виходити з мотивувальної частини та відповідати їй. Вона містить формулювання (у вигляді прохання) про застосування до підозрюваного, обвинуваченого конкретного виду запобіжного

¹ Аленін Ю. П. Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України: навч.-метод. посіб. / Ю. П. Аленін, В. Г. Пожар, І. В. Глов'юк, М. М. Стоянов, Д. В. Шилін, Є. М. Гідулянова. – О. : Фенікс, 2012. – 10 с.

заходу, а також перелік процесуальних обов'язків, які прокурор вважає доцільним покласти на підозрюваного, обвинуваченого. Також вказується перелік додатків, а саме копій матеріалів кримінального провадження, якими обґрунтовуються доводи, зазначені у такому клопотанні. Крім того, додається перелік свідків, яких необхідно допитати під час судового провадження, та долучається витяг з Єдиного реєстру досудового розслідування цього кримінального провадження.

Аналіз практики і положень чинного КПК України свідчить, що при застосуванні будь-якого виду запобіжного заходу в клопотанні слід враховувати обставини, передбачені ст. 178 КПК України. У зв'язку з цим, на думку В. О. Попелюшка, врахування інших обставин при застосуванні запобіжного заходу, наприклад, невизнання обвинуваченим своєї вини, його поведінки при проведенні ним слідчих дій чи під час судового розгляду, неприпустимо¹, з чим повністю не можна погодитись, оскільки чинним КПК України передбачено особливі порядки здійснення кримінального провадження, під час яких враховуються й інші обставини кримінального провадження.

Як зазначив В. І. Фаринник, у положеннях КПК України 2012 р. коло обставин, що враховуються при обранні запобіжного заходу, розширено, тому і обґрунтування застосування конкретного виду запобіжного заходу повинно бути більш детальним. На його думку, більш ретельно і виважено повинні бути проаналізовані та враховані в клопотанні наступні обставини: неповноліття, вік літніх осіб, тяжкість хвороби, вагітність жінок та тих, що годують дитину, самотніх матерів, багатодітних батьків та інші², що ми підтримуємо. До цього слід додати й роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який в Інформаційному листі від 04.04.2013 р. «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» зазначив, що слідчому судді, суду слід мати на увазі, що перелік обставин, які слід враховувати при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу, не є

¹ Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування / В. О. Попелюшко // Адвокат. – 2012. – № 9 (144). – С. 5.

² Фаринник В. І. Особливості застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні / В. І. Фаринник // Юрид вісник України. – 2012. – 22–28 вересня. -- № 38. – С. 4.

вичерпним та підлягає розширеному тлумаченню з огляду на фактичні обставини, що встановлені у кримінальному провадженні¹.

З цього питання доречною є й наукова позиція В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора та М. Є. Шумили, які підкреслили, що слідчий суддя, суд може визнати такими й інші обставини, наприклад, сприяння розкриттю злочину, вжиття заходів із відшкодування (компенсації) завданої потерпілому шкоди та інші пом'якшуючі обставини. При застосуванні запобіжного заходу ці обставини можуть враховуватися як окремо, так і в сукупності², що ми підтримуємо. Отже, з метою належного дотримання прав, свобод та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, а також забезпечення його можливістю підготовки до захисту при вирішенні питання про застосування до нього запобіжного заходу, КПК України зобов'язує слідчого, прокурора надати йому копію клопотання та матеріали, якими обґрунтовується необхідність застосування до нього конкретного виду запобіжного заходу, не пізніше ніж за три години до початку розгляду в суді такого клопотання. При цьому, підозрюваному, обвинуваченому мають бути надані саме копії усіх матеріалів, якими у клопотанні обґрунтовується необхідність застосування конкретного виду запобіжного заходу.

Разом з вказаним, у кримінальному провадженні щодо декількох осіб внесення клопотання про обрання запобіжного заходу здійснюється стосовно кожного із підозрюваних чи обвинувачених окремо. У зв'язку із зазначеним, характер засобів кримінальної процесуальної діяльності стає більш демократичним та гуманістичним. Це неодноразово підтверджували міжнародні експерти у своїх висновках під час розробки КПК України 2012 р.³.

¹ Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: інформ. лист Вищого спец. суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 511-550/0/4-13 від 4 квітня 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – С. 405.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівсь-

Зокрема, це підтверджується положенням ст. 185 КПК України, відповідно до якого у разі встановлення обставин, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення, прокурор зобов'язаний відкликати клопотання про застосування запобіжного заходу та відкликати дозвіл на затримання, якщо такий дозвіл був отриманий, або, якщо йому стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу, доповнити, змінити клопотання або замінити його новим клопотанням.

Положеннями ст. 187 КПК України на слідчого суддю, суд після одержання клопотання про застосування запобіжного заходу до підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває на свободі, покладається обов'язок призначити дату судового засідання і здійснити судовий виклик. У разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю, слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою, або при винесенні ухвали – про дозвіл на його затримання з метою приводу, якщо ухвала про привід не була виконана.

Відповідно до положень ст. 186 КПК України, розгляд клопотання про застосування або зміну запобіжного заходу здійснюється слідчим суддею, судом невідкладно (тобто має розглядатися першочергово), але не пізніше 72-х годин і лише у трьох законодавчо передбачених випадках, зокрема: 1) з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого без ухвали слідчого судді, суду (ст.ст. 207-208 КПК України); 2) з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі (ст. 187 КПК України); 3) з моменту подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду клопотання про зміну запобіжного заходу, в тому числі про скасування чи зміну додаткових покладених процесуальних обов'язків або ж зміну способу їх виконання (ст. 201 КПК України).

Слід звернути увагу, що відповідно до положення ч. 1 ст. 193 КПК України, розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвину-

ваченого, його захисника. Проте, частиною шостою цієї ж статті передбачено, що слідчий суддя, суд все ж таки може розглянути клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та обрати його, якщо прокурор, окрім підстав, передбачених ст. 177 КПК України, доведе, що підозрюваний, обвинувачений оголошений у міжнародний розшук. Також під час розгляду зазначеного клопотання слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити наступне: 1) чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази і обставини наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального порушення; 2) чи достатньо підстав щодо наявності одного чи кількох ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, на які посилається прокурор; 3) відсутня можливість застосувати більш м'який запобіжний захід для запобігання наведеному у клопотанні ризику чи ризиків.

Вищевикладене дає змогу констатувати, що при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу прокурор, слідчий суддя, суд повинні враховувати тільки ті обставини, які безпосередньо пов'язані з питанням їх застосування. У зв'язку з цим, приймаючи відповідне рішення та виносячи ухвалу, слідчий суддя, суд зобов'язані керуватися лише підтвердженими у суді фактами вчинення особою кримінального правопорушення. Із урахуванням цього слідчий суддя, суд виносить ухвалу відповідно до встановлених відомостей, що підтверджують або спростовують висунуту та пред'явлену підозру або обвинувачення. В таких випадках слідчий суддя, суд повинні врахувати презумпцію невинуватості, яка є однією з гарантій реалізації права на захист особи від незаконного притягнення до кримінальної відповідальності.

У межах дискусії щодо досліджених питань слід підтримати точку зору тих науковців, які зазначають, що допущенню помилок під час застосування запобіжних заходів сприяють незаконні дії органів досудового розслідування, які не завжди обґрунтовують клопотання про застосування запобіжного заходу. Основними з таких недоліків є надання правоохоронними органами неповних даних про підозрюваного чи обвинуваченого, відомостей про судимість, про обставини вчинення кримінального правопорушення, а також відсутність у протоколі затримання особи дати й часу його здійснення. Крім того, на практиці є поширені випадки, коли клопотання про застосування запобіжного заходу від прокурора надходило до слідчого судді, суду безпосередньо перед закінченням встановленого законом строку, що позбавляє

можливості попередньо і ретельно вивчити подані матеріали кримінального провадження, а також перевірити наявність законних підстав для застосування запобіжного заходу. У зв'язку з цим, вважаємо, що під час реалізації своїх процесуальних повноважень прокурору слід уважно готувати і перевіряти текст такого клопотання з метою недопущення вищезазначених недоліків, а також усунення вже допущених слідчим помилок та дотримуватись термінів подання.

На продовження доцільно зазначити, що позитивною новелою чинного КПК України є розгляд клопотання про застосування запобіжних заходів саме слідчим суддею, судом, а не лише його погодження із прокурором вищого рівня, як це було раніше. На це звернув свою увагу Європейський суд з прав людини, який у рішенні по справі «Варбанов проти Болгарії» № 31365/96-2000-X ЄСПЛ констатував, що рішення прокурора щодо тримання особи під вартою з психічним розладом здоров'я, який в подальшому виступив у якості однієї із сторін судового засідання у справі щодо застосування примусових засобів медичного характеру, не може підлягати оскарженню виключно прокурору вищого рівня¹. Таке рішення було визнано порушенням п. 4 ст. 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод, оскільки рішення прокурора щодо тримання під вартою було винесено без відповідного медичного висновку, а закон «Об общественном здравоохранении», який діяв на той час в країні щодо відповідачів, не передбачав повноважень прокурора направляти осіб до психіатричної клініки з метою проходження психіатричного освідування. Отже, таким рішенням прокурора було порушено право особи на правовий захист, яким гарантовано всім особам, підданим арешту або позбавленим волі, а також право пред'явити скаргу до суду.

Крім цього, у рішенні по справі «ТОВ «Злінсат» проти Болгарії» (Zlinsat, spol. s r.o., v. Bulgaria,) від 15.06.2006 р. ЄСПЛ зазначив, що «сам по себе тот факт, что действия прокуроров направлены на охрану государственных интересов, нельзя истолковывать как придание им правового статуса независимых и беспристрастных участников процесса». Відтак, цей суд дійшов висновку, що органи прокуратури не наділені такою важливою

¹ Европейский суд по правам человека: обзор судебной практики Европейского суда по правам человека: роль прокурора при рассмотрении дел, не относящихся к сфере уголовного права – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_prosecutor_RUS.pdf.

функцією як забезпечення гарантій дотримання судової процедури розгляду справ. На підставі цього суд констатував, що було допущено порушення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зазначені приклади не є вичерпними, а лише свідчать, що наявність ефективних засобів судового захисту і прокурорського контролю які є безспірними, а неможливість їх використання вказує на недостатній рівень доступу до правосуддя, що, відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції, є обов'язковим для кожної особи.

Таким чином, підводячи підсумок, зазначимо, що для правильного прийняття прокурором рішення щодо ініціювання клопотання про застосування запобіжного заходу йому необхідно впевнитись у наступному: 1) чи встановлено в ході досудового розслідування мету і підстави для застосування конкретного виду запобіжного заходу; 2) які фактичні дані можуть бути використані при обґрунтуванні законності винесення клопотання про застосування запобіжного заходу; 3) які саме правообмеження (процесуальні зобов'язання) доцільно застосувати до підозрюваного, обвинуваченого.

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОКУРОРОМ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Застосування запобіжних заходів, не пов'язаних з обмеженням волі

Сучасний стан криміногенної обстановки в Україні характеризується значним зростанням кримінальних правопорушень, що обумовлює ефективне прикладне впровадження положень чинного КПК України, зокрема, здійснення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду кримінального провадження. З приводу цього Г. Середа зазначив, що досвід роботи в нових умовах тільки напрацьовується, при цьому протидію злочинності так і не було послаблено¹. Відтак, враховуючи специфіку піднятої проблеми, до осіб, які вчинили нетяжкі або середньої тяжкості злочин, застосовуються менш суворі запобіжні заходи, що також у певній мірі тимчасово обмежують конституційні права та свободи. Здебільшого до такої категорії осіб прокурором ініціюється клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки та застави. У той же час на практиці за окремими питаннями щодо їх застосування виникають певні проблеми, адже навіть з прийняттям чинного КПК України деякі з них так і залишились невирішеними.

Відповідно до положень КПК України, найменш суворим видом запобіжного заходу є особисте зобов'язання, оскільки воно має найменший за обсягом правообмежувальний характер. Такий вид запобіжного заходу мінімально обмежує свободу особи щодо вільного пересування на певній території села, району, області, регіону країни де мешкає особа. Запровадження у кримінальний процес цього виду запобіжного заходу є новелою КПК України

¹ Середа Г. Кримінальний процесуальний кодекс України: результати та подальше впровадження / Г. Середа // Слово Нац. школи суддів України. – 2013. – № 4–5. – С. 35.

2012 р., у зв'язку з чим серед учених щодо питань забезпечення прокурором об'єктивності та законності під час його застосування точиться дискусія.

Як свідчить дослідження, на сьогодні у практичній діяльності при застосуванні запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі, найбільший відсоток припадає саме на обрання особистого зобов'язання, процесуальний порядок застосування якого безпосередньо врегульовано в положеннях ст.179 КПК України. Так, відповідно до Звітів про роботу прокурора¹, з 1 грудня 2012 року до 31 грудня 2014 року органами прокуратури до суду було подано всього 68 447 клопотань про застосування запобіжних заходів. Із них про застосування особистого зобов'язання подано 15 516 клопотань, що складає 22,6 % від загальної кількості поданих клопотань. Також варто зазначити, що слідчими суддями, судами не було задоволено 904 клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а замість нього було обрано особисте зобов'язання.

Досліджуючи новели КПК України, деякі вчені взагалі не вважають за доцільне надавати значну увагу особистому зобов'язанню та ототожнюють його із підпискою про невийзд, яка була передбачена попереднім КПК України 1960 року. Проте, з таким твердженням не можна погодитись і тому вважаємо за необхідне більш детально дослідити особливості застосування даного виду запобіжного заходу в цілому, а також процесуальні повноваження прокурора під час його застосування. На час дії КПК України 1960 р. Є. Г. Коваленко та В. Т. Маляренко підкреслювали, що підписка про невийзд полягає у відібранні від підозрюваного письмового зобов'язання не відлучатись з місця постійного проживання або з місця тимчасового перебування без дозволу особи, яка провадить дізнання, досудове слідство або судді (суду). У такому випадку особа в примусовому порядку тимчасово втрачала

¹ Звіт про роботу прокурора за грудень 2012 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=183100; Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2013 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185363; Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2014 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=189393.

вільну свободу пересування. При цьому, свобода переміщення в межах визначеного населеного пункту майже не обмежувалась. Ніяких інших обмежень для осіб, щодо яких було обрано підписку про невиїзд, законом не встановлювалось¹.

В межах даної дискусії М. І. Карпенко та М. В. Самойлов зазначили, що обов'язок не відлучатися із зареєстрованого місця проживання чи перебування або з місця тимчасового знаходження без дозволу слідчого, який покладался на особу при застосуванні запобіжного заходу у вигляді підписки про невиїзд (згідно з положеннями ст. 151 КПК України 1960 р.), на сьогодні охоплюється положеннями чинного КПК України 2012 р., що регулюють процесуальний порядок застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання (п. 2 ч. 5 ст. 194 чинного КПК України). Вчені дійшли висновку, що лише з формальних міркувань підписки про невиїзд не існує в новому КПК України, а фактично це є складовою частиною такого запобіжного заходу як особисте зобов'язання². На нашу думку, з таким висновком важко погодитись, оскільки на сьогодні особисте зобов'язання є самостійним видом запобіжних заходів, у зв'язку з чим ніяким чином не підлягає отождоженню з раніше передбаченою підпискою про невиїзд.

Особисте зобов'язання, відповідно до ч. 1 ст. 179 чинного КПК України, це запобіжний захід, сутність якого полягає в покладенні на підозрюваного зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею або судом процесуальні обов'язки, передбачені положеннями ч. 5 ст. 194 КПК України. Здебільшого вказані процесуальні обов'язки підозрюваного, обвинуваченого стосуються обмеження права на свободу пересування та вільного вибору місця проживання чи перебування на час проведення щодо нього кримінального провадження, права вільно залишати територію України, що передбачено ст. 33 Конституції України³. Такий вид запобіжного заходу обирається у випадках, коли обставини вчиненого кримінального правопорушення свідчать про те, що мета

¹ Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : підруч. / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 458.

² Карпенко М. І. Кримінально-процесуальна правова характеристика запобіжних заходів в аспекті прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України / І. М. Карпенко, М. В. Самойлов // Юридична наука. – 2013. – № 3. – С. 108–109.

³ Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

його застосування може бути досягнена при тимчасовому обмеженні права підозрюваного чи обвинуваченого не відлучатися з місця його постійного проживання або тимчасового перебування в певному населеному пункті чи на його території.

Специфіка застосування особистого зобов'язання полягає в тому, що воно може застосовуватись як самостійний запобіжний захід або ж як додатковий процесуальний обов'язок при застосуванні інших запобіжних заходів, не пов'язаних із триманням під вартою, що можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого ухвалою слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу, якщо така необхідність доведена прокурором при обґрунтуванні клопотання¹, що свідчить про важливу та провідну роль участі прокурора при застосуванні особистого зобов'язання.

Про виконання процесуальних обов'язків підозрюваний, обвинувачений повідомляється слідчим, прокурором письмово під розписку. Йому роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього може бути застосовано більш суворий запобіжний захід, а також може бути покладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру до 2 розмірів мінімальної заробітної плати. На нашу думку, інформування особи про можливість настання негативних наслідків за невиконання покладених на неї процесуальних обов'язків має суттєве значення, оскільки здійснює психологічний вплив на підозрюваного, обвинуваченого з метою спонукання позитивної мотивації до виконання таких обов'язків. У зв'язку з цим, вважаємо, що в протоколі про роз'яснення сутності та значення покладених процесуальних обов'язків повинна бути відповідна відмітка (підпис) підозрюваного, обвинуваченого щодо ознайомлення про накладення на нього грошового стягнення.

Слід зазначити, що при застосуванні до підозрюваного, обвинуваченого обов'язку щодо виконання заборони відлучатись із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, місцем тимчасового перебування визначається місце, де особа перебуває у зв'язку із проїздом, відрядженням, лікуванням, відпусткою, навчанням та ін. Це може бути готель, санаторій, будинок відпочинку чи інші подібні приміщення, а також житлові приміщення, що не є місцем постійного проживання громадянина.

При цьому, тимчасове переміщення особи з одного району чи мікрорайону до іншого у межах міста, що має районний поділ,

¹ Кримінальний процес : підруч. / Ю. М. Groшевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, Ю. М. Groшевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – С. 310–311.

порушенням особистого зобов'язання не є. Однак, необхідно враховувати заборону слідчого судді, суду на відвідування певних визначених місць, якщо така заборона передбачена при обранні особистого зобов'язання. Місце постійного проживання особи визначається за офіційною реєстрацією паспортною службою поліції.

Під місцем постійного проживання слід розуміти житловий будинок, квартиру, службове житло, спеціалізовані будинки (гуртожиток, готель-притулок, спеціальний будинок для самотніх старих, будинок-інтернат для інвалідів, ветеранів та ін.), а також інше житлове приміщення, в якому громадянин проживає за договором найму (піднайму), оренди або на інших підставах, визначених законодавством України¹. На нашу думку, до цього переліку слід додати ще й частину будинку, флігель, літню кухню та інші прибудинкові приміщення, де може перебувати особа протягом доби і більше.

Щодо здійснення прокурорського і судового контролю за виконанням особистого зобов'язання і, відповідно, покладених на підозрюваного, обвинуваченого процесуальних обов'язків, то законодавець раціонально розподілив їх повноваження. Так, згідно з положеннями ст. 179 чинного КПК України, контроль за виконанням особистого зобов'язання і покладених процесуальних обов'язків здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду, то прокурор. Тобто за підозрюваним контроль здійснює слідчий, а за обвинуваченим - прокурор. Водночас, як свідчить практика, слідчий, прокурор доручають здійснення контролю за виконанням підозрюваним, обвинуваченим умов особистого зобов'язання співробітникам інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, на яких покладено контроль за додержанням податкового законодавства, які в разі виявлення порушення повинні проінформувати їх. Однак, з приводу цього О. Бондаренко зазначив, що виконання особистого зобов'язання є важливим процесом, тому його має контролювати слідчий чи прокурор, не перекладаючи ці функції на інші підрозділи², що ми підтримуємо, оскільки в положеннях ст. 194 КПК

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – С. 459.

² Бондаренко О. Особисте зобов'язання як форма процесуального забезпечення участі осіб у кримінальному провадженні /

України безпосередньої вказівки щодо можливості надання відповідного доручення немає.

З огляду на вищевикладене, на нашу думку, слід підтримати думку О. Є. Омельченка¹, А. В. Пономаренко², С. М. Гусарова³, В. Г. Уварова⁴ та інших учених, які наголосили на невинуватому позбавленні в чинному КПК України права слідчого самостійно обирати запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання. Така позиція обґрунтована тим, що цей вид запобіжного заходу є найменш суворим заходом процесуального примусу, який полягає у тимчасовому обмеженні прав підозрюваного, обвинуваченого на свободу пересування, вибору місця проживання чи перебування, забезпечення виконання покладених на нього процесуальних обов'язків.

За дослідженням А. В. Пономаренка, слідчий вимушений витрачати багато часу, курсуючи між прокуратурою та судом і чекаючи на прийняття відповідного рішення. Це, у свою чергу, призводить до перевантаження слідчих, що суттєво впливає на якість досудового розслідування⁵. Вказане також підтверджується науковою позицією О. В. Мироненка, який вважає, що оскільки це найменш суворий запобіжний захід, який не пов'язано із суттєвим обмеженням прав підозрюваного, то на досудовому розслідуванні слідчий, прокурор цілком могли б застосовувати його самостійно за своєю постановою. Такий порядок не ніс би у собі ніякої суттє-

О. Бондаренко // Вісник Нацї акад. прокуратури України. – 2014. – № 2. – С. 68.

¹ Омельченко О. Є. Особисте зобов'язання / О. Є. Омельченко: зб. матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 листоп. 2012 р.). – К. : НАВС, 2012. – С. 31–33.

² Пономаренко А. В. Особливості застосування запобіжних заходів за новим КПК України / А. В. Пономаренко // Наука і правоохорона. – 2013. – № 2 (20). – С. 160–162.

³ Гусаров С. М. Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики / С. М. Гусаров: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 5 грудня 2014 р. – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 26–29.

⁴ Уваров В. Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України : моногр. / В. Г. Уваров. – Х. : НікаНова, 2014. – С. 309.

⁵ Пономаренко А. В. Особливості застосування запобіжних заходів за новим КПК України / А. В. Пономаренко // Наука і правоохорона. – 2013. – № 2 (20). – С. 160–165.

вої загрози обмеження прав та законних інтересів підозрюваного. Тим більше, автор підкреслив, що контроль за виконанням особистого зобов'язання здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду – прокурор (ч. 3 ст. 179 КПК). Крім того, на його думку, для уникнення ситуацій безпідставного покладення на особу додаткових необґрунтованих процесуальних обов'язків доцільно запровадити таку гарантію як право підозрюваного оскаржити до слідчого судді застосування особистого зобов'язання як запобіжного заходу¹, що ми підтримуємо та вважаємо за необхідне внести відповідні зміни та доповнення до положень ст. 179 КПК України з цього питання.

Таким чином, поділяючи з цього питання наукові точки зору зазначених та інших учених, а також враховуючи, що оскільки особисте зобов'язання є найменш суворим у системі запобіжних заходів, передбачених чинним КПК України, як і особиста порука, то, на нашу думку, необхідно надати прокурору додаткові процесуальні повноваження самостійно або ж за клопотанням слідчого приймати рішення про застосування особистого зобов'язання і особистої поруки до підозрюваного, обвинуваченого та право покласти на нього законодавчо передбачені процесуальні обов'язки. Це пояснюється тим, що прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, приймає самостійно або узгоджує основні процесуальні рішення слідчого. Зокрема, це стосується повідомлення про підозру, після чого тільки прокурор уповноважений ініціювати застосування певного виду запобіжного заходу.

Крім того, важливо наголосити на тому, що правообмежувальний характер таких запобіжних заходів полягає лише у тимчасовому обмеженні свободи пересування підозрюваного, обвинуваченого, а також застосовується тільки до тих осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, що не є тяжкими чи особливо тяжкими. В таких випадках, як свідчить слідча і прокурорська практика, спроба ухилення особи, до якої застосовується один із зазначених видів запобіжних заходів, від органів досудового розслідування, прокуратури і суду є малоймовірною. З огляду на новизну та практику застосування прокурором особистого зобов'язання, на сьогодні концептуально важливим є питання теоретичного напрацювання відповідних

¹ Мироненко О. В. Система і класифікація запобіжних заходів за новим КПК України / О. В. Мироненко // Митна справа. – 2013. – № 4 (88). – Ч. 2, книга 2. – С. 354–360.

пропозицій щодо удосконалення положень чинного КПК України з цього питання, а також вироблення методичних рекомендацій прикладного характеру.

Продовжуючи наше дослідження, звернемо увагу на особисту поруку. Аналіз практики правозастосовної діяльності органів прокуратури після вступу в дію чинного КПК України дає змогу зазначити, що даний запобіжний захід є найменше застосовуваним. Так, відповідно до Звіту про роботу прокурора за 12 місяців 2014 року¹, органами прокуратури до слідчого судді, суду було подано всього 42 576 клопотань про застосування запобіжних заходів. При цьому, про застосування особистої поруки не було подано жодного клопотання. Її було застосовано судами лише при відмові судами у задоволенні клопотання прокурора про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (всього 2 099 таких випадків, при цьому особисту поруку було застосовано лише у 31 випадку). Аналогічна ситуація склалася протягом 2013 року, коли клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою було змінено на особисту поруку всього 16 разів².

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 180 КПК України, запобіжний захід у вигляді особистої поруки полягає у наданні особою (особами), яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків відповідно до положень ст. 194 КПК України. Крім того, такі особи за необхідності зобов'язуються доставити підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування, прокурору чи в суд на першу вимогу. При цьому, кількість і відповідність необхідним якісним вимогам поручителів визначає слідчий суддя, суд, який безпосередньо обирає цей запобіжний захід. Наявність одного поручителя може бути визнана достатньою лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру. У разі невиконання поручителем взятих на себе

¹ Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2014 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=189393.

² Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2013 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185363.

зобов'язань на нього накладається грошове стягнення, розмір якого визначено у ч. 5 ст. 180 чинного КПК України.

Таким чином, викладене надає змогу зазначити, що здебільшого особиста порука відноситься до групи заходів, в яких використовується метод позитивного процесуального впливу на поведінку підозрюваного, обвинуваченого. У даному випадку вплив на особу чинить не лише слідчий чи прокурор, але й сам поручитель, вплив якого сильніший, оскільки ґрунтується на дружніх, родинних, особистих, службових, громадських та інших відносинах. З приводу цього відомий радянський вчений Л. Д. Лившиц зазначає, що значну роль в поведінці підозрюваного, обвинуваченого повинні відіграти авторитет і високі моральні якості поручителів, адже вони своїм близьким і особистим відношенням можуть визвати в ньому почуття відповідальності за їх довіру та рішучість вести себе так, як того потребує закон¹, що ми підтримуємо, оскільки дане питання й на сьогодні залишається актуальним при реалізації положень КПК України.

До прийняття КПК України 2012 р. В. В. Назаров та Г. М. Омеляненко зазначили, що осіб, які можуть стати поручителями, повинен визначати сам підозрюваний, обвинувачений, або такі особи безпосередньо звертаються до слідчого, прокурора². У свою чергу, С. М. Смоков вважає, що ініціатива застосування такого запобіжного заходу як особиста порука повинна надходити не лише від самих поручителів і підозрюваних, обвинувачених, а й від органів досудового розслідування, прокурора³, але, на нашу думку, визначення конкретного поручителя не повинно походити від ініціативи слідчого чи прокурора, а вони лише зобов'язані роз'яснити поручителю сутність особистої поруки та наслідки невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань, а також право підозрюваного, обвинуваченого обирати собі конкретного поручителя. Крім того, ініціюючи клопотання про застосування особистої поруки, прокурору доцільно допитати близьких поручителю осіб, зібрати дані, що характеризують таку

¹ Лившиц Ю. Д. Меры пресечения в советском уголовном процессе / Ю. Д. Лившиц. – М. : Юрид. лит., 1964. – С. 55–56.

² Назаров В. В. Кримінальний процес України : підруч. / В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко. – К. : Юридична думка, 2005. – С. 211.

³ Смоков С. М. Кримінально-процесуальні гарантії при застосуванні запобіжного заходу у вигляді особистої поруки / С. М. Смоков // Право України. – 2013. – № 11. – С. 242–249.

особу (осіб), що стане додатковою гарантією ефективного застосування цього запобіжного заходу.

Поряд із вищевказаним, у практичній площині дискусійним видається питання визначення критеріїв, за допомогою яких слідчий суддя, суд при обиранні запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання зможе встановити, чи заслуговує на довіру або особливу довіру конкретна особа, що бажає виступити як поручитель. Так, на думку Д. А. Чухраєва, особа заслуговує на довіру в тому разі, якщо вона завдяки високим моральним якостям, чесному ставленню до праці й виконанню громадських обов'язків має авторитет у колективі чи за місцем проживання, фактичного мешкання і може забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків відповідно до ст. 194 КПК України, а також явку останнього до органу досудового розслідування, прокуратури чи в суд на першу вимогу¹.

Що стосується визначення особи, яка заслуговує на особливу довіру, то Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своєму листі «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» № 511-550/0/4/-13 від 04.04.2013 року роз'яснив, що при обранні такого виду запобіжного заходу слідчий суддя, суд має враховувати, що наявність одного поручителя може бути визнана достатньою лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру. Зокрема, нею може бути народний депутат України, депутат місцевої ради, особа, яка відзначена державними нагородами, тощо².

В той же час, на нашу думку, таке роз'яснення є дискусійним. З приводу цього О. Мусієнко зазначив, що в соціології та психології рівні довіри вимірюються в чесності, добродійності та компетен-

¹ Чухраєв Д. А. Напрями вдосконалення особистої поруки в кримінальному процесі України / Д. А. Чухраєв // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 967–971.

² Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 511-550/0/4-13 від 4 квітня 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.

ції іншої сторони. Щодо терміну «особлива довіра», закріпленого у положенні ч. 2 ст. 180 КПК України, то, на думку автора, його слід розуміти як «особливу чесність», «особливу добродієність» та «особливу компетентність». Водночас, він відмітив, що такі категорії особливими не бувають, оскільки вони або присутні, або відсутні. Особа або чесна, або ні, чи вона заслуговує на довіру, чи ні. Тому дискусійне питання щодо визначення поняття «особливої довіри» в даному випадку покладається на професійний досвід і суб'єктивну оцінку слідчим суддею, судом, який обирає запобіжний захід, тих чи інших якостей особи, яка може виступати поручителем. В той же час категорія «чесність» законодавством не регламентована і відноситься до морально-етичних норм. Поряд із цим, завданням поручителя є також ефективний особистий позитивний вплив на особу підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовується особиста порука. Таким чином, на підставі вищевикладених обставин автор наголосив, що з ч. 2 ст. 180 КПК доцільно виключити поняття «особливої довіри»¹, що ми в цілому підтримуємо. Це підтверджується й тим, що в положеннях ч. 5 ст. 180 КПК України встановлена однакова відповідальність, у тому числі матеріальна, як для звичайних поручителів, так і для поручителів, які заслуговують на особливу довіру за суб'єктивним висновком слідчого судді, суду.

Продовжуючи дослідження процесуального порядку застосування запобіжних заходів, не пов'язаних з позбавленням волі, слід проаналізувати положення КПК України, якими урегульовано застосування запобіжного заходу у вигляді застави. Її застосування гарантує виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання ризикам, передбаченим положеннями ст. 177 КПК України, оскільки носить матеріальний чинник впливу на майнові інтереси особи.

Як свідчить статистика, після прийняття чинного КПК України застава як запобіжний захід стала використовуватись частіше, ніж за попереднім КПК України 1960 року. Зокрема, відповідно до Звітів про роботу прокурора², з 1 грудня 2012 року до 31 грудня

¹ Мусієнко О. Окремі питання особистої поруки в кримінальному процесі / О. Мусієнко // Юридичний портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravotoday.in.ua/ru/blogs/210/702/>.

² Звіт про роботу прокурора за грудень 2012 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=downl

2014 року органами прокуратури до суду було подано 1775 клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді застави, що складає 2,6 % від загальної кількості поданих клопотань. Протягом зазначеного періоду прокурорами подано найменшу кількість клопотань про обрання до підозрюваного, обвинуваченого саме цього виду запобіжного заходу. Це пояснюється тим, що, з однієї сторони, застава є достатньо суворим запобіжним заходом. У той же час, з іншої сторони, вона є одним із м'яких запобіжних заходів при застужанні до осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини, адже безпосередньо не обмежує права і свободи особи.

За дослідженням О. О. Гончарової-Парфьонової, за своїм змістом застава є менш суворим запобіжним заходом, ніж тримання під вартою, проте, суворішим, ніж усі інші запобіжні заходи, оскільки невиконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, які були обрані при застужанні застави, може не тільки спричинити зміну запобіжного заходу на більш суворий, але й призвести до майнових позбавлень для нього самого або інших осіб¹. Ми погоджуємось із тим, що застава є менш суворим запобіжним заходом, ніж тримання під вартою, при цьому вона також є менш суворим запобіжним заходом, ніж домашній арешт. У свою чергу, Ю. В. Донченко зазначив, що якщо інші запобіжні заходи носять характер психічного чи фізичного примусу, то застава здійснює суттєвий матеріальний вплив, оскільки у разі невиконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків він може втратити закладені як заставу грошові кошти. Також при внесенні застави іншою особою у підозрюваного, обвинуваченого виникають ще й

oad&file_id=183100.; Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2013 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185363; Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2014 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=189393.

¹ Гончарова-Парфьонова О. О. Проблемні питання застужання застави як запобіжного заходу / О. О. Гончарова-Парфьонова // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – Вип. 27. – С. 60–64.

додаткові моральні стимули, які пов'язані з небажанням спричинити шкоду засталодавцям¹.

Відповідно до положень чинного кримінального процесуального законодавства України, застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, з умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків. Про це слідчий, прокурор зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому, а засталодавцю – про сутність вчиненого кримінального правопорушення особою, яка підозрюється чи обвинувачується, а також те, що у разі невиконання ним своїх процесуальних обов'язків застава буде обернута в дохід держави.

Із урахуванням викладеного, на нашу думку, до ч. 1 ст. 182 КПК України доцільно внести зміни, а саме мету застосування застави слід також доповнити вказівкою щодо запобігання вчиненню підозрюваним, обвинуваченим тих діянь, що передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України. Доцільність такого доповнення підтверджується й науковою позицією П. П. Пилипчука, який ще за час застосування і дії застави за КПК України 1960 р. зазначав, що даний вид запобіжного заходу може бути обраний у тому випадку, коли є всі підстави вважати, що його застосування спроможне забезпечити належну поведінку особи щодо виконання покладених на нього процесуальних обов'язків².

Стосовно суб'єкта внесення застави, то ним безпосередньо може виступати сам підозрюваний, обвинувачений або ж інша фізична або юридична особа. При цьому, засталодавцем не може бути юридична особа державної або комунальної форми власності або така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету АР Крим, або у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить суб'єкту господарювання і є у державній або комунальній власності. У зв'язку з цим, на дум-

¹ Донченко Ю. В. Застава як запобіжний захід / Ю. В. Донченко // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. VIII регіональної наук.-практ. конф. (м. Львів, 13–14 лютого 2002 р.). – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, юрид. факультет, 2002. – С. 302–305.

² Пилипчук П. П. Запобіжний захід у вигляді застави повинен застосовуватись більш ефективно / П. П. Пилипчук // Вісник Верховного Суду України. – 1999. – № 3 (13). – С. 7–11.

ку Ю. В. Лисюка, закріплені в ч. 2 ст. 182 КПК України обмеження кола суб'єктів, які можуть бути заставодавцями, є доцільними та обґрунтованими, тому що державним або місцевими бюджетами в жодному разі не передбачено направлення видатків на внесення застави за окремих фізичних осіб, що могло б бути безумовним фінансовим порушенням¹, що безпосередньо набуває важливого значення при встановленні особи заставодавця.

З практичної точки зору, за дослідженням П. Гультай, прокурор повинен перевірити, чи було з'ясовано слідчим відсутність вказаних негативних вимог до заставодавця або ж з'ясувати це особисто. На його думку, активність застосування застави в сучасних умовах залежить безпосередньо від прокурора, який може віддати цьому заходу перевагу перед більш суворими альтернативами. При цьому, прокуророві необхідно враховувати, що заставу як запобіжний захід застосовують у двох варіантах: 1) як «звичайний» запобіжний захід, тобто у загальному порядку обрання з додержанням вимог ч. 3 ст. 176 КПК України, аналогічно до інших запобіжних заходів; 2) як альтернативу триманню під вартою чи при застосуванні тримання під вартою і застави одночасно. У першому випадку застава переважно застосовується, якщо покладення на підозрюваного особистого зобов'язання потребує додаткових гарантій забезпечення, а поручителі відсутні або не викликають довіри².

З піднятого питання прокурор повинен врахувати і брати до уваги положення ч. 7 ст. 194 КПК України, згідно з якими до підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у вигляді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано запобіжний захід лише у вигляді застави або тримання під вартою. Тобто у цих випадках лише застава є можливою альтернативою триманню особи під вартою. У другому випадку, відповідно до ч. 1 ст. 182 КПК України, можливість застосування застави щодо особи, стосовно якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, може бути визначено в ухвалі слід-

¹ Лисюк Ю. В. Окремі аспекти застосування запобіжного заходу у вигляді застави / Ю. В. Лисюк // Наук. вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту. Сер. «Юриспруденція». – 2014. – № 7. – С. 216–219.

² Гультай П. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави в кримінальному провадженні / П. Гультай // Віче. – 2013. – № 22. – С. 12–15.

чого судді, суду у випадках, передбачених частинами третьою або четвертою ст. 183 КПК України. Згідно із вказаними положеннями слідчий суддя, суд при постановленні ухвал про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим процесуальних обов'язків, передбачених КПК України.

Разом з тим, в ухвалі слідчого судді, суду зазначаються обов'язки, що будуть покладені на підозрюваного, обвинуваченого в разі внесення застави, обґрунтовується обраний розмір застави, а також наслідки їх невиконання. Водночас, слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави й обставини, передбачені ст.ст. 177 і 178 КПК України, має право не визначати розміру застави в кримінальному провадженні, зокрема: 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини; 3) щодо особи, стосовно якої в цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте, порушений особою як процесуальний обов'язок (ч. 4 ст. 183 КПК України). При цьому, положенням ч. 7 ст. 182 КПК України визначено, що підозрюваний, обвинувачений або заставодавець мають право у будь-який момент внести заставу у розмірі, визначеному в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

В свою чергу, частиною 4 ст. 202 КПК України передбачено, що після отримання та перевірки документа, що підтверджує внесення застави, уповноважена службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому знаходиться підозрюваний, обвинувачений, негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варти та повідомляє про це усно і письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю. Зазначена перевірка відповідного документа не може тривати більше одного робочого дня. З моменту звільнення з-під варти у зв'язку з внесенням застави підозрюваний, обвинувачений вважається таким, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді застави. В цьому контексті П. Гультай зазначив, що особливістю участі прокурора у вирішенні слідчим суддею, судом питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є те, що прокурор має поставити питання про визначення розміру застави або висловити свої міркування про недоцільність визначення розміру застави в кожному конкретному випадку¹, з чим у

¹ Там само.

повній мірі не можна погодитись. На нашу думку, з цього питання слід вести мову про позицію прокурора, а не про його міркування, адже його позиція повинна бути обґрунтована та врахована слідчим суддею, судом при винесенні ухвали при застосуванні запобіжного заходу, зокрема, й застави.

Звернемо увагу, що відповідно до положень ч. 4 ст. 182 КПК України, розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього. Розмір внесення застави закріплено у положеннях ч. 5 ст. 182 КПК України. Зокрема, щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, розмір застави може складати від одного до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати; щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, відповідно від двадцяти до вісімдесяти розмірів мінімальної заробітної плати; щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, розмір застави може бути від вісімдесяти до трьохсот розмірів мінімальної заробітної плати.

У зв'язку з вищевикладеним та враховуючи аналіз положень КПК України в частині визначення слідчим суддею, судом розміру застави, постає цілком логічне запитання: а чи повинен прокурор попередньо визначати цей розмір і пропонувати його у клопотанні про застосування запобіжного заходу у вигляді застави? Однак, чіткої відповіді на це питання ми не знаходимо. Так, із урахуванням матеріалів слідчої практики та діяльності органів прокуратури, П. Гультай дійшов висновку, що єдиний підхід до вирішення піднятого питання відсутній. В одних клопотаннях для розгляду слідчим суддею, судом пропонується конкретний розмір застави або його межі, а в інших ставиться питання лише про застосування даного запобіжного заходу. Для вирішення цього питання автор пропонує розмір застави попередньо встановлювати прокурором. Складаючи клопотання про застосування даного запобіжного заходу, слідчий, прокурор мають змогу більш повно, ніж слідчий суддя та суд, з'ясувати всі обставини, що лежать в основі визначення розміру застави, оцінити наявність ризиків, ризику чи співрозмірність застави для підозрюваного, обвинуваченого. Тому в клопотанні на розгляд суду доцільно пропонувати

конкретний розмір застави, обґрунтувавши його конкретними доводами, підтвердження яких перед слідчим суддею, судом є в подальшому обов'язком прокурора¹. Водночас, чинним КПК України визначено й виняткові випадки застосування цього виду запобіжного заходу. Зокрема, у разі встановлення слідчим суддею, судом, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї процесуальних обов'язків, застава може бути відповідно призначена в розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів мінімальної заробітної плати, але таке право і обов'язок покладено на слідчого суддю.

Законодавець, визнаючи у положеннях чинного КПК України межі застави, на думку Ю. В. Лисюка, зовсім не регулює механізм визначення та призначення її розмірів у виняткових випадках. Більше того, не розшифровує критерії визначення виняткових випадків. Такий підхід, на думку вченого, є формальним і покладає прийняття рішення про застосування застави у сумі, що перевищує її максимальний розмір, лише на суб'єктивний розсуд слідчого судді, суду², що ми підтримуємо. На нашу думку, чинний КПК України слід доповнити положеннями, що безпосередньо будуть визначати конкретні випадки застосування застави у розмірі, що перевищує його максимальну суму. Зазначене обумовлене тим, що прийняття слідчим суддею, судом незаконного та необґрунтованого процесуального рішення може призвести до порушення прав підозрюваного, обвинуваченого, а також особи, яка вступила заставодавцем.

Крім того, слід звернути увагу на те, що в положенні ч. 6 ст. 182 КПК України встановлено, що підозрюваний, обвинувачений, який не тримається під вартою, не пізніше п'яти днів із дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави зобов'язаний внести кошти на відповідний рахунок або забезпечити їх внесення заставодавцем та надати документ, що підтверджує сплату застави у визначеному слідчим суддею, судом розмірі. Водночас, такі дії можуть бути здійснено й пізніше п'яти днів із дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави, якщо на момент їх здійснення не буде прийнято рішення про зміну запобіжного заходу. Дане поло-

¹ Там само.

² Лисюк Ю. В. Окремі аспекти застосування запобіжного заходу у вигляді застави / Ю. В. Лисюк // Наук. вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту. Сер. «Юриспруденція». – 2014. – № 7. – С. 216 – 219.

ження чинного КПК України, на думку Ю.В. Лисюка, є дискусійним, тому що фактично граничний строк внесення застави підозрюваним, обвинуваченим, який не знаходиться під вартою, або іншим заставодавцем обмежується лише моментом прийняття рішення слідчим суддею, судом про обрання іншого запобіжного заходу¹, що ми підтримуємо. На підтримку цього додамо й наукову позицію П. Гультая, який зазначив, що бездіяльність прокурора з ініціювання питання про зміну запобіжного заходу дає підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю можливість правомірно зволікати із виконанням відповідного обов'язку протягом невстановленого строку².

Відтак, така бездіяльність може призвести до того, що підозрюваний, обвинувачений може ухилитись від явки до органу досудового розслідування, прокурора та суду, а отже, і уникнути кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення. У зв'язку із вищевикладеним, на нашу думку, положення ч. 6 ст. 182 КПК України у частині можливості внесення застави після спливу п'ятиденного строку слід замінити положенням про те, що після спливу такого строку прокурор зобов'язаний негайно звернутися до слідчого судді, суду із клопотанням про зміну запобіжного заходу. Крім цього, за слідчим суддею, судом доцільно закріпити обов'язок щодо дослідження причини своєчасного невнесення застави підозрюваним, обвинуваченим чи іншим заставодавцем. Разом з цим, передбачити право приймати рішення про задоволення або відмову в задоволенні відповідного клопотання прокурора про зміну запобіжного заходу. У випадку відмови слідчому судді, суду слід надати повноваження щодо встановлення граничної дати та часу, до спливу якого можливо внести заставу.

Продовжуючи дослідження, зазначимо, що в положенні ч. 8 ст. 182 КПК України закріплено, що у разі невиконання обов'язків заставодавцем, а також якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин, чи не повідомив про причини своєї неявки, або якщо порушив інші покладені на нього під час застосування запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави та зараховується

¹ Там само.

² Гультай П. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави в кримінальному провадженні / П. Гультай // Віче. – 2013. – № 22. – С. 12 – 15.

до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується в порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору.

Разом з тим, у положенні ч. 9 ст. 182 чинного КПК України закріплено, що питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора або за власною ініціативою суду в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. Крім цього, наголошується на тому, що неприбуття на судові засідання під головуванням слідчого судді зазначених осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду питання, не перешкоджає проведенню судового засідання. У разі звернення застави в дохід держави слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді застави у більшому розмірі або іншого запобіжного заходу.

Враховуючи такі законодавчі положення, П. Гультай вважає, що наслідки порушення підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, пов'язаних із застосуванням застави, слід поділити на загальні та спеціальні. До загальних автор відносить ініціювання прокурором питання про зміну запобіжного заходу на більш суворий, що здійснюється в загальному порядку, встановленому положеннями ст. 200 КПК України. До спеціальних наслідків він відносить дії прокурора щодо звернення застави у дохід держави. У відповідних випадках, на його думку, прокурор має поставити перед слідчим суддею, судом питання про збільшення розміру застави або про застосування до підозрюваного домашнього арешту чи тримання під вартою, а також про звернення застави в дохід держави¹, з чим ми не можемо погодитись, оскільки положення ч. 10 ст. 182 КПК України є досить неточним та дискусійним. Крім того, викликає сумніви доцільність застосування до підозрюваного, обвинуваченого, який порушив покладені на нього процесуальні обов'язки, більшого розміру застави. Це фактично є застосуванням того ж запобіжного заходу, але з дещо іншими умовами. На нашу думку, ч. 10 ст. 182 КПК України слід викласти в такій редакції: «У разі звернення застави в дохід держави слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування до підозрюваного, обвинуваченого більш суворого запобіжного заходу, з урахуванням положень ст. 194 КПК України».

¹ Там само.

У випадку виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених процесуальних обов'язків застава, яка не була звернена в дохід держави, відповідно до положень ч. 11 ст. 182 чинного КПК України, повертається після закінчення встановленого слідчим суддею, судом терміну дії цього виду запобіжного заходу. При цьому, застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути повністю або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень. Водночас, застава, внесена заставодавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень лише за його згодою.

Таким чином, викладене надає змогу констатувати, що прокурор виступає активним суб'єктом у процесуальному механізмі застосування запобіжного заходу у вигляді застави, і від належного рівня прокурорського нагляду в цій сфері залежить не лише законність, а й ефективність застосування застави у кримінальному провадженні України¹.

За дослідженням, опублікованим 05 квітня 2015 року², в Україні найбільший розмір застави (10 млн гривень) було внесено за начальника управління ДАІ в Полтавській області. На другому місці визначено заставу в розмірі 9 млн 987 тис. гривень, яку було внесено за колишнього голову НАК «Нафтогаз». На третьому місці визначено заставу в розмірі 5 млн гривень, що внесено за колишнього заступника голови фракції Партії регіонів О. Єфремова. Зважаючи на це, до Верховної Ради України був внесений проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо аспектів застосування застави та злочинів, до яких застосовується тримання під вартою)»³. Зокрема, у законопроекті запропоновано розширити перелік кримінальних правопорушень, закріплених ч. 5 ст. 176 КПК України, за вчинення яких слідчий суддя, суд у разі застосування тримання під вартою не обирає заставу.

¹ Там само.

² Вор должен сидеть в тюрьме. Или выйти под залог – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavnoe.ua/news/n220566>.

³ Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо аспектів застосування застави та злочинів, до яких застосовується тримання під вартою)» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54315.

Таким чином, проведене дослідження дає змогу констатувати, що проблемні питання застосування запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі, за чинним КПК України не є вичерпними, а більшість з них навіть після прийняття чинного КПК України залишаються дискусійними. У зв'язку з цим, підлягають удосконаленню положення кримінального процесуального законодавства України з цього питання.

3.2. Застосування запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням волі

В останні роки законодавство, що регулює кримінальне судочинство, а також відповідна практика правоохоронних і судових органів знаходяться в процесі перманентного реформування. При цьому, на рівні правосвідомості та в практичній площині існують проблеми, що пов'язані з минулим досвідом «каральної» спрямованості кримінальної юстиції часів колишнього СРСР. Вказане характеризується тим, що у той час особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, у більшості випадків в очах суспільства, правоохоронних органів і суду в основному поставала в якості потенційного злочинця. В значній мірі недостатня втіленість в слідчу і судову практику пріоритетності принципу свободи та особистої недоторканості особи та презумпції невинуватості впливала на багаторічне збереження вже давно відомих проблем¹. На нашу думку, це обумовлено ще й тим, що протягом тривалого часу на практиці не сприймалась, а часом взагалі нівелювалась практика застосування альтернативних видів запобіжних заходів.

Зважаючи на правообмеження прав і свобод, яких особа знає при застосуванні правового інституту запобіжних заходів, на державу покладено обов'язок щодо захисту прав, свобод та законних інтересів такої особи. Насамперед, це пов'язано з тим, що втручання у право на особисту свободу належить до числа найсерйозніших обмежень основних прав і свобод особи. Дане положення впливає із ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., в якій закріплено, що кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність і ніхто не може бути позбавлений свободи інакше, як у випадках і в порядку, встановлених законом. Аналогічні

¹ Застосування запобіжних заходів у кримінальному процесі: проблеми ефективності та економії репресії // Вісник Центру суддівських студій. – 2010. – № 14. – С. 7.

положення закріплено й у Конституції України. Водночас, запобіжні заходи є невід'ємним елементом механізму забезпечення успішної реалізації завдань та мети кримінального провадження, що пов'язано з тимчасовим обмеженням певних прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого. При цьому, тільки правильне застосування запобіжних заходів, особливо тих, що пов'язано з обмеженням вільного пересування і свободи особи, дозволить якнайкраще гарантувати реалізацію прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого. До таких видів запобіжних заходів належать домашній арешт і тримання під вартою, які є найбільш суворими в системі запобіжних заходів.

За дослідженням О. П. Кучинської, домашній арешт, як запобіжний захід, був передбачений ще у Статуті кримінального судочинства 1864 року, який застосовувався до тяжкохворих людей та матерів-годувальниць. Проте, здебільшого на практиці він застосовувався до високопоставлених або заможних осіб. Крім того, вчена відмітила, що домашній арешт був передбачений Кримінально-процесуальним кодексом УРСР 1922 р. як обмеження волі у вигляді ізоляції за місцем проживання, з призначенням варти чи без такої, та був досить дієвим у практичній площині того часу. З прийняттям Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1927 р. домашній арешт також був передбачений у системі запобіжних заходів. Але з часу прийняття КПК України 1960 р. домашній арешт до переліку запобіжних заходів з невідомих причин не увійшов. У той же час кримінальне процесуальне законодавство багатьох країн світу, зокрема, Казахстану, Латвії, Литви, Німеччини, Росії, Швеції й інших, все ж таки передбачало можливість застосування домашнього арешту як запобіжного заходу¹.

З прийняттям КПК України 2012 р. у кримінальному процесуальному законодавстві домашній арешт включено до системи запобіжних заходів. І як зазначив П. Гультай, у зв'язку із новизною цього запобіжного заходу для правового поля України постає потреба теоретичного розгляду проблеми забезпечення законності під час його застосування, зокрема, за допомогою здійснення прокурорського нагляду у зазначеній сфері. Особливості прокурорського нагляду за додержанням законів при застосуванні

¹ Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2010. – № 7 (118). – С. 17 – 18.

домашнього арешту визначаються правовою природою останнього як запобіжного заходу¹.

В цілому, як відмітив О. М. Коріняк, на практиці активно використовується нововведення для вітчизняного законодавства, зокрема, запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, а саме 11,3 % від загальної сукупності. І це лише протягом першого року дії чинного КПК України. З цього приводу вчений зробив висновок, що законодавцю вдалося скоротити ту відстань, що розділяла запобіжні заходи, як пов'язані, так і не пов'язані з позбавленням свободи особи. В такий спосіб домашній арешт став заходом, альтернативним триманню під вартою². Крім того, запровадження цієї новели КПК України підтверджується статистичними даними. Так, з 1 грудня 2012 року по 31 грудня 2014 року прокурорами було подано до суду 14,5 тис. клопотань про застосування домашнього арешту, що складає 21,1 % від загальної кількості всіх клопотань про застосування запобіжних заходів. При їх розгляді слідчими суддями і судами задоволено 13,9 тис. клопотань такого виду запобіжних заходів, а відмовлено у задоволенні лише 555 клопотань. Разом із тим, прокурорами самостійно протягом зазначеного періоду було відкликано всього 3 клопотання про обрання такого виду запобіжного заходу³.

Враховуючи запровадження домашнього арешту до системи запобіжних заходів, як новели чинного КПК України, і прогнозую-

¹ Гультай П. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту / П. Гультай // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2013. – № 3. – С. 122 – 126.

² Коріняк О. М. Практика застосування запобіжних заходів за новим КПК України: перші здобутки / О. М. Коріняк ; матер. круглого столу 20 листопада 2013 р. – Запоріжжя : Класичний приватний ун-т. – С. 52–55.

³ Звіт про роботу прокурора за грудень 2012 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=183100; Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2013 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185363; Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2014 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=189393.

чи його застосування, В. І. Фаринник зазначив, що очікується значне розвантаження ізоляторів тимчасового тримання осіб системи МВС України або слідчих ізоляторів, кількість затриманих в яких не завжди відповідає реальній можливості розміщення таких осіб, що, відповідно, призводить до порушень прав громадян. Сприятиме домашній арешт також тому, що більшість осіб зможе «не втратити себе в суспільстві» (це дозволить деяким особам продовжувати працювати, забезпечувати себе та своїх рідних, підтримувати соціальні зв'язки, тощо)¹.

Аналогічну позицію висловив й В. Я. Горбачевський, на думку якого метою запровадження домашнього арешту є значне скорочення кількості осіб, які тримаються під вартою до вироку суду. Він зазначив, що це надасть змогу розвантажити слідчі ізолятори та ізолятори тимчасового тримання, зменшити відповідні витрати державного бюджету на утримання цих осіб, створити належні умови для перебування затриманих осіб. У деяких випадках домашній арешт, залежно від соціального положення та займаної посади особи, надасть можливість продовжити трудову діяльність, забезпечувати матеріально себе та близьких, проживати у колі сім'ї у звичній для себе обстановці, без заборони на спілкування, заняття спортом, користування засобами комунікації, тощо², з чим ми цілком погоджуємось.

Водночас, дещо протилежну точку зору з цього питання висловив М. Сорока, на думку якого відсутність у чинному КПК України чітко визначених обмежень стосовно застосування домашнього арешту на практиці може створити маніпуляції під час його застосування³. У зв'язку з цим, постає питання щодо введення більш якісного та ефективного прокурорського нагляду за дотриманням обґрунтованості й законності клопотання про застосування домашнього арешту. У цьому напрямі виникає необхідність чіткого забезпечення законодавчо закріпленої мети

¹ Фаринник В. Домашній арешт – альтернатива триманню під вартою / В. Фаринник // Юрид. вісник України. – 2012. – № 25 (886). – С. 4.

² Горбачевський В. Я. Запобіжні заходи у сучасному правосудді / В. Я. Горбачевський // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 218.

³ 225. Сорока М. Мера без пресечения: отсутствие четких ограничений относительно применения домашнего ареста как меры пресечения дает возможность манипулировать законом / М. Сорока // Юридическая практика. – 2013. – № 8. – С. 11-12.

та підстав застосування запобіжних заходів (ст. 177 КПК України). При цьому, необхідно враховувати й правову природу цього запобіжного заходу, зокрема, те, що прокурор повинен перевірити наявність фактичних даних, які саме вказують на вчинення особою кримінального правопорушення, за яке передбачено покарання у вигляді позбавлення волі (ч. 2 ст. 181 КПК України).

Досліджуючи такий вид запобіжних заходів як домашній арешт, І. Г. Голуб вважає, що він відноситься до запобіжних заходів, що обмежують свободу пересування громадян, поряд із особистим зобов'язанням, особистою порукою та заставою¹, з чим ми не погоджуємось. На нашу думку, домашній арешт є запобіжним заходом, який тимчасово обмежує особисту свободу особи, оскільки полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. У свою чергу, з цього питання А. Ф. Безрукава відносить домашній арешт залежно від існуючих у юридичній літературі класифікацій. Учена відмітила, що однією із класифікацій запобіжних заходів є їх поділ на: 1) заходи, що своїм змістом мають особисте забезпечення; 2) заходи, що своїм змістом мають майнове забезпечення. На її думку, відповідно до цієї класифікації, за Кримінально-процесуальним кодексом УРСР 1922 р., Кримінально-процесуальним кодексом УРСР 1927 р. та КПК України 2012 р. домашній арешт можна віднести до заходів особистого забезпечення. Крім того, на її думку, місце домашнього арешту в системі запобіжних заходів можна також визначити залежно від органів, що здійснюють контроль за їх виконанням. Так, контроль за виконанням особистого зобов'язання та особистої поруки здійснює слідчий, а якщо справа перебуває у провадженні суду, то прокурор; контроль за внесенням грошових коштів на відповідний рахунок заставодавцем здійснює слідчий, прокурор, суд (заставодавець зобов'язаний надати цим органам документ, що підтверджує ці дії)².

¹ Голуб І. Г. Нові запобіжні заходи згідно з КПК 2012 року / І. Г. Голуб // Часопис Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. «Право». – 2013. – № 1 (7) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13hihzkr.pdf>.

² Безрукава А. Ф. Домашній арешт у системі запобіжних заходів за новим кримінальним процесуальним кодексом України / А. Ф. Безрукава // Наук. вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2013. – Спец. вип. 1. – С. 205–205; Безрукава А. Ф. Домашній арешт в системі запобіжних заходів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Альона Федорівна

Таким чином, виходячи із законодавчої ідеї, домашній арешт є своєрідною альтернативою триманню під вартою та може застосовуватись до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі (ст. 181 КПК України). Тобто домашній арешт буде застосовуватись в тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою є занадто суворим. Водночас, ст. 299 КПК України містить певне застереження щодо недопустимості застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту під час досудового розслідування кримінальних проступків. Проте, зазначимо, що на сьогодні так і не прийнято окремого закону про кримінальні проступки, у зв'язку з чим положення чинного КПК України в цій частині залишаються декларативними.

Слід відмітити, що на відміну від тримання під вартою, де підозрюваний, обвинувачений знаходиться під повною ізоляцією, домашній арешт передбачає часткову ізоляцію, адже під час домашнього арешту особа не поміщається у спеціальну закриту установу з постійним наглядом, обов'язковою охороною та знаходженням у закритих приміщеннях, а залишається проживати у своєму чи іншому житлі із встановленням певних заборон. Проте, М. Й. Вільгушинський та Ю. А. Ліхолетова відмітили, що на відміну від Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації, КПК України 2012 р. не містить ніяких вказівок щодо змісту такої ухвали, а лише у частинах 3, 4 ст. 196 КПК України наголошено, що в такій ухвалі має бути зазначено точну адресу житла, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати, та дату закінчення дії такого запобіжного заходу. Водночас, відповідно до ч. 9 ст. 107 КПК РФ, у постанові суду про обрання цього запобіжного заходу зазначаються: місце, в якому буде знаходитися підозрюваний або обвинувачений, термін домашнього арешту, час, протягом якого підозрюваному або обвинуваченому дозволено перебувати поза місцем виконання запобіжного заходу, заборони та (або) обмеження, встановлені щодо підозрюваного або обвинуваченого, місця, які йому дозволено відвідувати.

На підставі проведеного дослідження учені запропонували врахувати деякі положення російського кримінального процесуального закону, які не передбачені КПК України. Зокрема, про те,

Безрукава ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2013. – С. 85-107.

що з урахуванням стану здоров'я підозрюваного або обвинуваченого місцем його утримання під домашнім арештом може бути визначено лікувальну установу (ч. 1 ст. 107 КПК РФ)¹. Також, відповідно до КПК РФ, при обранні даного виду запобіжного заходу суд може обмежити особу не лише в пересуванні, а й у спілкуванні, але при цьому забороняється обмежувати особу у її праві користуватися телефонний зв'язок для виклику швидкої медичної допомоги, співробітників правоохоронних органів, аварійно-рятувальних служб у разі виникнення надзвичайної ситуації, а також для спілкування з контролюючим органом поліції, особою, що провадить нагляд², що доцільно передбачити й у положеннях КПК України.

У свою чергу, О. П. Кучинська запропонувала застосувати домашній арешт до неповнолітніх осіб, що підозрюються, обвинувачуються у вчиненні злочинів, адже їх перебування в ізоляторі тимчасового тримання чи у слідчому ізоляторі не тільки не сприятиме виховному впливу, а навпаки, зашкодить дитячій психіці. Також учена вважає за доцільне застосовувати домашній арешт й до групи осіб із особливими потребами, перебування яких під вартою є небажаним, зокрема, це стосується осіб, які страждають на певні хвороби, що не підлягають лікуванню, мають на утриманні неповнолітніх дітей, а також осіб похилого віку³, що ми підтримуємо і вважаємо за доцільне внести відповідні зміни та доповнення до КПК України з цього питання.

На підстав викладеного, на нашу думку, доцільно доповнити ст. 181 КПК України додатковою ч. 7, яку викласти у наступній редакції: «З урахуванням стану здоров'я підозрюваного або обвинуваченого місцем його утримання під домашнім арештом може бути визначено лікувальну установу». Також з метою забезпечення єдиного розуміння і застосування норм чинного КПК

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации – Кодексы и Законы (правовая навигационная система) – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakonrf.info/upk/107/>.

² Вільгушинський М. Й. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до Кримінального процесуального кодексу України / М. Й. Вільгушинський, Ю. А. Ліхолетова // Адвокат. – 2012. – № 11 (146). – С. 9–13.

³ Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2010. – № 7 (118). – С. 17–19.

України у частинах 1 та 5 ст. 181 КПК України слід замінити слово «житло» на словосполучення «житло чи лікувальну установу». У ч. 3 вказаної статті замінити словосполучення «за місцем проживання» на «за місцем проживання або місцем розташування лікувальної установи».

Дослідивши ухвали слідчого судді, суду щодо обрання домашнього арешту та покладення при цьому на підозрюваного, обвинуваченого процесуальних обов'язків, А. Ф. Безрукава зазначила, що в них встановлена практика покладання процесуальних обов'язків, передбачених ч.5 ст.194 КПК України, зокрема: 1) прибувати до визначеної посадової особи із встановленою періодичністю. Такий обов'язок накладається в 90% випадках застосування цього запобіжного заходу. В межах даного обов'язку вказується на виконання таких дій: а) прибувати до слідчого, прокурора. При цьому, чітко не визначено імені слідчого, прокурора, району, в якому він працює, часу та випадків, у яких необхідно являтися; б) прибувати до слідчого, прокурора, слідчого судді або суду за першою вимогою. Водночас, не зазначено імені посадової особи або назви суду, а лише зазначається район, в якому працює відповідна посадова особа або знаходиться суд; в) прибувати до слідчого відповідного відділу ОВС (сьогодні поліції) щопонеділка о 10:00. При цьому, не визначено ім'я слідчого, але зазначено район, в якому він працює; г) прибувати до слідчого, який здійснює досудове розслідування кримінального провадження, за першою вимогою (зазначається ім'я слідчого, його звання та відділ поліції, в якому він працює); д) прибувати за першою вимогою до посадової особи, але не зазначається, до якої саме посадової особи і в яких випадках. В цьому аспекті постає проблема, суть якої А. Безрукава визначає тим, що в ухвалях про застосування домашнього арешту на підозрюваного, обвинуваченого покладається обов'язок з'явля-тись до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в 41 % випадку, до слідчого та прокурора – у 10 % випадках, лише до слідчого – у 34 % випадках, до посадової особи (без уточнення, до якої саме) – у 5 % випадках. Учена запропонувала вирішити таку проблему шляхом зазначення слідчим суддею, судом в ухвалях про застосування домашнього арешту, у випадку покладення на підозрюваного, обвинуваченого такого обов'язку, конкретної посадової особи, її імені та місця роботи, а також періодичності, з якою підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний до них з'являтися¹. Ми

¹ Безрукавая А. Ограничивающие условия домашнего ареста / А. Безрукавая // Закон и жизнь. – 2013. – № 10/2 (262). – С. 11-14.

частково погоджуємось із даною науковою думкою, але вважаємо, що, з практичної точки зору, в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту слідчий суддя, суд має покладати на підозрюваного, обвинуваченого обов'язок з'являтися саме до слідчого, який здійснює досудове розслідування кримінального провадження, із уточненням лише органу та його відповідного підрозділу (із зазначенням адреси розташування даного підрозділу). Це обґрунтовується тим, що на практиці саме слідчий найчастіше за всіх безпосередньо контактує з підозрюваним, обвинуваченим, на відміну від прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням значної кількості кримінальних проваджень і який фізично з об'єктивних причин якісно не може контролювати виконання покладених слідчим суддею, судом обов'язків на підозрюваних, обвинувачених по всіх кримінальних провадженнях. Крім того, слушною є думка А. Безрукавої щодо того, що суд не можна зазначати в якості суб'єкта, до якого зобов'язується прибувати підозрюваний, обвинувачений, оскільки суд є державною установою, а не посадовою особою.

Продовжуючи наше дослідження, зазначимо, що, згідно з ч. 3 ст. 181 КПК України, ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу внутрішніх справ за місцем фактичного (а не реєстрації) проживання підозрюваного, обвинуваченого. При цьому, в положеннях цієї статті не визначено, який саме орган внутрішніх справ повинен здійснювати такий контроль. На практиці найчастіше дану функцію виконують дільничні інспектори поліції. У зв'язку з цим, дослідивши питання виконання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, Л. Зайцева та Т. Савчук вважають, що нагляд за виконанням домашнього арешту повинен здійснювати лише слідчий, який провадить кримінальне судочинство. Свою позицію вказані автори обґрунтовують тим, що саме слідчий найкраще знає особу, до якої застосовано домашній арешт, та обставини вчиненого нею злочину¹, з чим в цілому можна погодитись, але все ж таки слідчий фізично не завжди має можливість це здійснити, що й обумовлює наділення його правом надати відповідне доручення щодо нагляду за виконанням домашнього арешту іншим підрозділам поліції.

¹ Зайцева Л. Исполнение меры пресечения в виде домашнего ареста / Л. Зайцева, Т. Савчук // Законность и правопорядок. – 2012. – № 1. – С. 47.

З піднятого питання нововведенням для виконання домашнього арешту є застосування до особи електронних засобів контролю (далі – ЕЗК), які протягом тривалого часу досить успішно використовуються за кордоном. Як свідчить історія, Верховний суд штату Нью-Мексико (США) у 1983 р. вперше на законодавчому рівні запровадив носіння ЕЗК, які були одним із додаткових зобов'язань, що покладалось на особу, щодо якої обирався домашній арешт. Сьогодні така система моніторингу використовується в 49-ти штатах США і ще в понад 60-ти країнах та застосовується до близько як 200 тис. осіб¹.

Щодо національного законодавства України, то відповідно до положень ст. 195 чинного КПК України, застосування електронних засобів контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відстежувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знаття, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю і негайно сигналізуватиме про спроби зробити щось подібне. До того ж цей пристрій не повинен завдавати значних незручностей, а тим більше становити небезпеку для життя і здоров'я особи. Забороняється застосовувати ЕЗК, які не пройшли сертифікацію відповідно до чинного законодавства України.

Більш детально питання щодо порядку застосування ЕЗК працівниками внутрішніх справ урегульовано Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 9 серпня 2012 р. № 696 «Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю», в якому зазначено, що також можна застосовувати й інші засоби електронного контролю за підозрюваними, обвинуваченими, а саме: електронний моніторинг, мобільний контрольний пристрій, мобільний пульт моніторингу, персональний трекер, ретранслятор, сервер моніторингу, стаціонарний пульт моніторингу, стаціонарний контрольний пристрій². Водночас, на сьогодні на законодавчому рівні чітко так і не визначено, який саме підрозділ органу внутрішніх справ буде здійснювати такий

¹ Пилипенко В. П. Електронний моніторинг дозволить заощадити на триманні під вартою, а в перспективі – і на тюрмах / В. П. Пилипенко – Закон і Бізнес. – 2012. – № 11 (1050). – С. 7–16.

² Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю : Наказ Мініст. внутр. справ України від 9 серпня 2012 року № 696 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 76. – Ст. 3093.

контроль. Крім того, деякі вчені взагалі вважають недоцільним прокурорський нагляд за виконанням підзаконних актів, у зв'язку з чим пропонують виключити із цієї сфери діяльності вказівку на прокурора¹. Однак, з такою позицією не можна погодитись, оскільки вказані нормативно-правові акти лише уточнюють прикладні питання виконання домашнього арешту, нагляд за додержанням вимог яких повинен здійснювати саме прокурор.

Таким чином, підсумовуючи розгляд прокурорського нагляду за дотриманням законності та обґрунтованості застосування і подальшого виконання ухвали слідчого судді, суду про обрання домашнього арешту, підтримуємо запропонований П. Гультай алгоритм з цього питання, який, на його думку, включає наступні етапи: 1) визначення і перевірка прокурором підстав для застосування зазначеного запобіжного заходу при погодженні відповідного клопотання слідчого або самостійному складанні такого клопотання; 2) відстоювання перед слідчим суддею, судом необхідності застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту при розгляді ним відповідного клопотання; 3) перевірка відповідності закону порядку і умов перебування підозрюваного, обвинуваченого під домашнім арештом при безпосередньому застосуванні цього запобіжного заходу; 4) нагляд за додержанням законів щодо продовження строків застосування домашнього арешту, а також припинення його застосування².

Досліджуючи види запобіжних заходів за чинним КПК України, слід зазначити, що останнім і найбільш суворим із них є тримання під вартою, що застосовується лише у виняткових випадках. У зв'язку з цим, процесуальний механізм застосування цього запобіжного заходу постійно перебуває в центрі уваги як фахівців, так і суспільства в цілому. Незважаючи на те, що цей запобіжний захід суттєво обмежує конституційне право людини на свободу та особисту недоторканність, яке втілює одне з найбільш значимих соціальних благ, що передбачає недопустимість свавільного втручання у сферу автономії людини, статистика останніх років не дає

¹ Ястребов В. Б. Прокурорський надзор / В. Б. Ястребов. – М. : Городец, 2001. – С. 83.

² 224. Гультай П. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту / П. Гультай // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2013. – № 3. – С. 122–126.

підстав для оптимістичного прогнозу щодо зниження чисельності випадків його застосування.

Згідно із статистичними даними, з 1 грудня 2012 р. по 31 грудня 2014 року прокурорами було подано до суду 36,3 тис. клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, що складає 53,1 % від загальної кількості таких клопотань. Під час розгляду таких клопотань слідчими суддями, судами задоволено 34,2 тис. клопотань, а відмовлено у задоволенні 4 тис. клопотань. Разом із цим, протягом зазначеного періоду прокурорами самостійно було відкликано 19 клопотань про обрання такого виду запобіжного заходу¹.

У контексті дослідженого питання слід звернути увагу на досвід зарубіжних країн щодо застосування такого запобіжного заходу. Варто відмітити, що щодо тримання під вартою в Конституції Федеративної Республіки Німеччина (далі - ФРН) закріплено, що тільки суддя має право вирішувати питання про допустимість і тривалість тримання під вартою. Поряд із цим, важливі гарантії законності та обґрунтованості застосування заходів процесуального примусу передбачає КПК ФРН, визначаючи коло суб'єктів, які мають право на їх застосування. Зокрема, право застосовувати всі заходи процесуального примусу, передбачені КПК ФРН, належить лише судді. У свою чергу, прокуратура, а також певна категорія співробітників кримінальної поліції, наприклад, інспектор поліції, також мають право застосувати конкретний вид заходу процесуального примусу, а саме: провести огляд обвинуваченого чи інших осіб, здійснити виїмку та обшук, прослуховувати телефонні переговори обвинуваченого та інших осіб, а також затримати особу, але тільки в разі невідкладності дій з подальшим суддівським підтвердженням. Ці заходи втрачають силу, якщо такого суддівського підтвердження не надійшло.

¹Звіт про роботу прокурора за грудень 2012 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=183100; Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2013 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185363; Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2014 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=189393.

З огляду на викладене, найбільш радикальним (жорстким) заходом кримінального процесуального примусу за законодавством ФРН є тримання під вартою. У положеннях КПК ФРН всебічно і детально врегульовані підстави та порядок застосування тримання під вартою, при цьому передбачено й суттєві процесуальні гарантії свобод особи при його застосуванні у кримінальному судочинстві, відводячи важливу роль судовому контролю з цього питання.

Відповідно до § 112 КПК ФРН, тримання під вартою застосовується, якщо є наявність обґрунтованої (серйозної) підозри у вчиненні злочину та підстави для арешту такої особи, який повинен відповідати значенню справи або очікуваному покаранню. Наявність підстав застосування тримання під вартою визнається тоді, коли певні фактичні дані свідчать про те, що: 1) обвинувачений втік чи переховується; 2) існує небезпека його ухилення від явки до органу досудового розслідування, прокуратури чи суду; 3) неправомірну поведінку обвинуваченого обґрунтовує серйозна підозра в тому, що він знищить, змінить, сфальсифікує докази, недоброросівісним чином вплине на свідків, експертів, спонукає інших до подібної поведінки, у зв'язку з чим може створити загрозу встановленню об'єктивної істини у справі. Крім вказаного, обвинувачений може бути взятий під варту і за відсутності названих підстав, але лише, як вказує § 112а КПК ФРН, у зв'язку з наявною підозрою у вчиненні тяжкого злочину або у зв'язку з небезпекою повторного вчинення злочинів такого роду.

Регулюючи порядок тримання обвинуваченого під вартою, КПК ФРН закріплює, що його застосування проводиться лише на підставі письмового наказу (ухвали) судді про арешт, який повинен містити дані про обвинуваченого, час і місце вчинення злочину, його правову кваліфікацію, підстави та обставини, що обґрунтовують наявність підозри у вчиненні злочину та цього запобіжного заходу. З наказом судді має бути ознайомлений обвинувачений, а про його арешт надсилається повідомлення родичам.

Якщо обвинувачений заарештований не на підставі наказу (ухвали) суду, то відповідно до § 115 КПК ФРН він повинен бути негайно доставлений до компетентного судді та не пізніше наступного дня допитаний про предмет підозри. При допиті йому зобов'язані роз'яснити, в чому саме він підозрюється, його право висловитися з приводу підозри або взагалі не давати жодних свідчень, а також право спростувати підстави арешту і навести факти на користь своєї невинуватості. У свою чергу, на підставі § 116

КПК ФРН суддя має право перенести термін виконання наказу про арешт, який виданий у зв'язку з небезпекою втечі або з метою перешкоджання встановленню об'єктивної істини у справі, а менш м'які заходи не можуть забезпечити досягнення мети арешту. При цьому, арешт може бути замінений покладанням на обвинуваченого виконувати процесуальні обов'язки, зокрема: з'являтися за викликом до органів кримінального переслідування або суду; не залишати місце проживання без дозволу органу кримінального переслідування або суду; залишати житло тільки під наглядом певних осіб; заборона підтримувати зв'язок з іншим обвинуваченим, свідком, експертом. У таких випадках гарантія явки обвинуваченого може бути забезпечена внесенням застави або особистою порукою. Всі ці заходи не є самостійними заходами процесуального примусу, а можуть застосовуватися тільки замість арешту, якщо на підставі ухвали судді обвинувачений вже тримається під вартою. У разі невиконання покладених процесуальних обов'язків або ж якщо буде встановлено нововиявлені обставини, то суддя має право винести ухвалу про арешт.

Слід відмітити, що положеннями КПК ФРН врегульовано і питання фактичного виконання суддівського наказу про арешт. Так, згідно з § 119 КПК ФРН, арештований повинен міститися у в'язниці ізольовано від осіб, які відбувають покарання. Суддя має право деталізувати режим утримання, а також застосовувати до арештованого обмеження, яких вимагають цілі арешту або безпосередньо встановлений порядок у місці його ув'язнення. Позитивним є те, що суддя може дозволити заарештованому за його рахунок користуватися певними вигодами, підшукати собі заняття, оскільки це не суперечить цілям арешту і не порушує встановлений порядок. Якщо існує небезпека, що обвинувачений застосує силу проти обслуговуючого персоналу, пошкодить майно, чинитиме опір, спробує вчинити втечу або виникає небезпека самогубства чи спричинення ним шкоди самому собі, суддя може наказати застосувати наручники.

Проте, незважаючи на високий рівень законодавчого регулювання дослідженого питання, значну систему процесуальних гарантій дотримання прав і свобод особи, правовий інститут арешту та тримання під вартою в кримінальному процесі ФРН постійно піддається критиці, оскільки на практиці допускається багато незаконних та необґрунтованих арештів, а також досить

тривалих термінів тримання обвинувачених під вартою¹, що протягом тривалого часу спостерігається й в Україні, тому дане питання є досить проблемним, у зв'язку з чим серед учених і практиків постійно точиться жвава дискусія. Однак, навіть після прийняття КПК України 2012 р. дане питання не втрачає своєї актуальності й піддається значній критиці.

На продовження наведемо положення КПК Франції з цього питання. Зокрема, у Франції тримання під вартою (до 1970 р. іменувалося «попереднім затриманням») застосовується у справах про проступки і злочини, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі не менше як на три роки. При цьому, у ст. 143-1 КПК Франції закріплено положення про те, що у разі ухилення особи від виконання обов'язків, пов'язаних із судовим контролем, вказані обмеження втрачають силу і раніше обраний запобіжний захід замінюється на більш суворий - тримання під вартою. Відповідно до ст. 144 КПК Франції, підставою для прийняття рішення про застосування тримання під вартою є наявність обставин, що дають достатні підстави слідчому судді вважати, що: 1) це служить єдиним засобом збереження доказів у справі; 2) це служить засобом запобігання незаконному впливу на свідка, потерпілого або змові між співучасниками; 3) є необхідною умовою захисту особи, залученої до розгляду, або запобання вчиненню нових злочинів чи продовженню вже вчинених; 4) служить єдиним засобом усунення шкоди громадському порядку.

Під час розгляду рішення про застосування тримання під вартою суддями проводяться «змагальні дебати», суть яких полягає в тому, що на судовий розгляд запрошуються прокурор, обвинувачений та захисник, який бере участь у справі за бажанням обвинуваченого. Під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою заслуховуються думки вказаних суб'єктів по суті розглядуваного питання, де захист виступає останнім. При цьому, рішення про застосування тримання під вартою або про продовження його терміну може бути оскаржено в апеляційному порядку. Така скарга повинна бути подана не пізніше наступного дня після прийняття судом відповідного рішення. Однак, за загальним правилом, подача апеляції не зупиняє виконання рішення про тримання під вартою. З цього питання французький кримінальний процес оперує таким правовим

¹ Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов. – Изд. 2-е, доп. и испр. – М. : Зерцало-М, 2002. – С. 431–437.

інститутом як *référé-liberté* – «невідкладний розгляд питання про звільнення особи», сутність його полягає в тому, що одночасно з подачею апеляції на рішення про застосування тримання під вартою обвинувачений має право направити голові апеляційного суду клопотання про його звільнення з-під варти. Таке клопотання має бути розглянуто протягом трьох діб. Якщо ж клопотання буде відхилено, то обвинувачений залишається під вартою і чекає, коли апеляційна скарга буде розглянута колегіально суддями. У разі задоволення такого клопотання обвинувачений негайно звільняється з-під варти. Також при подачі апеляційної скарги особа має право вимагати негайного її колегіального розгляду, але не пізніше п'яти діб з моменту подачі відповідного клопотання¹.

Стосовно положень КПК України з цього питання, то відповідно до його ст. 183, тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із менш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК України. При цьому, законодавець закріпив, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не може бути застосовано, окрім випадків, передбачених положеннями частини 2 ст. 183 КПК України.

У положеннях ст. 184 КПК України передбачено, що прокурор має чітко вказати на існуючі ризики та підтвердити їх у суді відповідними доказами. Відповідно до положень ст. 194 КПК України, у клопотанні про обрання запобіжного заходу прокурор зобов'язаний зазначити: чи доводять надані докази наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; чи є достатні підстави вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК; чи є доведеною недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні.

Судова практика, як зазначили Ж. В. Удовенко та Х. Г. Янкова, підтверджує, що про наявність таких ризиків можуть свідчити наступні дані: наявність у підозрюваного або обвинуваченого судимості, якщо вона не погашена та не знята в порядку, передбаченому законом; показання співучасників чи свідків про намір вчинити нове кримінальне правопорушення чи ухилитися від органів досудового розслідування та суду в минулому; відсутність постійного місця проживання на території України; придбання квитків чи відкриття візи для виїзду з постійного місця

¹ Гуценко К. Ф. Вказана праця. – С. 352–354.

проживання; наявність в минулому випадків неявок за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; відсутність місця роботи, тощо. Крім того, прокуророві слід надати слідчому судді, суду інформацію про стан здоров'я, склад сім'ї, дохід, наявність утриманців¹.

Крім того, вчені зазначили, що за часів дії попереднього КПК України 1960 року нерідко у поданні слідчого були відсутні доводи на користь того, що потрібно було обрати саме запобіжний захід у вигляді взяття під варту, а не інший, більш м'який запобіжний захід. Чинний КПК України 2012 року усунув причину існування таких практичних недоліків шляхом чіткого встановлення вимоги до змісту клопотання, а також обов'язковості виконання цих вимог. Зокрема, положеннями ст. 184 чинного КПК України у такому клопотанні вимагається викласти короткий текст фактичних обставин кримінального правопорушення, правової кваліфікації та обґрунтування обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Крім цього, у клопотанні прокурора має бути відображено: виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують такі обставини; посилання на один або кілька ризиків, зазначених у ст. 177 КПК; виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів; обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених частиною п'ятою ст. 194 КПК України².

При дослідженні переваг та недоліків застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою Ж. В. Удовенко та Х. Г. Янкова звернули увагу на проблему явного «обтяження» слідчими, що здійснювали досудове розслідування за положеннями КПК України 1960 року, кваліфікації вчиненого обвинуваченим злочинного діяння через побоювання повернення їм судом справи на додаткове розсліду-

¹ Удовенко Ж. В. Переваги та недоліки застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в контексті нового КПК України / Ж. В. Удовенко, Х. Г. Янкова // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). – 2012. – № 3–4 (50–51). – С. 122–123.

² Удовенко Ж. В. Вказана праця. – С. 123.

вання з підстав необхідності кваліфікації дій саме за тією статтею КК України, яка передбачала відповідальність за більш тяжкий злочин. Явно завищена кваліфікація часто призводила до необґрунтованого обрання обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. У положеннях ст. 194 чинного КПК України слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, що свідчать про наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення. Ця норма, на думку вказаних науковців, ускладнює, хоч і не виключає можливість «завищення» кваліфікації¹. Проте, на нашу думку, це все ж не обтяжує прокурора, оскільки у чинному КПК України правовий інститут повернення на додаткове розслідування скасовано, а слідчий суддя, суд уповноважений самостійно перейти з більшої кваліфікації відповідної частини статті Кримінального кодексу України, а не навпаки.

У межах нашого дослідження слід звернути увагу на причини відмови слідчим суддею, судом у обранні стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Основними з таких причин є: вчинення підозрюваним, обвинуваченим злочину середньої тяжкості; позитивна характеристика підозрюваного; наявність постійного місця проживання, роботи чи навчання, що свідчить про соціальну адаптованість підозрюваного; наявність у затриманої особи хронічних захворювань, що унеможливають тримання його під вартою без належного медичного догляду; відсутність у зібраних органом досудового слідства матеріалах кримінального провадження фактичних обставин, які можуть розглядатися як достатні та необхідні підстави застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; помилки, що призводять до недопустимості використання отриманих доказів для підтвердження необхідності застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Такі обставини існували до прийняття чинного КПК України 2012 року та залишаються актуальними і на сьогодні².

Досліджуючи іншу частину запровадження і реалізації запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, слід зазначити, що продовження слідчим суддею, судом строку тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого також є важливою теоретичною та практичною проблемою кримінального судочинства, оскільки в

¹ Удовенко Ж. В. Вказана праця. – С. 124–125.

Там само. – С. 125.

даному випадку мова ведеться про продовження строку тимчасового обмеження конституційного права особи на свободу. Так, відповідно до положень ст. 199 чинного КПК України 2012 року, клопотання про продовження строку тримання під вартою, крім відомостей, передбачених ст. 184 КПК України, повинно містити: виклад обставин, що свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою; виклад обставин, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. В свою чергу, слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку тримання під вартою до закінчення строку дії попередньої ухвали згідно з правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. Слідчий суддя зобов'язаний відмовити у продовженні строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що обставини, зазначені вище, виправдовують подальше тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою. Ухвала про продовження строку запобіжного заходу має відповідати вимогам, передбаченим положеннями ст. 196 чинного КПК України.

З іншого боку, у своєму дослідженні О. І. Тищенко звертає увагу на таке проблемне питання застосування до особи тримання під вартою як врахування тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Так, на її думку, оцінюючи тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд керуються положеннями статей 11 та 12 Кримінального кодексу України щодо поняття злочину та класифікації злочинів, беруть до уваги ті обставини, що згідно з чинним законодавством впливають на кримінальну відповідальність: ступінь суспільної небезпечності злочину, його кримінально-правову кваліфікацію, мету, мотив, форму вини, обставини, що обтяжують чи пом'якшують відповідальність. Під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою О. І. Тищенко пропонує розглядати тяжкість злочину з двох позицій: 1) як формальну підставу обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; 2) як обставину, врахування якої свідчить про більшу доцільність застосування тримання під варту порівняно з іншими запобіжними заходами¹. Зазначене обумовлене тим, що до червня 2001 р.

¹ Тищенко О. І. Тримання під вартою: окремі питання правозастосовних реалій / О. І. Тищенко // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Сер. «ПРАВО». – 2014. – Випуск 27. – Том 3. – С. 136.

КПК 1960 р. у положеннях ст. 155 передбачав можливість застосування взяття під варту за мотивами однієї лише небезпечності (тяжкості) злочину. Після внесення відповідних змін до законодавства тяжкість злочину сама по собі втратила характер достатньої підстави обрання взагалі будь-якого запобіжного заходу. Питання необхідності врахування тяжкості злочину під час прийняття рішення про обрання запобіжного заходу було предметом розгляду Конституційного Суду України, який дійшов висновку, що таке положення цілком відповідає Конституції України^{1 2}.

Статистичні дані, що навів російський вчений І. Л. Петрухін, дають змогу зробити висновок, що правоохоронні органи досить широко користувались підозрою у вчиненні тяжкого злочину як достатньою підставою для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Учений констатував, що скорочення кількості заарештованих в Росії на 90 тисяч осіб у рік науковці пов'язують саме з внесенням змін до КПК РФ, якими було закріплено заборону застосовувати взяття під варту за мотивами однієї лише небезпечності злочину³.

Врахування тяжкості злочину має свій раціональний зміст під час формування внутрішнього переконання слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, оскільки вона свідчить про ступінь суспільної небезпечності цієї особи та дозволяє спрогнозувати з достатньо високим ступенем ймовірності її поведінку, беручи до уваги, що майбутнє покарання за тяжкий злочин підвищує ризик того, що підозрюваний (обвинувачений) може ухилитися від слідства і суду. Проте, сам по собі факт тяжкості злочину, який інкримінується особі, не може бути підставою для застосування запобіжного заходу, оскільки це суперечило б презумпції невинуватості.

¹ Тітко І. А. Нормативна сутність оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Тітко Іван Андрійович; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2009. – С. 147.

² Тищенко О. І. Тримання під вартою: окремі питання правозастосовних реалій / О. І. Тищенко // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Сер. «ПРАВО». – 2014. – Випуск 27. – Том 3. – С. 135 – 138.

³ Петрухін І. Л. Судебная власть: контроль за расследованием преступлений / И. Л. Петрухин. – М. : ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2008. – С. 185.

Як свідчить узагальнення практики, поширеною помилкою, яку слідчі судді допускають при застосуванні запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, на думку О. І. Тищенко, є обґрунтування прийняття такого рішення виключно тяжкістю покарання, яке могло бути призначено підозрюваному у разі визнання його винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, без належного з'ясування наявності у кримінальному правопорушенні хоча б одного із ризиків, передбачених ст. 177 КПК. Так, учена навела приклад, коли слідчий суддя Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області за клопотанням слідчого застосував до В., підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК, запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Однак, в ухвалі не наведено жодного ризику, оскільки в клопотанні прокурора вони не були викладені. У зв'язку з цим, слідчий суддя обмежився лише загальним формулюванням – «прокурором доведено ризики, передбачені ст. 177 КПК України». Крім того, в ухвалі не зазначено причини, через які відповідно до ч. 4 ст. 183 КПК України не визначено розмір застави. В резолютивній частині ухвали визначено строк тримання під вартою – 2 місяці, тоді як в законі цей строк обчислюється у днях (не більше 60 днів), до того ж вказано лише початкову дату, з якої має обчислюватися строк¹.

Отже, проведене дослідження свідчить, що на сьогодні на практиці зустрічаються випадки невинуватого застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, що потребує більш виваженого та комплексного теоретичного дослідження цих питань. Зазначене, насамперед, обумовлено неухильним додержанням вимог закону при затриманні особи, що нерозривно пов'язано з правильним розумінням його учасниками кримінальних процесуальних норм та інститутів. Однак, як свідчить слідча та судова практика, при реалізації положень КПК України щодо затримання особи виникають певні труднощі, що негативно впливають на ефективність та якість правозастосовної практики. Така негативна тенденція на практиці в цілому негативно впливає на подальше застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, що додатково вимагає від прокурора уважно перевіряти законність та обґрунтованість його застосування. У зв'язку з цим, вважаємо необхідним внести вище запропоновані

¹ Тищенко О. І. Тримання під вартою: окремі питання правозастосовних реалій / О. І. Тищенко // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Сер. «ПРАВО». – 2014. – Випуск 27. – Том 3. – С. 135–138.

зміни та доповнення до чинного кримінального процесуального законодавства України.

3.3. Затримання як тимчасовий запобіжний захід у кримінальному провадженні

Стаття 29 Конституції України гарантує право кожної людини на свободу та особисту недоторканність, а також закріплює, що затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не буде вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою¹. Зважаючи на це, у чинному КПК України однією серед загальних засад кримінального провадження визначено забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, зміст якого розкрито у положеннях ст. 12 КПК України.

Досліджуючи сутність затримання, слід зазначити, що положення Зводу принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи арешту в будь-якій формі, затвердженого Генеральною Асамблеєю ООН 1988 року, термін «затримання» визначають як стан будь-якої особи, позбавленої особистої свободи, але не внаслідок її засудження за вчинення кримінального правопорушення². У свою чергу, норми Конвенції про захист прав і основних свобод людини гарантують кожній людині право на свободу та особисту безпеку, а саме: ніхто не може бути затриманий, інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом. Відповідно до положення підпункту «с» п. 1 ст. 5 цієї конвенції, законними вважаються затримання або арешт особи, здійснені з метою її передачі компетентним органам за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні правопорушення або коли це вважається обґрунтованим і необхідним для запобігання вчиненню нею правопорушення або втечі після його вчинення³. З приводу цього Є. І. Макаренко зазначила, що процесуа-

¹ Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

² Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи арешту в будь-якій формі, затверджений 09.12.1988 р. на 76 пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?do=print&id=1143730929>.

³ Конвенція про захист прав і основних свобод людини (прийнята 04.11.1950 р. і ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р.) // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 270.

льне затримання особи застосовується тільки тоді, коли особа затримана у зв'язку з кримінальним правопорушенням, і є законним лише у разі його здійснення для досягнення вищевказаних у конвенції цілей¹, що ми підтримуємо.

Звернемо увагу, що в теорії кримінального процесу затримання за своєю процесуальною природою розуміється по-різному. Так, у своєму дослідженні М. М. Михеєнко зазначив, що затримання є заходом кримінального процесуального примусу, що фактично належить до запобіжних заходів. На думку вченого, його суть полягає в тому, що затримана особа на короткий строк поміщається до спеціального приміщення (ізолятору тимчасового тримання, гауптвахти для військовослужбовців). У зв'язку з цим, особа тимчасово позбавляється волі з метою з'ясування причетності її до кримінального правопорушення і вирішення питання про застосування до затриманого запобіжного заходу². З іншого боку, затримання як самостійна слідча дія, за дослідженням В. В. Бабуріна, з'явилося у кримінальному процесі в радянський період, після закріплення відповідних положень у КПК РРФСР та УРСР 1922 року³. Аналогічну наукову позицію висловив й В. М. Тертишник, який також у своєму дослідженні, затримання особи розглядав у межах слідчих дій⁴. В свою чергу, Ф. М. Кудін одночасно визначив затримання особи, як заходом процесуального примусу, так і слідчою дією⁵.

Затримання в широкому розумінні, на думку В. І. Борман, є важливим процесуальним та непроцесуальним засобом, оскільки в окремих випадках завдяки йому можна припинити кримінальне

¹ Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013. – № 6. – С. 302–307.

² Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – С. 162.

³ Бабурин В. В. Незаконное задержание: уголовно-правовой и уголовно-процессуальный аспекты : моногр. / В. В. Бабурин. – Красноярск, 2004. – С. 17.

⁴ Тертишник В. Проблеми процесуальної форми затримання особи у кримінальному процесі / В. Тертишник // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 8. – С. 99–103.

⁵ Кудин Ф. М. Об основаниях задержания и его производстве до возбуждения уголовного дела : сб. ученых трудов «Проблемы уголовно-процессуального права» / Ф. М. Кудин ; Свердл. юрид. ин-т. – Свердловск, 1971. – Вып. 15. – С. 36.

правопорушення, тим самим врятувати життя, здоров'я, майно та інші людські цінності від злочинного посягання. Автор зазначив, що від зваженого підходу законодавця до конструювання норм, що регламентують правовий інститут затримання, залежить дотримання балансу між суспільною необхідністю застосування такого тимчасового запобіжного заходу як затримання та захистом від неправомірного втручання в особисті права людини¹.

Відтак, превентивний характер затримання є підґрунтям для наукових висновків і поглядів учених, які наполягають на тому, що затримання є запобіжним заходом. Зокрема, О. І. Білоусов характеризує затримання як «запобіжний захід, що має короткочасний характер»², з чим можна погодитися, адже воно дійсно за аналогією із запобіжними заходами має тимчасовий правообмежуючий характер.

За дослідженням Є. І. Макаренко, у чинному КПК України 2012 року термін «затримання підозрюваного» визначається і як захід забезпечення кримінального провадження (п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК України), і як тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176 КПК України), а також як процесуальна дія, факт і результати проведення якої фіксуються у відповідному протоколі (ч. 5 ст. 208 КПК України). Останнє визначення, на думку вченого, є неодмінною ознакою всіх гласних і негласних слідчих дій, результати яких оформлюються відповідним протоколом, у даному випадку й факт затримання особи (ч. 1 ст. 104 КПК України). На підставі цього вчений запропонував розглядати затримання підозрюваного у вчиненні злочину (а також особи, яка розшукується та переховується від органу досудового розслідування чи суду, або засудженого, що вчинив втечу з місця позбавлення волі) як слідчу (розшукову) дію, бо складений за її підсумками протокол затримання є процесуальним носієм фактичних даних, що має доказове значення, має задовольняти вимогам достовірності і, відповідно, може бути також й джерелом доказів у кримінальному провадженні. Затримання як слідча (розшукова) дія, на його думку, докорінно відрізняється від

¹ Борман В. І. Затримання як тимчасовий запобіжний захід / В. І. Борман ; матер. V студ. наук. конф. (м. Харків, 15 трав. 2014 р.) / редкол.: О. В. Капліна (голов. ред.), Д. М. Говорун (заст. голов. ред.), О. І. Бережний та ін. – Х., 2014. – С. 18–20.

² Білоусов О. І. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : моногр. / О. І. Білоусов, С. М. Смоков. – Одеса, 2009. – С. 43.

всіх інших видів заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, запобіжних заходів, а також арешту як самостійного виду покарання, тому що затримання як тимчасовому запобіжному заходу притаманні як тактичний характер, так і протокольна форма фіксації¹, з чим не можна погодитися, оскільки, на нашу думку, мета і підстави затримання і слідчих (розшукових) дій зовсім різні. Затримання можна розуміти і як захід забезпечення кримінального провадження, і як запобіжний захід, що має тимчасовий обмежувальний характер, що прямо зазначено в Конституції України. Крім цього, воно характеризується як процесуальна дія, що має визначену КПК України процесуальну форму, результати якої на практиці здійснюють органи досудового розслідування, а також прокурор як процесуальний керівник, можуть використовувати в якості джерел доказів (складений протокол затримання відповідно до ч. 5 ст. 208 КПК України).

Правова природа затримання, на думку О. Цимбалістенко, визначена у положенні ч. 2 ст. 176 чинного КПК України, де зазначено, що затримання особи, яке застосовується з підстав і у порядку, визначених у КПК України, визнається тимчасовим запобіжним заходом. У зв'язку з цим, на його думку, специфіка прокурорського нагляду за вказаним запобіжним заходом зумовлюється такими обставинами: 1) затримання є тимчасовим запобіжним заходом; 2) затримання це запобіжний захід, пов'язаний із обмеженням особистої свободи громадян².

Враховуючи вищевикладене, можна констатувати, що на сьогодні визначення мети затримання особи є дискусійним. Так, Ю. В. Бубир пропонує визначити мету застосування затримання особи по аналогії з метою застосування запобіжних заходів³, яка згідно з положеннями КПК України полягає у забезпеченні виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних

¹ Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013. – № 6. – С. 302–307.

² Цимбалістенко О. Проблеми прокурорського нагляду за законністю затримання особи на початковому етапі досудового розслідування / О. Цимбалістенко // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 1 (34). – С. 52–57.

³ Запобіжні заходи у кримінальному провадженні : навч. посіб. / Ю. В. Бубир, Г. І. Глобенко, О. О. Южно. – Х. : НікаНова, 2015. – С. 54.

обов'язків, а також запобігання певним спробам (ризикам), передбаченим ч. 1 ст. 176 КПК України.

Однак, аналізуючи положення чинного КПК України, що безпосередньо регламентують підстави та порядок застосування затримання, встановлено, що мета цього процесуального заходу прямо не сформульована в ст.ст. 207-208 чинного КПК України. В межах даної дискусії більш широко та детально мету затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, визначив Є. І. Макаренко. Зокрема, він зазначив, що метою затримання є прагнення отримати, дослідити та перевірити незаперечні, викривальні докази у кримінальному провадженні. При цьому, затримання підозрюваного створює реальні умови для проведення слідчих (розшукових) дій по збиранню доказів, в яких є вкрай необхідною участю або присутністю підозрюваного. Прикладом цього можуть бути невідкладне проведення огляду місця події, затримання, освідування та особистий обшук затриманої особи, що сприяє можливому виявленню у неї знарядь, предметів кримінального правопорушення (грошей, цінностей та інших речей, набутих кримінально протиправним шляхом) або тих матеріальних об'єктів, які зберегли на собі його сліди чи містять інші відомості, що можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні. Відтак, ігнорування доказової мети (використання відомостей щодо обставин затримання підозрюваного для доказування злочину та винності затриманого в його вчиненні) має розцінюватися як суттєва шкода в забезпеченні кримінального провадження¹, що ми підтримуємо.

За чинним КПК України розрізняють наступні види затримання: 1) на підставі ухвали слідчого судді, суду; 2) без ухвали слідчого судді, суду (законне затримання (наприклад, громадянським), затримання уповноваженою службовою особою); 3) затримання з метою екстрадиції. Такі різновиди затримання на сьогодні потребують детального дослідження у зв'язку з недосконалістю понятійного апарату та законодавчої конструкції цього процесуального заходу.

Окремою новелою чинного КПК України з цих питань є затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу, що регулюється положеннями ст.ст. 187–191 чинного КПК України. Затримання з цією метою, на

¹ Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013. – № 6. – С. 302–307.

думку В. В. Коваленко та Л. Д. Удалової, є примусовим заходом забезпечення явки підозрюваного, обвинуваченого до суду для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою¹.

Відповідно до чинного КПК України, слідчий за погодженням із прокурором чи прокурор самостійно можуть звернутися до слідчого судді, суду з клопотанням про отримання дозволу на затримання з метою приводу особи лише у чітко визначених законом випадках. Підставою звернення з цих питань до суду може бути неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за викликом і відсутність у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю на засідання для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою (ч. 3 ст. 187 КПК України). Також підставою для цього може бути неприбуття без поважних причин чи наявність ризику неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 188 КПК України). Наведені підстави звернення до суду з клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу свідчать про те, що закон дозволяє звертатися з таким клопотанням лише тоді, коли вирішується питання про застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою, які є найбільш суворими в системі запобіжних заходів.

В контексті цього О. В. Білоус та С. М. Смоков зазначили, що в разі неявки підозрюваного, обвинуваченого для розгляду клопотання про обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання або особистої поруки слідчий чи прокурор мають поставити питання про зміну запобіжного заходу стосовно такої особи на більш суворий і надати слідчому судді про це нове клопотання²;¹.

¹ Кримінальний процес : підруч. / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К. : Центр учб. літ., 2013. – С. 189.

² Білоус О. В. Затримання особи у житлі чи іншому володінні під час здійснення кримінального провадження / О. В. Білоус // Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – № 4. – Том 2. – С. 200–204.

Враховуючи специфіку піднятого питання, у ч.ч. 2, 3 ст. 189 КПК України законодавцем визначено особливість судового розгляду клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу. Таке клопотання розглядається слідчим суддею, судом негайно після його одержання, а розгляд здійснюється в закритому судовому засіданні за участю прокурора. Ухвала слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу повинна містити відомості, передбачені ч.ч. 1, 2 ст. 190 КПК України. Водночас, у положенні вказаної статті не визначено необхідність обов'язкового зазначення в такій ухвалі відомостей про можливе місце проживання чи перебування підозрюваного, обвинуваченого. Хоча такі відомості мають важливе значення для виконання ухвали з цього питання уповноваженою службовою особою. З цього приводу О. В. Білоус зазначив, що на практиці слідчий суддя, суд в ухвалі вказують не адресу реєстрації, а фактичне місце проживання підозрюваного, обвинуваченого. Це обумовлено положенням п. 1 ч. 1 ст. 372 КПК України, де закріплено, що в ухвалі суду має бути зазначено не лише прізвище, ім'я і по-батькові підозрюваного, обвинуваченого, а й рік, місяць, день та місце його народження і місце проживання. На думку автора, аналогічні вимоги має бути закріплено й в ухвалі слідчого судді, суду про затримання особи з метою приводу. У зв'язку з цим, учений запропонував пункт 2 ч. 1 ст. 190 КПК України викласти у наступній редакції: «прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного, обвинуваченого, для затримання якого постановляється ухвала, та місце проживання чи можливого перебування, відомі на момент постановлення ухвали, а якщо прізвище, ім'я, по батькові не відомі, то складається докладний опис такої особи»², що ми підтримуємо. Таке уточнення положень чинного КПК України, на нашу думку, в подальшому сприятиме більш ефективному виконанню ухвали слідчого судді, суду з цих питань.

Що ж стосується виконання органами досудового розслідування ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу, то такі дії регламентуються положеннями ст. 191 КПК України. Перша частина даної статті визначає, що і в який саме строк потрібно здійснити

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одіссей, 2013. – С. 394–395.

² Білоус О. В. Затримання особи у житлі чи іншому володінні під час здійснення кримінального провадження / О. В. Білоус // Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – № 4. – Том 2. – С. 201.

після акту фактичного затримання особи. А саме затримана на підставі ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше тридцяти шести годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу. У ч.ч. 2–4 ст. 191 КПК України визначено місця затримання особи з урахуванням особливостей його здійснення на громадському, авіаційному або морському транспорті. В свою чергу, в ч.ч. 6–8 ст. 191 КПК України визначається, які процесуальні дії має бути здійснено після затримання особи. До таких дій законодавцем віднесено повідомлення слідчого, прокурора про затримання та перевірку чинності ухвали про затримання. Що ж стосується здійснення затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду уповноваженою службовою особою безпосередньо на місці затримання, то в ч. 5 ст. 191 КПК України вказано, що лише службова особа, яка на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання затримала особу, зобов'язана негайно вручити їй копію зазначеної ухвали.

З приводу процесуальної регламентації порядку здійснення затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу О. В. Білоус зазначив, що існуючий порядок регламентації затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду не відповідає хронології дій під час його здійснення, а саме положення про те, що слід робити на місці затримання, губиться серед визначення загального тексту положення. Автором запропоновано доповнити чинний КПК України окремою статтею, яка б регламентувала конкретні дії уповноваженої службової особи безпосередньо під час затримання¹, що ми підтримуємо. Зважаючи на це, на нашу думку, із ст. 191 КПК України слід виключити частину 5. Разом із цим, чинний КПК України доцільно було б доповнити додатковою статтю 190-1 «Дії уповноваженої службової особи по затриманню особи на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання», яка за хронологією дій з цих питань передує ст. 191 «Дії уповноважених службових осіб після затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання». Разом з вказаним, на нашу думку, у положеннях ст. 190-1 КПК України необхідно зазначити, яким саме органом слід надати процесуальні повноваження здійснити відповідне затримання, а також закріпити загальні засади діяльності працівників відповідних органів на місці затримання особи, зокрема, те, що копія ухвали слідчого судді, суду

¹ Вказана праця. – С. 200–204.

про дозвіл на затримання вручається затриманій особі негайно на місці затримання.

Необхідно звернути увагу, що в статтях 187–191 КПК України не зазначено про можливість здійснення затримання з проникненням до житла чи іншого володіння особи. Однак, такі ситуації досить часто виникають на практиці. Тому вважаємо, що окремої уваги вимагає з'ясування питання затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. Відтак, слід наголосити на прикладному дискусійному та проблемному питанні, зокрема: чи дозволяє ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу уповноваженій службовій особі проникати в житло чи інше володіння особи?

З цього питання слід звернутись до законодавчого регулювання і досвіду зарубіжних країн. Так, у кримінальному процесі США виділяють два види затримання на підставі ордеру: затримання (арешт) в житлі та затримання (арешт) поза житлом. Враховуючи те, що фізичне вторгнення в будинок є основною проблемою, на запобігання якій спрямована IV поправка до Конституції США, працівники поліції не мають права увійти в чиєсь житло з метою затримання (арешту) до тих пір, поки у них не буде відповідної санкції суду або ймовірної причини вважати, що підозрюваний знаходиться саме в цьому житлі. Винятком з цього правила є лише «згода» власника житла або «екстраординарні» обставини. Тобто за законодавством США санкція на арешт підозрюваного дозволяє проникати в житло цієї особи для здійснення арешту (затримання). При цьому, під час розшуку підозрюваного з метою його арешту поліція не має права вторгнутися в житло його знайомих для здійснення арешту підозрюваного навіть за наявності санкції на арешт. У цьому разі для проникнення в будь-який інший будинок (за винятком будинку самого підозрюваного) поліція повинна отримати санкцію на обшук, що дозволяє їм увійти в це житло в пошуках підозрюваного на законних підставах¹.

Вважаємо, що аналогічна процесуальна процедура має застосовуватись і під час здійснення затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду у національному кримінальному процесуальному законодавстві України. Це відповідатиме конституційній гарантії недоторканності житла чи іншого володіння особи, на чому також наголошено у міжнародно-правових актах, зокрема, про те, що за-

¹ Махов В. Н. Уголовный процесс США (досудебные стадии) : учеб. пособ. / В. Н. Махов, М. А. Пешков. – М. : ЗАО Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. – С. 64–65.

тримання з метою приводу здійснюється на підставі судового рішення. В свою чергу, органи досудового розслідування можуть примусово проникнути до житла чи іншого володіння особи на підставі вмотивованої ухвали суду. Для її виконання в певних випадках необхідно здійснити проникнення до житла чи іншого володіння особи. Для вирішення даної проблеми, на думку О. В. Білоус, затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу, слід здійснювати за правилами проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи, зокрема, щодо обов'язкової участі понятих при здійсненні зазначеного заходу, а також проникнення в замкнені приміщення¹, що ми підтримуємо, оскільки така процесуальна регламентація є додатковою гарантією уникнення від свавілля правоохоронних органів при виконанні вказаної ухвали слідчого судді, суду.

Щодо затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, то воно регламентується статтями 207–213 КПК України. Так, у положенні ч.1 ст.207 КПК України визначено загальне правило, відповідно до якого ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, передбачених КПК України. Такі випадки затримання особи без ухвали слідчого судді, суду передбачені в положеннях ст. 207 КПК України «Законне затримання» та ст. 208 КПК України «Затримання уповноваженою службовою особою». Безпосередньо у положенні ч.2 ст.207 КПК України закріплено, що кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу (крім судді та народного депутата України, для яких закон визначає додаткові і спеціальні гарантії щодо затримання - згода Верховної Ради України): 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні. Суть даного положення полягає в тому, що затримати будь-яку особу за наявності вказаних вище підстав має право кожна особа, яка може бути потерпілою чи очевидцем вчиненого кримінального правопорушення або такого, що вчиняється. Відповідно до положень ч. 1 ст. 208 КПК України, якщо затримання правопорушника здійснюється уповноваженою службовою особою, то вона має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу,

¹ Білоус О. В. Затримання особи у житлі чи іншому володінні під час здійснення кримінального провадження / О. В. Білоус // Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – № 4. – Том 2. – С. 200–204.

підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Таким чином, можна констатувати, що вперше у національному праві законодавцем визначено законним не лише затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, уповноваженою службовою особою правоохоронного органу (ч. 1 ст. 208 КПК України), а й затримання та доставляння до правоохоронного органу підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, здійснено будь-якою особою (так званий громадянський арешт, регламентований ч.ч. 2–3 ст. 207 КПК). Більш того, кожен, хто здійснив законне затримання особи в порядку, передбаченому статтями 207–208 КПК України, може тимчасово вилучити її майно, яке разом із затриманою особою він зобов'язаний доставити і передати слідчому, а даний факт засвідчується складанням відповідного протоколу (ч. 1 ст. 168 КПК України).

Як свідчить практика, досить часто на початковому етапі досудового розслідування застосовується затримання особи без ухвали слідчого судді, суду. При цьому, слід відмітити, що затримання особи виявляється необхідним ще до формального початку досудового розслідування. Водночас, у прикладній площині зазначене становить суттєву проблему, адже відповідно до положень ст. 214 КПК України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). У законодавстві зазначено, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Виняток із цього правила встановлено в ч. 3 ст. 214 КПК України, зокрема, щодо огляду місця події, що у невідкладних випадках може бути проведено до внесення відомостей до ЄРДР. Разом з вказаним, все ж таки, у такому випадку внесення здійснюється негайно після завершення огляду, а також у разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, де досудове розслідування розпочинається негайно, а відомості про нього вносяться до ЄРДР за першої фізичної можливості.

Враховуючи викладене, постає запитання: а чи може мати місце затримання особи до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, і як на це має реагувати процесуальний

керівник? Фактично, виходячи з положень ст.ст. 207, 208 КПК України, така можливість допускається. Так, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у ст. 482 цього кодексу: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. Згідно з ч. 1 ст. 208 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. Відповідно до ст. 209 КПК України, особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Вищевикладене надає змогу зробити припущення, що особа, яка здійснює затримання, у більшості випадків не має даних і можливості отримання відомостей про внесення відомостей до ЄРДР, у зв'язку з чим чекати немає жодних підстав. Якщо ж не здійснити затримання особи невідкладно, то за час, необхідний для внесення відомостей до ЄРДР, підозрюваний може зникнути з місця вчинення кримінального правопорушення, приховати або ж спотворити сліди, переховатись, тощо. В даному випадку підстави затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, уповноваженою службовою особою чи будь-якою іншою особою перестали існувати, відповідно, робота працівників органів досудового розслідування була значно ускладнена виявленням слідів знищення доказів, пошуком особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та іншими обставинами.

Відтак, з практичної точки зору, необхідність вирішення окресленого питання є цілком логічним і обґрунтованим. У той же час, з формального погляду, суперечить положенням КПК України. Так, затримання особи, відповідно до ст. 131 КПК України, належить до заходів забезпечення кримінального провадження, які згідно з ч. 1 зазначеної статті застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження. Тому, виходячи із даного положення, затримання особи може мати місце лише в межах кримінального провадження і тільки у зв'язку з його розслідуванням. У п. 10 ч. 1 ст.

З КПК України кримінальне провадження визначається як досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. У свою чергу, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, що розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням його до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим, можна дійти висновку, що затримання може застосовуватися лише після внесення даних до ЄРДР, що безпосередньо є початком кримінального провадження. Непряма вказівка на це міститься у п. 2.1. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, згідно з яким внесення до ЄРДР відомостей про час і дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, передує внесенню відомостей про затримання особи¹.

Таким чином, у положеннях чинного КПК України існує правова колізія між підставами та формулюванням моменту затримання особи і безпосередньо початком досудового розслідування. Вказана правова колізія, на думку О. Цимбалістенко, має бути усунена шляхом внесення доповнень у ст. 214 КПК України про те, що до початку досудового розслідування (моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР) не допускається проведення інших процесуальних дій, крім огляду місця події та затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення², що ми підтримуємо. Разом з вказаним, на нашу думку, при внесенні відповідних змін і доповнень до положень ст. 214 чинного КПК України слід уточнити та визначити, що до початку досудового розслідування не допускається проведення інших

¹ Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : Наказ Генеральної прокуратури України від 17 серпня 2012 року № 69 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

² Цимбалістенко О. Проблеми прокурорського нагляду за законністю затримання особи на початковому етапі досудового розслідування / О. Цимбалістенко // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 1 (34). – С. 52–57.

процесуальних дій, крім огляду місця події та затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, у порядку, передбаченому статтями 207, 208 КПК України.

Враховуючи протиріччя з цього питання, на думку О. Цимбалістенко, прокурор, як процесуальний керівник досудовим розслідуванням, не повинен визнавати затримання незаконним лише з тієї підстави, що воно здійснено до внесення даних про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Водночас, він має звернути увагу на те, як своєчасно виконано уповноваженою службовою особою, яка здійснила затримання, вимоги ст. 210 КПК України щодо доставлення затриманої особи до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, де негайно реєструються дата, точний час і хвилини доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством, а також одразу повідомити про затримання за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування. З'ясування вказаних питань прокурором є важливим, оскільки від оперативності такого доставлення і повідомлення залежить своєчасність внесення даних про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР і формального початку досудового розслідування¹, що ми підтримуємо.

Що стосується саме порядку проведення затримання підозрюваної особи на місці вчинення кримінального правопорушення, автор включив такі наступні етапи. Перш за все, затриманому слід повідомити підстави затримання та його права, відповідно до положень ч. 4 ст. 208 КПК України, де закріплено, що уповноважена службова особа повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення він підозрюється, роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування, вимагати перевірки обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені чинним законодавством.

Другим етапом є вручення затриманому пам'ятки про процесуальні права, що впливає із змісту положень ст. 5 Закону «Про міліцію» від 20.12.1990 р. про те, що при затриманні особі в друкованому вигляді надаються роз'яснення положень ст.ст. 28, 29, 55, 56, 59, 62 і 63 Конституції України та прав затриманих осіб.

Наступним етапом є доставлення затриманої особи до органу досудового розслідування. Так, відповідно до положень ст. 210 КПК

¹ Там само.

України, уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені чинним законодавством.

Забезпечення права на участь захисника є четвертим етапом порядку затримання особи. Воно визначається залежно від того, бажає затриманий самостійно запросити захисника чи йому необхідно забезпечити його участь. В першому випадку, відповідно до положень ст. 48 КПК України, слідчий, прокурор зобов'язані надати затриманій особі допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. При цьому, слідчий, прокурор зобов'язані утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника. У другому випадку слідчий, прокурор зобов'язані негайно повідомити центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги про затримання особи. Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 р. «Про затвердження порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб»¹. За цим порядком, негайно після фактичного затримання особи, службова особа органу, який її затримав, повідомляє центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги відомості про затриману особу. Протягом однієї години з моменту негайної реєстрації повідомлення про затримання особи центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначає адвоката, про що інформує орган, який затримав особу. Призначений адвокат повинен прибути протягом однієї години з моменту отримання доручення, а у виняткових випадках - не пізніше ніж протягом шести годин з моменту отримання доручення до затриманої особи для надання безоплатної вторинної правової допомоги.

П'ятим етапом затримання можна визначити складання протоколу затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального

¹ Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб : Пост. Каб. Міністрів України від 28.12.2011.р. №.1363 - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011п>.

правопорушення. Дана дія, передбачена положенням ч. 5 ст. 208 КПК, закріплює, що при затриманні особи складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених положеннями у ст. 104 КПК, необхідно зазначити й такі: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання; підстави затримання; результати особистого обшуку (який відповідно до ч. 3 ст. 208 КПК може бути здійснено уповноваженою службовою особою, слідчим, прокурором з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК); клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого¹.

Водночас, з практичної точки зору, на думку О. І. Тищенко, важливим є фіксування в протоколі точних відомостей стосовно місця та часу затримання, що забезпечує можливість здійснення контролю за дотриманням вимог закону стосовно затримання особи на термін не більше як на 72 години², що ми підтримуємо. На підтвердження цього слід відмітити, що на деталізацію обставин затримання особи у відповідному протоколі звернено увагу в міжнародно-правових актах, що встановлюють стандарти поводження із в'язнями. Крім того, на необхідності конкретизації в протоколі підстав затримання та точних відомостей стосовно його обставин наголосив Європейський суд з прав людини, який у рішенні по справі «Корнейкова проти України» від 19.01.2012 р. констатував порушення п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини з причини відсутності в протоколі затримання такої конкретизації, наведення в ньому стандартних посилань, які не враховували особливості розглядуваної справи³.

Важливим етапом в аспекті захисту прав затриманого є повідомлення інших осіб про затримання. Це передбачено у положенні ст. 213 КПК України, в якій закріплено, що уповноважена службова

¹ Цимбалістенко О. Проблеми прокурорського нагляду за законністю затримання особи на початковому етапі досудового розслідування / О. Цимбалістенко // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 1 (34). – С. 52–57.

² Тищенко О. І. Затримання особи як тимчасовий запобіжний захід / О. І. Тищенко // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. – 2013 р. – Сер. «ПРАВО». – Вип. 21. – Ч. II. – Том 3. – С. 165–167.

³ Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Корнейкова проти України» від 19.01.2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hr-lawyers.org/index.php?id=1337541484>.

особа, що здійснила затримання, зобов'язана надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Якщо є підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання особа може зашкодити досудовому розслідуванню, уповноважена службова особа може здійснити таке повідомлення самостійно, проте, без порушення вимоги негайності.

Завершальним етапом з піднятого питання можна визначити прийняття рішення щодо законності та обґрунтованості затримання особи, а також обрання стосовно неї запобіжного заходу. Так, не пізніше 60 годин з моменту затримання, особа має бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу. Встановлення такого строку для доставлення затриманого до суду обумовлено тим, що слідчий суддя повинен мати достатньо часу для розгляду клопотання в судовому засіданні. При доставленні затриманого не пізніше 60 годин з моменту затримання у слідчого судді залишається 12 годин у межах 72-годинного строку, передбаченого ст. 29 Конституції України, що є цілком достатнім для постановлення законної та обґрунтованої ухвали. Розгляд клопотання про застосування запобіжних заходів, передбачених Главою 18 КПК України, під час досудового розслідування, відповідно до положень ст. 184 КПК України, здійснюється слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого провадиться досудове розслідування. При цьому, відповідно до положень п. 2 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 04.04.2013 р., розгляд клопотання про застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування до особи, яку затримано без ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, як виняток, може здійснюватися слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа була затримана. Такий розгляд можливий тільки за умови, що затримана без ухвали слідчого судді, суду особа, з об'єктивних причин не могла бути доставлена у строк не пізніше шістдесяти годин із моменту затримання до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції

якого знаходиться орган досудового розслідування¹. З метою встановлення правомірності затримання особи прокурор повинен з'ясувати законність та обґрунтованість його здійснення, що насамперед виявляється у наявності або відсутності підстав для затримання. При цьому, прокурору необхідно враховувати, що за наявності відповідних підстав уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. Закріплення у чинному КПК подібної умови затримання вимагає від уповноваженої службової особи перед внесенням відомостей до ЄРДР здійснити попередню кваліфікацію кримінального правопорушення, що вчинила підозрювана особа. Зазначене обумовлене необхідністю з'ясування тяжкості покарання за вчинене кримінальне правопорушення, що на практиці у прокурора може викликати певні труднощі. З приводу цього, на думку О. Цимбалістенко, в умовах відсутності в ЄРДР на момент затримання визначення кваліфікації складу кримінального правопорушення прокурор може допускати ймовірність помилки з боку уповноваженої службової особи або інших осіб, що зазначено у ст. 207 КПК України, у визначенні того, чи є конкретне кримінальне правопорушення злочином, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, та відповідним чином враховувати це, реагуючи на допущені у вказаній сфері порушення², що ми підтримуємо.

Зважаючи на вищевикладене, здійснюючи нагляд за законністю затримання, прокурору особливу увагу слід звертати на забезпечення прав, свобод та законних інтересів затриманого. У зв'язку з цим, з цього питання необхідно враховувати, що згідно з положеннями частини 1 ст. 42 КПК України особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, набуває статус підозрюваного та увесь комплекс прав, передбачених ч. 3 ст. 42

¹ Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: інформ. лист Вищого спеціал. суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 511-550/0/4-13 від 4 квітня 2013 р. – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.

² Цимбалістенко О. Проблеми прокурорського нагляду за законністю затримання особи на початковому етапі досудового розслідування / О. Цимбалістенко // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 1 (34). – С. 52–57.

КПК України. Отже, з моменту затримання у кримінальному провадженні з'являється процесуальна фігура підозрюваного, захист прав якого має здійснюватися відповідно до чинного КПК України.

Спочатку прокурору слід встановити, чи було виконано уповноваженою службовою особою, яка здійснила затримання особи, обов'язок, передбачений частиною 4 ст. 208 КПК України, а саме: негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення він підозрюється, роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Встановлення прокурором правомірності затримання відбувається насамперед на підставі вивчення протоколу затримання. Передусім, як зазначали І. Є. Марочкін та П. М. Каркач, прокурор має звернути увагу на правильність оформлення відповідного протоколу¹. З приводу цього в положенні ч. 5 ст. 208 КПК України встановлено, що у протоколі затримання, крім загальних відомостей, передбачених ст. 104 КПК України, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання згідно з положеннями ст. 209 КПК України; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і безпосередньо затриманим. Копія протоколу негайно під підпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору. Варто наголосити, що негайне отримання прокурором такого протоколу є однією із найбільш важливих і першочергових передумов забезпечення законності та обґрунтованості затримання особи.

Оскільки переважна більшість фактів затримання особи вчиняється співробітниками поліції, то прокурору слід звернути увагу на виконання спільного наказу МВС України та Мін'юсту України від 26.03.2013 р. № 289/540/5 «Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу тримання під вартою під час

¹ Прокурорський нагляд в Україні : підруч. / за ред. І.Є. Марочкіна, П. М. Каркача. – Х. : Одиссей, 2005. – С. 101.

кримінального провадження»¹. Так, у п. 1.6 цього наказу вказується на найбільш серйозні та поширені порушення у цій сфері, а саме: доставлення до органу досудового розслідування уповноваженою службовою особою затриманої особи, яке тривало довше, ніж це необхідно; неповідомлення або несвоєчасне повідомлення слідчим, іншою службовою особою затриманій особі, підозрюваній у вчиненні злочину, про підстави затримання та про те, в учиненні якого злочину вона підозрюється, а також нероз'яснення їй права мати захисника, отримувати медичну допомогу, надавати пояснення, показання або не вести мову з приводу підозри щодо неї; неповідомлення про затримання особи та місце її перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи; невручення негайно затриманому копії протоколу про затримання під підпис, а також ненаправлення такого протоколу прокурору; звільнення з ізолятора тимчасового тримання (далі-ІТТ) затриманої особи, підозрюваної в учиненні злочину, безпосередньо слідчим або службовою особою, відповідальною за перебування затриманих, без подання слідчим клопотання прокурору про обрання запобіжного заходу. Своєчасне виявлення і належне реагування прокурора на ці та інші порушення у сфері затримання особи є запорукою законності застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження.

У контексті монографічного дослідження варто наголосити, що дотримання законності під час затримання особи є важливою складовою предмету прокурорського нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування в аспекті забезпечення прав і законних інтересів особи вже на початковому етапі кримінального провадження. Безпосередньо здійснюючи нагляд за законністю затримання особи, прокурор перевіряє обґрунтованість і своєчасність затримання, правильність процесуального оформлення цього факту та додержання прав затриманої особи. З метою підвищення ефективності прокурорського нагляду у зазначеній сфері О. Цимбалістенко пропонує конкретизувати у КПК України той факт, що момент затримання корелюється із початком досудо-

¹ Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час кримінального провадження : Наказ МВС України та Мініюсту України від 26 березня 2013 року № 289/540/5 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0602-13>.

вого розслідування, а також передбачити можливість проведення затримання до або одночасно із внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР¹.

Право затриманого у будь-який час оскаржити в суді своє затримання, на думку О. І. Тищенко, гарантується ст. 29 Конституції України, яка втілює міжнародно-правовий стандарт, що міститься у п. 4 ст. 5 конвенції: «Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним». Право підозрюваного вимагати перевірку обґрунтованості затримання передбачено п. 6 ч. 3 ст. 42 КПК, яка має значення загальної норми. Незважаючи на дану обставину, в чинному законодавстві України окремої процедури оскарження затримання законом не встановлено, а тому підозрюваному, обвинуваченому, його захиснику, іншим учасникам кримінального провадження слід керуватися положеннями ст. 206 КПК України, у частині 5 якої, слідчий суддя зобов'язаний звільнити особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких вона трималася, не доведено існування передбачених законом підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді².

В ході нашого дослідження слід виділити ще одне дискусійне і проблемне питання щодо місця превентивного затримання у системі запобіжних заходів чинного кримінального процесуального законодавства України. Так, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години» та Інструкцією про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції передбачено, що з метою захисту громадян, держави і суспільства від терористичних загроз у

¹ Цимбалістенко О. Проблеми прокурорського нагляду за законністю затримання особи на початковому етапі досудового розслідування / О. Цимбалістенко // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 1 (34). – С. 52–57.

² Тищенко О. І. Затримання особи як тимчасовий запобіжний захід / О. І. Тищенко // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. – 2013 р. – Сер. «ПРАВО». – Вип. 21. – Ч. II. – Том 3. – С. 165–167.

районі проведення довготривалої антитерористичної операції, як виняток, з урахуванням особливостей, встановлених цим законом, може здійснюватися превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, але не більше ніж на 30 діб. граничний строк превентивного затримання не може перевищувати 30 діб. Підставою для превентивного затримання є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою терористичної діяльності.

Відповідно до вказаного законодавства, превентивне затримання здійснюється за вмотивованим рішенням начальника Головного управління (управління) Служби безпеки України або начальника Головного управління (управління) Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, у відповідній області, містах Києві та Севастополі за згодою прокурора та без ухвали слідчого судді, суду. Копія рішення про превентивне затримання особи, причетної до терористичної діяльності, на строк понад 72 години невідкладно надається затриманій особі, а також негайно направляється до слідчого судді, суду відповідної юрисдикції разом із клопотанням про обрання належного запобіжного заходу стосовно відповідної особи.

Однак, як зазначила А. М. Шаркова, Верховний Суд України у своєму Висновку на проект Закону про превентивне затримання особи (осіб) (реєстр. № 4471 від 17 березня 2014 року) вказав, що в чинному законодавстві України відсутній інститут превентивного затримання особи, а, отже, при запровадженні нових положень кримінального процесуального характеру слід враховувати вимоги Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. Запровадження цього правового інституту має відбуватися у спосіб, що не суперечить основоположним принципам вказаних кодексів та гарантуватиме дотримання прав людини¹. Водночас, крім вказаного, Верховний Суд України слушно зазначив, що превентивне затримання не є мірою запобіжного заходу, хоча фактично є три-

¹ Верховний Суд України. Зауваження та пропозиції до проекту Закону України «Про превентивне затримання особи (осіб)» (реєстр. № 4471 від 17 березня 2014 року) // Верховний Суд України ; Правове управління Верховного Суду України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf.](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf;); Шаркова А. М. Види кримінального процесуального затримання: спроба класифікації / А. М. Шаркова // Юрид. наук. електронний журнал. – 2014. – № 6. – С. 235–238.

манням під вартою, що не відповідає положенням ст. 176 чинного КПК України. Крім того, стосовно здійснення судом перевірки обґрунтованості превентивного затримання особи Верховний Суд України вважає, що процедура розгляду справи в суді потребує більш чіткої деталізації з метою забезпечення дотримання у правозастосовній практиці прав людини під час реалізації положень, що стосуються превентивного затримання.

У межах дослідження та встановлених наявних неузгоджень слід врахувати позицію Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який наголосив на тому, що кожна особа, свободу якої обмежено внаслідок застосування до неї превентивного затримання, може одразу ж звертатись до Європейського суду з прав людини проти України, що в результаті однозначно призведе до рішення на її користь. В цілому, на думку А. М. Шаркової, незважаючи на законодавче закріплення превентивного затримання, уявляється необхідним наголосити на тому, що норми, які його регулюють, суперечать гарантіям, встановленим Конституцією України, положенням КПК України, та вимогам низки міжнародних нормативно-правових актів¹.

Таким чином, проведене монографічне дослідження свідчить, що на сьогодні в положеннях КПК України з питань затримання особи містяться протиріччя, які вимагають свого негайного законодавчого усунення. На нашу думку, в КПК України процесуальний інститут затримання особи необхідно винести в окремий розділ чинного КПК України, в якому чітко та послідовно врегулювати питання як законного затримання, так і затримання уповноваженою особою та інші проблемні питання. Зазначене обумовлено специфікою правового інституту затримання особи, у зв'язку з чим запропоновані зміни та доповнення в подальшому стануть запорукою практичної реалізації норм Конституції та положень чинного КПК України.

¹ Шаркова А. М. Види кримінального процесуального затримання: спроба класифікації / А. М. Шаркова // Юрид. наук. електронний журнал. – 2014. – № 6. – С. 238.

ВИСНОВКИ

У монографії наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання – визначення сутності та особливостей процесуальних повноважень прокурора при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні. В результаті проведеного дослідження сформульовано ряд висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети. Основні з них наведено нижче. Аргументовано, що розвиток процесуальних повноважень прокурора щодо застосування запобіжних заходів пройшов наступні етапи: перший – до судової реформи 1864 р.; другий – після прийняття Статуту кримінального судочинства 1864 р.; третій – кримінальне судочинство радянського періоду, зокрема за час дії КПК УРСР 1922, 1927 років; четвертий – за час дії КПК України 1960 р.; п'ятий – сучасна модель кримінального процесуального законодавства, що пов'язана з прийняттям у 2012 р. КПК України, в якому концептуально змінено як процесуальні повноваження прокурора (процесуальне керівництво досудовим розслідуванням), так і систему запобіжних заходів, яка є частиною заходів забезпечення кримінального провадження. При цьому введено нові види запобіжних заходів, зокрема особисте зобов'язання, особисту поруку та домашній арешт, які є альтернативними і надають прокурору змогу ініціювати найбільш доцільний та необхідний вид запобіжного заходу. Доведено, що з моменту свого започаткування правовий інститут заходів процесуального примусу мав специфічне функціональне призначення, мету, підстави та порядок застосування, але протягом тривалого часу його види нормативно були закріплені у різних розділах КПК 1922, 1927, 1960 років. З урахуванням їх різноманітності визначено, що процесуальний примус спрямовано на: 1) виконання учасниками кримінального провадження своїх процесуальних обов'язків; 2) припинення протиправної і негативної поведінки підозрюваного, обвинуваченого. Встановлено, що з удосконаленням законодавчої техніки в КПК України 2012 р. попередня розгалужена система таких заходів об'єднана в єдину систему, зокрема заходи забезпечення кримінального провадження, до якої включено запобіжні заходи. При цьому всі заходи

забезпечення кримінального провадження характеризуються такими ознаками: 1) загальними, які притаманні усім заходам; 2) специфічними, що властиві окремому виду запобіжного заходу, сутність якого розкривається у розділі VI «Особливі порядки кримінального провадження» КПК України. Наголошено, що в науковій літературі не склалося єдиного підходу до поняття заходів забезпечення кримінального провадження, у зв'язку з чим запропоновано авторське визначення цього поняття. Встановлено, що практичне застосування органами прокуратури положень КПК України, їх гармонізація з європейськими правовими стандартами нерозривно пов'язані з подальшим удосконаленням повноважень прокурора з урахуванням провідного досвіду зарубіжних країн. Існуючі сьогодні розбіжності та прогалини щодо функціональної ролі прокурора при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні зумовлюють подальшу потребу теоретичних досліджень цього питання. На міжнародному рівні основними вимогами і критеріями реформування органів прокуратури є: об'єктивність наглядової діяльності прокуратури; нормативне закріплення, забезпечення та додержання національних правових традицій з урахуванням норм і принципів міжнародних правових актів та рекомендацій Ради Європи; визначеність органів прокуратури територіальним і галузевим принципом; незалежність та неупередженість прокурора при реалізації власних повноважень у кримінальному судочинстві; особиста відповідальність за додержання вимог закону. З метою недопущення зайвого дублювання процесуальної діяльності наголошено на необхідності створення максимально ефективної системи функціонування правоохоронних органів, де незалежність і відповідальність мають бути врівноважені. Акцентовано увагу на тому, що функціональне призначення прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням є дискусійним і суперечливим. На основі узагальнення наукових поглядів виокремлено основні чинники запровадження цієї новели, зокрема: ліквідація правового інституту повернення на додаткове розслідування; визначення прокурора як ключового учасника досудового розслідування, на якого покладено процесуальний обов'язок прийняття кінцевого рішення за результатами проведеного розслідування. Водночас співвідношення прокурорського нагляду і процесуального керівництва свідчить про недоцільність заміщення одного іншим, оскільки це призводить до обмеження процесуальної самостійності слідчого та знімає від-

повідальність з керівника органу досудового розслідування за якість роботи підлеглих. Наголошено на необхідності посилення відомчого контролю за досудовим розслідуванням з боку керівника органу досудового розслідування, а також управлінської оперативності щодо реагування на виявлені порушення з боку слідчих. Визначено, що прокурор при особистому винесенні або узгодженні клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу зобов'язаний перевірити наявність кожної законодавчо закріпленої мети і підстав застосування запобіжних заходів, адже саме на нього покладено обов'язок їх доказування. На підставі цього, керуючись принципом презумпції невинуватості, слідчий суддя, суд зможуть дійти висновку про доцільність застосування конкретного виду запобіжного заходу. При самостійному складанні клопотання або погодженні клопотання слідчого про застосування запобіжних заходів прокурор зобов'язаний упевнитись, що в ньому відсутні декларативні положення, абстрактні твердження та припущення, а містяться відповідні фактичні обставини і докази, що викладені у матеріалах кримінального провадження. З урахуванням цього вказано, що мета і підстави застосування запобіжних заходів мають комплексний характер. Констатовано, що процесуальний порядок ініціювання прокурором клопотання про застосування запобіжного заходу у кримінальному провадженні проходить декілька взаємопов'язаних етапів, а саме: 1) ініціювання такого клопотання; 2) забезпечення прибуття підозрюваного, обвинуваченого до слідчого судді, суду для розгляду клопотання; 3) судовий розгляд слідчим суддею, судом клопотання; 4) ухвалення судового рішення за підсумками розгляду клопотання; 5) виконання ухвали слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу. Зазначено, що клопотання про застосування запобіжного заходу повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. З приводу цього наголошено, що законним і обґрунтованим є рішення, в якому викладено обставини, що відповідають тим доказам і ризикам, які встановлені й отримані в результаті законного їх збирання, перевірки та оцінки, що й стало передумовою ініціювання клопотання про застосування запобіжного заходу. Законними та обґрунтованими мають бути всі наведені фактичні дані та обставини, що відображені як в описовій, так і в мотивувальній частині складеного клопотання.

Монографічне дослідження процесуального порядку застосування запобіжних заходів, не пов'язаних з позбавленням волі, надало змогу дійти висновку, що дана група запобіжних заходів не

позбавляє підозрюваного, обвинуваченого будь-яких соціальних благ, прав і свобод, а лише тимчасово їх обмежує, що обумовлено виконанням покладених на нього процесуальних обов'язків. Здебільшого застосування цих видів запобіжних заходів розраховане на створення позитивного психологічного впливу, який надає можливість довести до підозрюваного, обвинуваченого, що при неналежному поведженні для нього настануть несприятливі наслідки. У разі ж невиконання особистого зобов'язання може бути застосовано більш суворий запобіжний захід та накладено грошове стягнення. Встановлено, що при застосуванні особистої поруки підозрюваний, обвинувачений ніяких правообмежень не зазнає, а його належна поведінка пояснюється розумінням наданої поручителю довіри. Наголошено, що визначення конкретного поручителя не повинно походити від ініціативи прокурора, а підозрюваний, обвинувачений самостійно його обирає. Ініціатива застосування особистої поруки повинна надходити не лише від поручителя, підозрюваного чи обвинуваченого, але й від прокурора. При цьому прокурор зобов'язаний роз'яснити поручителю сутність особистої поруки та наслідки невиконання взятих на себе зобов'язань. Крім того, ініціюючи клопотання про обрання цього запобіжного заходу, прокурору слід допитати близьких родичів чи знайомих поручителя, зібрати дані, що характеризують таку особу. В свою чергу, порушення підозрюваним, обвинуваченим умов застави є можливою загрозою втратити кошти, тобто при цьому діє матеріальний та моральний стимул, оскільки особа не бажає розлучитися з грошима або заповідати неприємність особі, яка внесла відповідну заставу. Обґрунтовано, що запобіжні заходи у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою пройшли довгий шлях еволюції з поступовим реформуванням правової регламентації їх прикладного застосування. На основі аналізу практики підтверджено, що при застосуванні домашнього арешту прокурору доцільно дотримуватись наступного алгоритму: 1) при самостійному складанні або погодженні клопотання слідчого визначити і перевірити мету та підстави його застосування; 2) при розгляді слідчим суддею, судом клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту відстоювати необхідність саме його обрання; 3) перевірка відповідності порядку та умов перебування підозрюваного, обвинуваченого під домашнім арештом; 4) нагляд за додержанням законів щодо продовження строків застосування домашнього арешту, а також припинення його застосування. Встановлено, що новелою КПК

України в частині застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є покладення на прокурора додаткового обов'язку щодо доведення неможливості застосування більш м'якого запобіжного заходу, оскільки кожен із них не зможе забезпечити належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого та запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК України. Зазначене також є однією з гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого. Виявлено, що в положеннях чинного КПК України відсутнє законодавче тлумачення поняття «затримання особи», у зв'язку з чим по-різному визначаються його сутність та процесуальна форма, зокрема: 1) як захід забезпечення кримінального провадження (п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК України); 2) як тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176 КПК України); 3) як слідча (розшукова) дія (ч. 5 ст. 208 КПК України). Акцентовано увагу на тому, що з огляду на дотримання принципу законності процесуальний інститут затримання особи у кримінальному провадженні є найбільш «уразливим» та дискусійним. Існуюча законодавча неврегульованість потребує більш чіткої процесуальної його регламентації та комплексного теоретичного дослідження. З урахуванням стану слідчої та судової практики вбачається доцільним удосконалення процесуального механізму затримання особи. В цілому, зважаючи на таку законодавчу неоднозначність, правовий інститут затримання потребує концептуального переосмислення через призму вимог Конституції України та міжнародно-правових стандартів у частині забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів затриманої особи, оскільки процесуальний механізм регламентації затримання в КПК України є суперечливим та недосконалим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Семенцов В. А. Следственные действия по Уставу уголовного судопроизводства / В. А. Семенцов // Актуальные проблемы российского права. – 2014. – № 4 (41). – С. 679–685.
2. Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе / П. И. Люблинский. – СПб., 1968. – 355 с.
3. Білецька К. К. Виникнення та розвиток запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки на території сучасної України / К. К. Білецька // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 5. – С. 128–132.
4. Кистяковский А. Ф. О пресечении обвиняемому способов уклоняться от следствия и суда: исследование / А. Ф. Кистяковский. – Санкт-Петербург: Изд. «Судебного вестника», 1868. – 196 с.
5. Чичерин Б. Областные учреждения России в XVII веке / Б. Чичерин // Русская беседа. – Ч. 4. – Москва. – 1856. – С. 57–58.
6. Тихомиров М. Н. Соборное уложение 1649 года / М. Н. Тихомиров, П. П. Епифанов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 444 с.
7. Смоленский М. Б. Прокурорский надзор : учеб. / под ред. М. Б. Смоленского и И. А. Жильцова. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко»; Академцентр, 2011. – 240 с.
8. Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И. Л. Петрухин ; Ин-т государства и права. – М. : Наука, 1989. – 256 с.
9. Попович О. В. Процесуальне керівництво у кримінальному провадженні за Соборним Уложенням 1649 року / О. В. Попович // Актуальні питання реформування кримінального-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України: матер. Міжнарод. наук.-прак. конф., м. Луганськ, 20 квітня 2012 р. / редкол.: М. Й. Курочка, О. І. Левченко, В. І. Галаган та ін. ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ, 2012. – С. 49–51.
10. Памятники Русского Права : Соборное Уложение царя Алексея Михайловича 1649 года. Выпуск Шестой / под ред. К. А. Сафроненко. – М., 1957. – 512 с.
11. Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе. Меры, обеспечивающие неуклонение обвиняемого от правосудия / П. И. Люблинский. – СПб: Сенатская типография, 1906. – 711 с.

12. Российское законодательство X–XX вв. – Т. 8: Судебная реформа / отв. ред.: Б. В. Виленский; под общ. ред.: О. И. Чистяков. – М. : Юрид. лит., 1991. – 496 с.

13. Гайнов И. Д. История становления и развития мер уголовно-процессуального принуждения в России (XIII–XIX века) / И. Д. Гайнов // Вестник Казан. юрид. ин-та МВД России. – 2012. – № 4 (10). – С. 107–112.

14. Судебные уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны. Часть вторая // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://civil.consultant.ru/reprint/books/118/188.html>.

15. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство / Н. Н. Розин. – Томск : Типогр. Томс. ун-та, 1913. – 320 с.

16. Бушная Н. В. Проблемы применения мер процессуально-принуждения в стадии предварительного расследования : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Бушная Наталья Викторовна. – Волгоград, 2005. – 242 с.

17. Литвак О. М. Проблеми реформування кримінальної юстиції / О. М. Литвак, П. В. Шумський // Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні: зб. матер. Інтернет-конф. (м. Київ, 28 листопада 2014 року). – К. : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – С. 8–14.

18. История государства и права : словарь-справочник / под ред. М. И. Сизикова. – М., 1997. – 304 с.

19. Яновська О. Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні / О. Г. Яновська // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – № 2 (27). – С. 12–17.

20. Резолюція 1755(2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні» : Міжнародний документ від 04.10.2010 р. № 1755(2010) – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a19.

21. Коврига З. Ф. Уголовно-процессуальное принуждение / З. Ф. Коврига. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1975. – 176 с.

22. Миколаєнко О. М. Кримінальний процесуальний примус у положеннях нового Кримінального процесуального кодексу України / О. М. Миколаєнко // Правова держава. – 2013. – № 16. – С. 207.

23. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.

24. Губська О. А. Взяття під варту як запобіжний захід у світлі національного та міжнародного законодавства / О. А. Губська // Адвокат. – 2007. – № 3. – С. 397.

25. Корнуков В. М. К понятию мер процессуального принуждения в советском уголовном процессе / В. М. Корнуков // Ученые записки. Саратов. юрид. ин-т. – Вып. XIX. – Ч. 1. – Саратов, 1970. – С. 261–270.

26. Корнуков В. М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – 138 с.

27. Чистякова В. С. Законность и обоснованность применения мер уголовно-процессуального принуждения / В. С. Чистякова. – М., 1978. – 94 с.

28. Элькинд П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / П. С. Элькинд. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 143 с.

29. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : учеб. / отв. ред. П. А. Лупинской. – 2-е изд., перероб. и доп. – М. : Норма, 2009. – 1072 с.

30. Еникеев З. Д. Социальная ценность и эффективность мер уголовного-процессуального пресечения / З. Д. Еникеев. – Уфа, 1979. – 43 с.

31. Рожнова В. В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / В. В. Рожнова ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2003. – 17 с.

32. Михайлов В. А. Процессуальный порядок применения мер пресечения в уголовном судопроизводстве / В. А. Михайлов. – М. : Право и Закон, 1996. – 304 с.

33. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2014. – 432 с.

34. Кримінальний процес : підруч. / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удаलोвої, Д. П. Письменного. – К. : Центр учб. літ., 2013. – 544 с.

35. Білоусов О. І. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : моногр. / О. І. Білоусов, С. М. Смоков. – Одеса, 2009. – 112 с.

36. Пономаренко А. В. Особливості застосування запобіжних заходів за новим КПК України / А. В. Пономаренко // Наука і правоохорона. – 2013. – № 2 (20). – С. 160–165.

37. Толковый словарь Т. Ф. Ефремовой – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://efremova-online.ru/slovar-efremovoy/obespechenie/57633/>.

38. Экономика и право : словарь-справочник / Л. П. Кураков, В. Л. Кураков, А. Л. Кураков. – М. : Вуз и школа, 2004. – 1072 с.

39. Кримінально-процесуальне право України : підруч. / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2009. – 816 с.

40. Сіверський О. М. Сутність виклику у кримінальному провадженні / О. М. Сіверський // Наук. вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту. Сер. «Юриспруденція». – 2014. – № 10–2. – Том 2. – С. 173–176.

41. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

42. Марчук Н. Основні напрями участі прокурора в кримінальному провадженні на досудових стадіях / Н. Марчук // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2011. – № 4. – С. 57–62.

43. Бондаренко О. Особисте зобов'язання як форма процесуального забезпечення участі осіб у кримінальному провадженні / О. Бондаренко // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 2. – С. 66–70.

44. Лапкін А. В. Забезпечення прокурором законності застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні / А. В. Лапкін // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 1 (34). – С. 58–63.

45. Моніторинговий звіт «Реалізація нового КПК України: Перші результати», підготовлений в рамках проекту за підтримки Програми «Матра» Посольства Королівства Нідерландів // Центр політико-правових реформ. – К., 2013 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.org.ua/files/2013-3.pdf>.

46. Александрова А. Рівняння на кодекс / А. Александрова // Закон і бізнес. – 2013. – № 11 (1101). – С. 1–2.

47. Татаров О. Ю. Деякі питання застосування заходів забезпечення кримінального провадження за новим КПК України / О. Ю. Татаров // Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення : матер. наук.-практ. конф., м. Харків, 5 квіт. 2013 р. ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2013. – С. 19–24.

48. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій : навч. посіб. / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2005. – 456 с.

49. Березняк В. Сучасні тенденції розвитку та застосування екстрадиції: європейський ордер на арешт / В. Березняк // Право України. – 2006. – № 11. – С. 149–152.

50. Горбачевський В. Я. Запобіжні заходи у сучасному правосудді / В. Я. Горбачевський // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 215–219.

51. Голуб І. Г. Нові запобіжні заходи згідно з КПК 2012 року / І. Г. Голуб // Часопис Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 1 (7) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13hihzkr.pdf>.

52. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів: В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

53. Кримінальний процес : підруч. / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

54. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні : навч. посіб. / Ю. В. Бубир, Г. І. Глобенко, О. О. Юхно. – Х. : НікаНова, 2015. – 192 с.

55. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : Закон Азербайджанской Республики от 14.07.2000 г. № 907-IQ – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4670/file/Azerbaijan_CPC_2000_am2013_ru.pdf.

56. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 01.07.1998 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4261/file/Armenia_CPC_am2006_ru.pdf.

57. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14.03.2003 г. № 122-XV – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.org.ua/files/__.pdf.

58. Чернова С. С. Меры уголовно-процессуального принуждения : учеб.-практ. пособ. / С. С. Чернова. – Тюмень : Тюмен. ин-т повышения квалификации сотрудников МВД России, 2012. – 67 с.

59. Захарко А. В. Загальні правила застосування неізоляційних запобіжних заходів / А. В. Захарко // Наук. Вісник Львів. держ. ун-ту внутр. справ. – 2009. – № 1. – С. 1–9.

60. Кримінальний процес : підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

61. Безрукава А. Ф. Домашній арешт у системі запобіжних заходів за новим кримінальним процесуальним кодексом України / А. Ф. Безрукава // Наук. вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2013. – Спец. вип. 1. – С. 203–209.

62. Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / В. Г. Уваров ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2014. – 40 с.

63. Толочко О. М. Проблеми первинної підготовки прокурорів у Національній академії прокуратури України / О. М. Толочко // Матер. міжнар. конф. «Європейські стандарти професійної підготовки прокурорів і суддів» (м. Київ, 25–26 листопада 2010 р.). – К. : Нац. акад. прокуратури України, 2010. – С. 129–132.

64. Фаринник В. Домашній арешт – альтернатива триманню під вартою / В. Фаринник // Юридичний вісник України. – 2012. – № 25 (886). – С. 4.

65. Осадча О. С. Особливості застосування прокурорами запобіжних заходів у кримінальному процесуальному законодавстві України / О. С. Осадча // Реформування правоохоронної системи України : матер. круглого столу (м. Київ, 20 червн. 2014 р.) / за ред. д-ра юрид. наук, професора Т. О. Проценка. – К. : ДНДІ МВС України, 2014. – С. 54–56.

66. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головки, Б. А. Филимонов. – Изд. 2-е, доп. и испр. – М. : Зерцало-М, 2002. – 528 с.

67. Додонов В. Н. Прокуратура в России и за рубежом. Сравнительное исследование / В. Н. Додонов, В. Е. Крутских; под. ред. С. И. Герасимова. – М. : НОРМА, 2001. – 192 с.

68. Сапін О. В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні за законодавством України й пострадянських країн / О. В. Сапін // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 6. – С. 331–334.

69. Стойко Н. Г. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем : моногр. / Н. Г. Стойко. – СПб. : Изд-кий Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Изд-во юридического факультета СПбГУ, 2006. – 264 с.

70. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. / А. В. Молдован. – К. : Центр навч. літ., 2005. – 352 с.

71. History of the office of the United States Attorney – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.justice.gov/usao/md/Office/History/ourhistory.htm.

72. The Federal Court System in the United States: An Introduction of Judges and Judicial Administrators in Other Countries /

перевод А. В. Орлова. – изд. второе. – Washington, D.C. 20544 : Административное Управление судов США, 2001. – 77 с.

73. Холодницький Н. І. Федеральні окружні прокурори Сполучених Штатів Америки: історико-правовий аналіз / Н. І. Холодницький // Часопис Київ. ун-ту права. – 2013. – № 2. – С. 74–77.

74. Холодницький Н. І. Організація, структура та місце прокуратури в системі органів юстиції Сполучених Штатів Америки (історико-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Холодницький Назар Іванович; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2014. – 200 с.

75. Bonner C. Federalization of crime: too much of a good thing / Charles Bonner // University of Richmond law review. – 1998. – Vol. 32. – P. 905.

76. Савицький Д. О. Підстави та процесуальний порядок застосування приводу у кримінальному провадженні / Д. О. Савицький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 158–163.

77. Заболотний І. І. Судовий контроль та прокурорський нагляд у механізмі захисту прав людини на досудовому розслідуванні за законодавством Франції та Німеччини / І. І. Заболотний // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 301–304.

78. Головки Л. В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции / Л. В. Головки. – М. : СПАРК, 1995. – 130 с.

79. Басараб Р. І. Правовий статус керівника системи органів прокуратури в зарубіжних країнах: позитивний досвід для запозичення до національної системи / Р. І. Басараб // Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту – 2014. – Вип. 2. – Том 4. – С. 163–166.

80. Рибалка Н. О. Управління органами прокуратури в умовах реформування: адміністративно-правові засади : дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Рибалка Наталія Олегівна; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2013. – 343 с.

81. Конституция Республики Беларусь 1994 года – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.by/main.aspx?guid=6351>.

82. Козачук О. С. Прокуратура з нагляду за додержанням законів у війсьній сфері: досвід реформування України / О. С. Козачук // Юрид. наук. електронний журнал. – 2014. – № 2. – С. 112–115.

83. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16.07.1999 года – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://www.pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk9900295#&Chapter=13.

84. Лазарева В. А. Прокурор в уголовном процессе : учеб. пособ. / В. А. Лазарева. – Самара : Самар. ун-т, 2010. – 223 с.

85. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : моногр. / В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.

86. Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи 1604(2003)1 «Про роль прокуратури в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві закону» (Схвалена Постійним комітетом від імені Асамблеї 27 травня 2003 р.) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua>.

87. Відповідь Комітету міністрів на Рекомендацію ПАРЕ 1604 (2003) про роль прокуратури у демократичному правовому суспільстві від 4 лютого 2004 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>.

88. Рекомендація Комітету міністрів Державам-учасницям щодо ролі прокурорів поза межами кримінального судочинства (CM/Res (2012)11) від 19.09.2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>.

89. Лапкін А. В. Правові основи прокурорської діяльності : наук.-практ. посіб. / А. В. Лапкін; за ред. П. М. Каркача. – 2-ге вид., змінене і допов. – Х. : Право, 2013. – 336 с.

90. Рибалко Г. С. Організаційно-правові основи правозахисної діяльності органів прокуратури України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура / Рибалко Гліб Сергійович; Нац. універ. «Юрид. Академ. України ім. Я. Мудрого». – Харків, 2013. – 237 с.

91. Козачук О. С. Роль положень міжнародних документів у діяльності прокуратури у війсьній сфері поза межами кримінального провадження / О. С. Козачук // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 71. – С. 192–199.

92. Фріс П. Л. Питання реформування кримінально-процесуального законодавства України та забезпечення рівності учасників кримінального процесу / П. Л. Фріс // Адвокат. – 2002. – № 1. – С. 11–13.

93. Подоляка С. А. Адміністративні процедури прокурорської діяльності в Україні : дис. ... кандид. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Подоляка Сергій Анатолійович; Міжрегіональна Акад. уп-ння персоналом. – Київ, 2013. – 200 с.

94. Литвак О. М. Функції прокуратури України / О. М. Литвак, П. В. Шумський // Хмельн. ін.-т регіонального управління та пра- ва. – 1998. – X. : ХІРУП, 1998. – 392 с.

95. Литвак О. Проблеми реформування органів прокуратури / О. Литвак, П. Шумський // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2012. – № 1. – С. 5–12.

96. Косий О. М. Окремі аспекти функції органів прокуратури щодо кримінального переслідування на стадії досудового розслідування / О. М. Косий // Право і безпека. – 2014. – № 2 (53). – С. 101–105.

97. Шумський П. В. Прокуратура України / П. В. Шумський. – К. : Вентурі, 1998. – 336 с.

98. Маляренко В. Т. Прокурор у кримінальному судочинстві: деякі проблеми та шляхи їх вирішення / В. Т. Маляренко, І. В. Вернидубов – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.

99. Грицаєнко Л. Конституційно-правовий статус прокуратури України / Л. Грицаєнко // Вісник прокуратури. – 2007. – № 1. – С. 24–34.

100. Татаров О. Ю. Теоретико-правові і організаційні засади досудового провадження в кримінальному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Татаров Олег Юрійович ; Одеський держ. ун-т внутр. справ. – Київ, 2013. – 548 с.

101. Струць О. А. Забезпечення судом законності та обґрунтованості слідчих дій на досудових стадіях провадження у кримінальній справі / О. А. Струць // Судова апеляція. – 2009. – № 1 (14). – С. 70–76.

102. Струць О. А. Законність та обґрунтованість проведення слідчих дій як гарантія прав і свобод учасників кримінального судочинства : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Струць Олена Анатоліївна. – Київ, 2009. – 236 с.

103. Мельников В. Ю. Обеспечение и защита прав человека при применении мер процессуального принуждения в досудебном производстве Российской Федерации : дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс // Мельников Виктор Юрьевич. – Москва, 2014. – 552 с.

104. Гришин Ю. А. О статусе прокурора на стадии досудебного расследования в реформируемом уголовном процессе / Ю. А. Гришин // Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судо-

вих і правоохоронних органів : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 98–107.

105. Мірковець Д. М. Інститут керівництва досудовим слідством за проектом КПК України / Д. М. Мірковець // Проблеми реформування кримінально-процесуального та кримінального законодавства України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Х. : ХНУВС, 2011. – С. 152–156.

106. Тищенко С. Суб'єкти взаємодії сторони обвинувачення під час досудового розслідування / С. Тищенко // Вісник прокуратури. – 2013. – № 1. – С. 49–54.

107. Бабкова В. Проблеми здійснення прокурором наглядових повноважень у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування / В. Бабкова // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 71–73.

108. Грицаєнко Л. Правова природа діяльності прокурора на досудовому слідстві: процесуальне керівництво чи прокурорський нагляд / Л. Грицаєнко // Вісник прокуратури. – 2008. – № 11. – С. 68–76.

109. Красноокий О. Встановлення правопорушень при здійсненні нагляду за додержанням та застосуванням законів з питань прав громадян / О. Красноокий // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 11. – С. 63–68.

110. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці : моногр. / В. М. Юрчишин. – Чернівці : Вид. дім «Родовід», 2012. – 289 с.

111. Руденко М. В. Про сутність прокурорського процесуального керівництва досудовим розслідуванням / М. В. Руденко, В. П. Півненко // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 277–283.

112. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1986. – 160 с.

113. Стрёмовский В. А. Предварительное расследование в советском уголовном процессе / В. А. Стрёмовский; под ред. М. М. Гродзинский. – М. : Госюриздат, 1958. – 136 с.

114. Бойков А. Д. Третья власть в России. Очерки о правосудии, законности и судебной реформе 1990–1996 гг. / А. Д. Бойков. – М., 1997. – С. 206.

115. Шалумов М. С. Прокуратура в современном российском государстве / М. С. Шалумов. – Кострома, 2001. – 132 с.

116. Лизак Я. В. Окремі питання здійснення прокурором процесуального керівництва під час проведення слідчих та негла-

сних слідчих (розшукових) дій / Я. В. Лизак // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 307–309.

117. Уголовный процессуальный кодекс Грузии от 9.10.2009 г. № 1772-Пс. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf.

118. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. – СПб.-М. : Изд. Товарищество М. О. Вольфа, 1903–1909. – Т.4. – 1909. – 853 с.

119. Философский словарь логики, психологии, этики, эстетики и истории философии / под ред. З. Л. Радлова. – СПб. : Тип. Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон, 1911. – 284 с.

120. Философский энциклопедический словарь / под. общ. ред. Л. Ф. Ильичева, П. Н. Федосеева, С. М. Ковалева, В. Г. Панова. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

121. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57000 слов / С. И. Ожегов; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1986. – 797 с.

122. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К. : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук Української РСР, 1973. – 600 с.

123. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Том 1. Основные положения науки советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – 468 с.

124. Божьев В. П. Уголовно-процессуальные правоотношения / В. П. Божьев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 176 с.

125. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы / П. А. Лупинская. – М. : Юрид. лит., 1976. – 168 с.

126. Попович О. В. Зміст та форма процесуального керівництва прокурора у кримінальному провадженні / О. В. Попович // Юрид. наук. електронний журнал. – 2014 – № 3 – С. 141–143.

127. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : підручник / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 712 с.

128. Кримінальний процес України : підруч. / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К. : Либідь, 1992. – 431 с.

129. Михайленко О. Р. Складання процесуальних актів у кримінальних справах / О. Р. Михайленко. – К. : Юрінком, 1996. – 256 с.

130. Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експер-

тиза; оперативно-розшукова діяльність / О. А. Вакулік ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2015. – 20 с.

131. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2012. – № 7 (142). – С. 4–8.

132. Кучинська О. П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Кучинська Оксана Петрівна; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2013. – 460 с.

133. Лобойко Л. М. Методи кримінально-процесуального права : моногр. / Л. М. Лобойко. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 352 с.

134. Наливайко О. І. Теоретико-правові проблеми захисту прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень / О. І. Наливайко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 18 с.

135. Скакун О. Ф. Теория государства и права / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.

136. Конституційне право України / за ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Наук. думка, 2000. – 733 с.

137. Зарицкий А. В. Гарантии прав личности при реализации юридической ответственности (вопросы теории и практики) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теория права и государства, история права и государства; история политических и правовых учений / А. В. Зарицкий. – М., 1999. – 21 с.

138. Снежко О. В. Конституционные основы государственной защиты прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук: / О. В. Снежко. – Саратов, 1999. – 212 с.

139. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М. : Юрист, 1997. – 672 с.

140. Куцова Э. Ф. Уголовно-процессуальные гарантии прав и законных интересов личности (советский уголовный процесс) : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс; судоустройство; прокурорский надзор; криминалистика / Э. Ф. Куцова. – М., 1986. – 46 с.

141. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) / авт. кол.: В. В. Рожнова, Я. Ю. Конюшенко, І. В. Чурікова та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 398 с.

142. Геселев О. Процесуальний статус та повноваження прокурора за новим кримінальним процесуальним кодексом

України / О. Геселев // Слово Національної школи суддів України. – 2012. – № 1 (1). – С. 78–92.

143. Мироненко О. В. Мета і підстави застосування запобіжних заходів за новим КПК України / О. В. Мироненко // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 22. – С. 70–76.

144. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: моногр. / С. М. Стахівський. – К., 2005. – 272 с.

145. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Волохи проти України» від 02.11.2006 р. // Вісник Верховного Суду України. – № 4 (92). – 2008. – С. 32–33.

146. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих процесуальних дій та оптимізації діяльності органів досудового розслідування» від 25.03.2014 р. № 4444-1 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GG3FG1AA.html.

147. Еникеев З. Д. Меры процессуального принуждения в системе средств обвинения и защиты : учеб. пособие / З. Д. Еникеев. – Уфа, 1978. – 72 с.

148. Трунов И. Л. Меры пресечения в уголовном процессе / И. Л. Трунов, Л. К. Трунова. – М. ; СПб : Юрид. центр Пресс, 2003. – 356 с.

149. Савгирова Н. М. Меры пресечения и иные меры процессуального принуждения / Н. М. Савгирова. – М. : Изд-во МГУ, 1960. – 94 с.

150. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : інформ. лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 511-550/0/4-13 від 4 квітня 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>.

151. Матвійчук В. К. Процесуальний порядок застосування запобіжних заходів за новим КПК України / В. К. Матвійчук, Г. В. Мартиненко // Юридична наука. – 2013. – № 7. – С. 72–83.

152. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : моногр. / І. А. Тітко. – Х. : Право, 2010. – 216 с.

153. Захарко А. В. Неізоляційні запобіжні заходи в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; опе-

ративно-розшукова діяльність / Захарко Андрій Володимирович; Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ. – Д., 2010. – 229 с.

154. Глинська Н. В. Підстави прийняття рішення про обрання запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту / Н. В. Глинська // Роль захисника у досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 лютого 2006 р. ; м. Харків / редкол. : В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х., 2006. – С. 124–129.

155. Дроздов О. М. Роль захисника при обранні застави, особистої поруки та поруки громадської організації і трудового колективу / О. М. Дроздов // Роль захисника у досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 лютого 2006 р. ; м. Харків / редкол. : В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х., 2006. – С. 118–121.

156. Сірий М. І. Функція захисту на досудовому розслідуванні / М. І. Сірий // Роль захисника у досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 лютого 2006 р. ; м. Харків / редкол. : В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х., 2006. – С. 32–36.

157. Лившиц Ю. Д. Меры пресечения в советском уголовном процессе / Ю. Д. Лившиц. – М. : Юридическая литература, 1964. – 139 с.

158. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України (нормативні документи та коментарі) / В. М. Тертишник. – К., 2007. – 1056 с.

159. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.

160. Смирнов В. В. Арест как мера пресечения, применяемая следователем органов внутренних дел / В. В. Смирнов. – Хабаровск : Изд-во Хабар. ун-та, 1987. – 86 с.

161. Захарко А. В. Правила прийняття рішення про застосування запобіжного заходу / А. В. Захарко // Наук. вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2012. – Спец. випуск № 1. – С. 171–179.

162. Кузьмина В. Ю. Некоторые особенности избрания мер пресечения на досудебном следствии / В. Ю. Кузьмина // Роль захисника у досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 лютого 2006 р.; м. Харків / редкол. : В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х., 2006. – С. 54–57.

163. Капліна О. В. Проблеми обмеження конституційних прав особи і громадянина на досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту /

О. В. Капліна // Роль захисника у досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 лютого 2006 р.; м. Харків / редкол. : В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х., 2006. – С. 77–81.

164. Захарко А. В. Неізоляційні запобіжні заходи в кримінальному процесі України : моногр. / А. В. Захарко; за наук. ред. канд. юрид. наук, доцента А. П. Черненко. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра-ЛТД, 2012. – 204 с.

165. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мироненко і Мартенко проти України» від 10.12.2009 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 83. – С. 93. – Ст. 2932.

166. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 88. – С. 188. – Ст. 3225.

167. Яковець І. С. Запобіжні заходи у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / І. С. Яковець. – Х.: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. – 40 с.

168. Чорнобук В. І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес; криміналістика; судова експертиза / В. І. Чорнобук. – Одеса, 2007. – 19 с.

169. Коріняк О. М. Практика застосування запобіжних заходів за новим КПК України: перші здобутки / О. М. Коріняк // Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки : матер. круглого столу 20 листопада 2013 р. – Запоріжжя : Класичний приватний ун-т. – С. 52–55.

170. Хитра А. Я. Заходи кримінально-процесуального примусу : навч.-практ. посіб. / А. Я. Хитра. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. – 96 с.

171. Грошевий Ю. М. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України / Ю. М. Грошевий, О. Г. Шило // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 220–226.

172. Михайлов В. А. Мери пресечения в уголовном судопроизводстве : дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза / Михайлов Виктор Александрович. – М., 1996. – 47 с.

173. Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до розділу II Кримінального процесуального кодексу, який набрав законної сили з 20.11.2012 р. // Судова влада України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua>.

174. Давыдов В. А. Заключение под стражу как мера пресечения : дисс. ... канд. юрид. наук: 12. 00. 08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Давыдов Владимир Александрович. – М., 1978. – 173 с.

175. Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного : моногр. / Т. Г. Фоміна. – Х. : НікаНова, 2014. – 232 с.

176. Косий О. М. Запобіжні заходи як складові чинники кримінального переслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством / О. М. Косий // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України ; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2012. – С. 322–328.

177. Бондаренко О. М. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження / О. М. Бондаренко // Юрид. наук. електронний журнал. – 2014. – № 2. – С. 98–100.

178. Гуськова А. П. Процессуально-правовые и организационные вопросы подготовки к судебному заседанию по УПК РФ / Гуськова А. П. – Оренбург, 2002. – С. 8–14.

179. Бубир Ю. В. Система гарантій прав підозрюваного під час застосування запобіжних заходів / Ю. В. Бубир // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 40–46.

180. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.

181. Про оплату праці : Закон України від 24 березня 1995 року № 144 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 17. – Ст. 121.

182. Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006–2011 роки). Частина 1. Загальні положення і досудове провадження : моногр. / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2012. – 288 с.

183. Шило О. Г. Особливості обґрунтування обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні / О. Г. Шило // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. – 2014. – № 25. – С. 269–273.

184. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України 21.01.1994 р. № 3857-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 18. – Ст. 101.

185. Мироненко О. В. Результати розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу в досудовому провадженні / О. В. Ми-

роненко // Наук. вісник Херсон. держ ун-ту. – 2014. – Вип. 4. Том 2. – С. 232-237.

186. Вапнярчук В. В. Запобіжні заходи, не пов'язані із взяттям під варту, в новому КПК України та проблеми їх процесуальної регламентації / В. В. Вапнярчук // Роль захисника у досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 лютого 2006 р., м. Харків / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х. ; К.: ПП «Серга», 2006. – С. 105–110.

187. Мироненко О. Ініціювання обрання запобіжних заходів у досудовому провадженні / О. Мироненко // Вісник прокуратури. – 2014. – № 12. – С. 58–66.

188. Брусницын Л. В. Некоторые проблемы обеспечения прав жертв преступлений в российском уголовном процессе / Л. В. Брусницын // Права человека в России и правозащитная деятельность государства : сб. матер. Всерос. науч.-практ. конф. – СПб., 2003. – С. 255–259.

189. Брусницын Л. В. К обеспечению прав жертв преступлений в досудебных стадиях / Л. В. Брусницын // Уголовное право. – 2004. – № 1. – С. 58–60.

190. Кутоманов Д. Є. Деякі проблемні питання інституту запобіжних заходів у кримінальному процесі України / Д. Є. Кутоманов // Роль захисника у досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту : матер. Міжнар. наук. практ.-конф., 22–23 лютого 2006 р., м. Харків / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х. ; К. : ПП «Серга», 2006. – С. 159–161.

191. Тищенко О. І. Проблеми обрання та оскарження запобіжного заходу у вигляді взяття під варту в досудовому провадженні по кримінальній справі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Тищенко Ольга Ігорівна; Нац. юрид. акад. України імені Я. Мудрого. – Х., 2007. – 215 с.

192. Тищенко О. І. Проблеми обрання та оскарження запобіжного заходу у вигляді взяття під варту в досудовому провадженні по кримінальній справі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / О. І. Тищенко; Нац. юрид. акад. України імені Я. Мудрого. – Х., 2007. – 20 с.

193. Лапкін А. В. Організація судових та правоохоронних органів України : навч. посіб. у схемах / А. В. Лапкін. – 2-ге вид., змін. і допов.. – Х. : Право, 2013. – 144 с.

194. Абламський С. Є. Реалізація прав потерпілого на стадії

досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Абламський Сергій Євгенович ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2014. – 246 с.

195. Гультай П. М. Роль прокурора в механізмі застосування запобіжних заходів у досудовому кримінальному провадженні / П. М. Гультай // Часопис Київ. ун-ту права. – 2012. – № 3. – С. 338–342.

196. Лазарева В. А. Право на судову захисту и проблемы его реализации в досудебном производстве по уголовному делу : моногр. / В. А. Лазарева. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 168 с.

197. Аленін Ю. П. Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України: навч.-метод. посіб. / Ю. П. Аленін, В. Г. Пожар, І. В. Гловюк, М. М. Стоянов, Д. В. Шилін, Є. М. Гідулянова. – О. : Фенікс, 2012. – 138 с.

198. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування / В. О. Попелюшко // Адвокат. – 2012. – № 9 (144). – С. 4–6.

199. Фаринник В. І. Особливості застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні / В. І. Фаринник // Юридичний вісник України. – 2012. – 22–28 вересня (№ 38). – С. 4.

200. Европейский суд по правам человека : обзор судебной практики Европейского суда по правам человека: роль прокурора при рассмотрении дел, не относящихся к сфере уголовного права // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_prosecutor_RUS.pdf

201. Серета Г. Кримінальний процесуальний кодекс України: результати та подальше впровадження / Г. Серета / Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 4–5. – С. 35–37.

202. Звіт про роботу прокурора за грудень 2012 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=183100.

203. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2013 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=185363.

204. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2014 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=189393.

205. Карпенко М. І. Кримінально-процесуальна правова характеристика запобіжних заходів в аспекті прийняття нового

Кримінального процесуального кодексу України / І. М. Карпенко, М. В. Самойлов // Юридична наука. – 2013 р. – № 3. – С. 100–111.

206. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

207. Омельченко О. Є. Особисте зобов'язання / О. Є. Омельченко // Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : зб. матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 листоп. 2012 р.). – К. : НАВС, 2012. – С. 31–33.

208. Гусаров С. М. Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики / С. М. Гусаров // Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 5 грудня 2014 р. – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 26–29.

209. Уваров В. Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України : моногр. / В. Г. Уваров. – Х. : НікаНова, 2014. – 421 с.

210. Мироненко О. В. Система і класифікація запобіжних заходів за новим КПК України / О. В. Мироненко // Митна справа. – 2013. – № 4 (88). – Ч. 2, книга 2. – С. 354–360.

211. Назаров В. В. Кримінальний процес України : підруч. / В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко. – К. : Юридична думка, 2005. – 548 с.

212. Смоков С. М. Кримінально-процесуальні гарантії при застосуванні запобіжного заходу у вигляді особистої поруки / С. М. Смоков // Право України. – 2013. – № 11. – С. 242–249.

213. Чухраєв Д. А. Напрями вдосконалення особистої поруки в кримінальному процесі України / Д. А. Чухраєв // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 967–971.

214. Мусієнко О. Окремі питання особистої поруки в кримінальному процесі / О. Мусієнко // Юридичний портал – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravotoday.in.ua/ru/blogs/210/702/>.

215. Гончарова-Парфьонова О. О. Проблемні питання застосування застави як запобіжного заходу / О. О. Гончарова-Парфьонова // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – Вип. 27. – С. 60–64.

216. Донченко Ю. В. Застава як запобіжний захід / Ю. В. Донченко // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матер. VIII регіональної наук.-практ. конф. (м. Львів, 13–14 лютого, 2002 р.) – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, юрид. факультет, 2002. – С. 302–305.

217. Пилипчук П. П. Запобіжний захід у вигляді застави повинен застосовуватись більш ефективно / П. П. Пилипчук // Вісник Верховного Суду України. – 1999. – № 3 (13). – С. 7–11.

218. Лисюк Ю. В. Окремі аспекти застосування запобіжного заходу у вигляді застави / Ю. В. Лисюк // Наук. вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту. Сер. «Юриспруденція». – 2014. – № 7. – С. 216–219.

219. Гультай П. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави в кримінальному провадженні / П. Гультай // Віче. – 2013. – № 22. – С. 12–15.

220. Вор должен сидеть в тюрьме. Или выйти под залог – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavnoe.ua/news/n220566>.

221. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо аспектів застосування застави та злочинів, до яких застосовується тримання під вартою)» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54315.

222. Застосування запобіжних заходів у кримінальному процесі: проблеми ефективності та економії репресії // Вісник Центру суддівських студій. – 2010. – № 14. – 24 с.

223. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О. П. Кучинська // Адвокат. – 2010. – № 7 (118). – С. 17–19.

224. Гультай П. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту / П. Гультай // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2013. – № 3. – С. 122–126.

225. Сорока М. Мера без пресечения: отсутствие четких ограничений относительно применения домашнего ареста как меры пресечения дает возможность манипулировать законом / М. Сорока // Юридическая практика. – 2013. – № 8 (19 февраля). – С. 11–15.

226. Безрукава А. Ф. Домашній арешт в системі запобіжних заходів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Альона Федорівна Безрукава; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2013. – 239 с.

227. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации // Кодексы и Законы (правовая навигационная система) – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakonrf.info/upk/107/>.

228. Вільгушинський М. Й. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до Кримінального

процесуального кодексу України / М. Й. Вільгушинський, Ю. А. Ліхолетова // Адвокат. – 2012. – № 11 (146). – С. 9–13.

229. Безрукавая А. Ограничивающие условия домашнего ареста / А. Безрукавая // Закон и жизнь. – 2013. – № 10/2 (262). – С. 11–14.

230. Зайцева Л. Исполнение меры пресечения в виде домашнего ареста / Л. Зайцева, Т. Савчук // Законность и правопорядок. – 2012. – № 1. – С. 46–51.

231. Пилипенко В. П. Електронний моніторинг дозволить заощадити на триманні під вартою, а в перспективі – і на тюрмах / В. П. Пилипенко // Закон і Бізнес. – 2012. – № 11 (1050). – 7–16 березня.

232. Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю : Наказ Мініст. внутр. справ України від 9 серпня 2012 р. № 696 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 76. – Ст. 3093.

233. Ястребов В. Б. Прокурорский надзор / В. Б. Ястребов. – М. : Городец, 2001. – 400 с.

234. Удовенко Ж. В. Переваги та недоліки застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в контексті нового КПК України / Ж. В. Удовенко, Х. Г. Янкова // Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). – 2012. – № 3–4 (50–51). – С. 121–126.

235. Тищенко О. І. Тримання під вартою: окремі питання правозастосовних реалій / О. І. Тищенко // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія «ПРАВО». – 2014. – Випуск 27. – Том 3. – С. 135–138.

236. Тітко І. А. Нормативна сутність оцінних понять в кримінально-процесуальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Тітко Іван Андрійович; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2009. – 185 с.

237. Петрухин И. Л. Судебная власть: контроль за расследованием преступлений / И. Л. Петрухин. – М. : ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2008. – 288 с.

238. Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи арешту в будь-якій формі, затверджений 09.12.1988 р. на 76 пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?do=print&id=1143730929>.

239. Конвенція про захист прав і основних свобод людини (прийнята 04.11.1950 р. і ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р.) // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 270.

240. Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013. – № 6. – С. 302–307.

241. Бабурин В. В. Незаконное задержание: уголовно-правовой и уголовно-процессуальный аспекты : моногр. / В. В. Бабурин. – Красноярск, 2004. – 196 с.

242. Тертишник В. Проблеми процесуальної форми затримання особи у кримінальному процесі / В. Тертишник // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 8. – С. 99–103.

243. Кудин Ф. М. Об основаниях задержания и его производстве до возбуждения уголовного дела : сб. ученых трудов «Проблемы уголовно-процессуального права» / Ф. М. Кудин ; Свердлов. юрид. ин-т. – Свердловск, 1971. – Вып. 15. – С. 36.

244. Борман В. І. Затримання як тимчасовий запобіжний захід / В. І. Борман // Актуальні питання кримінального процесу очима молодих дослідників : матер. V студ. наук. конф. (м. Харків, 15 трав. 2014 р.) / редкол.: О. В. Капліна (голов. ред.), Д. М. Говорун (заст. голов. ред.), О. І. Бережний та ін. – Х., 2014. – С. 18–20.

245. Білоус О. В. Затримання особи у житлі чи іншому володінні під час здійснення кримінального провадження / О. В. Білоус // Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – № 4. – Том 2. – С. 200–204.

246. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одиссей, 2013. – 1104 с.

247. Цимбалістенко О. Проблеми прокурорського нагляду за законністю затримання особи на початковому етапі досудового розслідування / О. Цимбалістенко // Вісник Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 1 (34). – С. 52–57.

248. Махов В. Н. Уголовный процесс США (досудебные стадии) : учеб. пособ. / В. Н. Махов, М. А. Пешков. – М. : ЗАО Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. – 208 с.

249. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : Наказ Генеральної прокуратури України від 17 серпня 2012 року № 69 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

250. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб : Пост. Каб. Міністрів України від 28.12.2011 р. № 1363 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011п>.

251. Тищенко О. І. Затримання особи як тимчасовий запобіжний захід / О. І. Тищенко // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. – 2013 р. – Серія «ПРАВО». – Вип. 21. – Ч. II. – Том 3. – С. 165–167.

252. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Корнейкова проти України» від 19.01.2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hr-lawyers.org/index.php?id=1337541484>.

253. Прокурорський нагляд в Україні : підруч. / за ред. І.Є. Марочкіна, П. М. Каркача. – Х. : Одісей, 2005. – 240 с.

254. Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час кримінального провадження : Наказ МВС України та Мін'юсту України від 26 березня 2013 року № 289/540/5 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0602-13>.

255. Верховний Суд України. Зауваження та пропозиції до проекту Закону України «Про превентивне затримання особи (осіб)» (реєстр. № 4471 від 17 березня 2014 року) / Верховний Суд України // Правове управління Верховного Суду України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf>.

256. Шаркова А. М. Види кримінального процесуального затримання: спроба класифікації / А. М. Шаркова // Юрид. наук. електронний журнал. – 2014. – № 6. – С. 235–238.

257. Лутковська В. «У разі прийняття проекту Закону України «Про превентивне затримання особи» кожна затримана на його підставі особа може одразу звертатись до Європейського суду, який однозначно ухвалить рішення на її користь» / В. Лутковська // Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/27115-rq-valeriya-lutkovska-u-razi-prijnyattya-proektu-zakonu-ukrainini-pro-prev/>.

258. Юхно О. О. Проблеми реформування досудового слідства та шляхи їх вирішення / О. О. Юхно // Вісник Одес. юрид. ін-ту внутр. справ. – 2006. – № 1. – С. 141–145.

259. Юхно О. О. Проблеми кримінального процесу і сучасність : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. «Теоретичні аспекти організації досудового розслідування» (м. Харків, 4 грудня 2015 р.). – Харків : ХНУВС, 2015. – С. 37–42.

Додаток А

Анкета

опитування практичних працівників органів прокуратури і слідчих підрозділів МВС України

Шановні колеги! На кафедрі кримінального процесу Харківського національного університету внутрішніх справ проводиться дослідження проблеми, пов'язаної з процесуальними повноваженнями прокурора при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим для нас важливим є врахування Вашого практичного досвіду і позиції щодо визначення шляхів удосконалення існуючих законодавчих прогалин та протиріч, що виникають під час правозастосовної діяльності прокурора при застосуванні запобіжних заходів. Вдячні Вам за те, що ви погодилися заповнити дану анкету.

Анкетування носить анонімний характер, а отримані результати будуть використані в якості узагальнення при вирішенні проблемних питань. Вдячні Вам за те, що ви погодилися заповнити дану анкету. У ході анкетування Вам необхідно відповісти на поставлені запитання, підкреслюючи потрібний варіант, або надати у вільній формі письмову відповідь на поставлене запитання.

1. На Вашу думку, чи сприятиме повній та ефективній реалізації законодавчо передбачене розширення прав прокурора?

а) так, але тільки при чіткому дотриманні чинного кримінального процесуального законодавства;

б) скоріше ні, оскільки зберігається нерівність між законодавчо закріпленими правами прокурора та слідчого.

2. Як Ви ставитесь до закріплення у КПК України можливості застосовування практики Європейського суду з прав людини як окремої загальної засади (принципу) кримінального провадження?

а) позитивно, оскільки це відповідає міжнародним правовим принципам у сфері захисту прав людини та практичній діяльності у сфері кримінального судочинства;

б) не буде зайвим, але суттєвих кроків у напрямі вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства не дасть;

в) законодавче закріплення застосовування практики Європейського суду з прав людини як окремої загальної засади (принципу) кримінального провадження не матиме безпосереднього практичного значення.

3. Як Ви вважаєте, чи відповідає чинне кримінальне процесуальне законодавство України в частині обрання запобіжних заходів практичним реаліям його застосування?

- а) повною мірою;
- б) частково;
- в) практично не відповідає.

4. Чи сприяють, на Вашу думку, положення Кримінального процесуального кодексу України 2012 року забезпеченню прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні запобіжних заходів?

- а) так;
- б) ні;
- в) важко відповісти.

5. Чи вважаєте Ви, що запровадження нової (альтернативної) системи запобіжних заходів позитивно вплине на дотримання законності та обґрунтованості при застосуванні запобіжних заходів?

- а) так;
- б) ні;
- в) запровадження нової системи нічого не змінило.

6. Чи підтримуєте Ви введення законодавчого положення, згідно з яким запобіжні заходи застосовуються лише за рішенням слідчого судді, суду?

а) так, оскільки це забезпечує більш ефективне дотримання прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого;

б) ні, оскільки це призводить до зайвого перевантаження прокурорів;

в) інша відповідь (викладіть власну позицію)_____

7. Як Ви вважаєте, чи сприяло запровадження запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту гуманізації кримінального судочинства?

а) так, оскільки домашній арешт є більш м'яким запобіжним заходом і надає підозрюваному, обвинуваченому можливість реалізувати свої права та законні інтереси;

б) ні, оскільки практичне його застосування ускладнюється відсутністю раніше існуючого досвіду його виконання;

в) важко відповісти, адже у певних випадках надає можливість особі не в повному обсязі виконувати покладені на неї процесуальні обов'язки.

8. Чи вважаєте за необхідне надати право прокурору самостійно застосовувати запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки?

а) так, оскільки це більш м'які запобіжні заходи, і можливість їх невиконання є малоймовірною;

б) так, оскільки це скоротить час, який необхідний для подання відповідного клопотання;

в) ні, оскільки це надасть можливість зловживати таким правом, що стане порушенням прав підозрюваного, обвинуваченого;

в) інша відповідь (викладіть власну позицію)_____

9. Чи доцільно надати можливість потерпілому викладати у клопотанні прокурора власну позицію стосовно застосування запобіжного заходу?

а) так, оскільки це стане додатковим аргументом для слідчого судді, суду про необхідність застосування ініційованого прокурором запобіжного заходу;

в) так, але лише при обранні домашнього арешту та тримання під вартою, які є найбільш суворими;

б) ні, оскільки це зайва трата часу, адже здебільшого така позиція не є обґрунтованою і базується лише на ймовірних обставинах;

в) інша відповідь (викладіть власну позицію)_____

10. Чи вважаєте Ви необхідним внести зміни до КПК України стосовно вказівки на один ризик, а не на ризики?

а) так, адже навіть при існуванні одного ризику може існувати загроза вчинення підозрюваним, обвинуваченим протиправних дій;

б) так, оскільки на практиці у більшості випадків існує саме один ризик;

в) ні, оскільки це дозволить застосовувати запобіжний захід навіть у тих випадках, коли це не є доцільним.

11. Як Ви вважаєте, чи достатньо урегульовано процедуру затримання особи без ухвали слідчого судді у положеннях КПК України?

а) процесуальний порядок дій працівників ОВС при затриманні особи у КПК України визначено на належному рівні;

б) процедуру затримання доцільно більш детально урегулювати нормами кримінального процесуального закону.

ДЯКУЄМО ЗА ДОПОМОГУ У ПРОВЕДЕННІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Додаток Б

Результати анкетного опитування

За спеціально розробленою анкетною, яка містить питання, пов'язані з дисертаційним дослідженням, було опитано 311 осіб, з яких: 232 – слідчі, 125 – працівники прокуратури. За підсумками аналізу анкетного опитування були отримані наступні дані.

Питання	Загальна кількість опитаних у%	
	311 осіб, з них	
	про-курів	слід-чих
	214	97
1	2	3
1. На Вашу думку, чи сприятиме повній та ефективній реалізації законодавчо передбачене розширення прав прокурора?		
а) так, але тільки при чіткому дотримання чинного кримінального процесуального законодавства;	158	48
б) скоріше ні, оскільки зберігається нерівність між законодавчо закріпленими правами прокурора та слідчого;	9	25
в) важко відповісти	47	24
2. Як Ви ставитесь до закріплення у КПК України можливості застосовування практики Європейського суду з прав людини як окремої загальної засади (принципу) кримінального провадження?		
а) позитивно, оскільки це відповідає міжнародним правовим принципам у сфері захисту прав людини та практичній діяльності у сфері кримінального судочинства;	76	25
б) не буде зайвим, але суттєвих кроків у напрямі вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства не надасть;	91	42
в) законодавче закріплення застосовування практики Європейського суду з прав людини як окремої загальної засади (принципу) кримінального провадження не матиме безпосереднього практичного значення.	47	30
3. Як Ви вважаєте, чи відповідає чинне кримінальне процесуальне законодавство України в частині обрання		

запобіжних заходів практичним реаліям його застосування?		
а) повною мірою;	117	46
б) частково;	88	39
в) практично не відповідає.	9	12
4. Чи сприяють, на Вашу думку, положення Кримінального процесуального кодексу України 2012 року забезпеченню прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні запобіжних заходів?		
а) так;	132	62
б) ні;	53	21
в) важко відповісти.	29	14
5. Чи вважаєте Ви, що запровадження нової (альтернативної) системи запобіжних заходів позитивно вплине на дотримання законності та обґрунтованості при застосуванні запобіжних заходів?		
а) так;	68	25
б) ні;	21	13
в) запровадження нової системи нічого не змінило.	125	59
6. Чи підтримуєте Ви введення законодавчого положення, згідно з яким запобіжні заходи застосовуються лише за рішенням слідчого судді, суду?		
а) так, оскільки це забезпечує більш ефективне дотримання прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого;	117	65
б) ні, оскільки це призводить до зайвого перевантаження прокурорів;	78	21
в) інша відповідь (викладіть власну позицію)	19	11
7. Як Ви вважаєте, чи сприяло запровадження запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту гуманізації кримінального судочинства?		
а) так, оскільки домашній арешт є більш м'яким запобіжним заходом і надає підозрюваному, обвинуваченому можливість реалізувати свої права та законні інтереси;	123	67
б) ні, оскільки практичне його застосування ускладнюється відсутністю раніше існуючого досвіду його виконання;	37	9
в) важко відповісти, адже у певних випадках дає можливість особи не в повному обсязі виконувати покладені на неї процесуальні обов'язки.	54	21
8. Чи вважаєте за необхідне надати право прокурору самостійно застосовувати запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки?		
а) так, оскільки це більш м'які запобіжні заходи, і можливість їх невиконання є малоімовірною, а також скоротить час, який необхідний для подання відповідного клопотання;	183	79

в) ні, оскільки надасть можливість зловживати таким правом, що стане порушенням прав підозрюваного, обвинуваченого;	26	15
в) інша відповідь (викладіть власну позицію)	5	3
9. Чи доцільно надати можливість потерпілому викладати у клопотанні про застосування запобіжного заходу власну позицію щодо його обрання?		
а) так, оскільки це стане додатковим аргументом для слідчого судді, суду про необхідність застосування ініційованого прокурором запобіжного заходу;	56	43
в) так, але лише при обранні домашнього арешту та тримання під вартою, які є найбільш суворими;	82	23
б) ні, оскільки це зайва трата часу, адже здебільшого така позиція не є обґрунтованою і базується лише на ймовірних обставинах;	71	29
в) інша відповідь (викладіть власну позицію)	5	2
10. Чи вважаєте Ви необхідним внести зміни до КПК України стосовно вказівки на один ризик, а не на ризики?		
а) так, адже навіть при існуванні одного ризику може існувати загроза вчинення підозрюваним, обвинуваченим протиправних дій;	107	55
б) так, оскільки на практиці у більшості випадків існує саме один ризик;	89	30
в) ні, оскільки це дозволить застосовувати запобіжний захід навіть у тих випадках, коли це не є доцільним.	18	12
11. Як Ви вважаєте, чи достатньо урегульовано процедуру затримання особи без ухвали слідчого судді у положеннях КПК України 2012 року?		
а) процесуальний порядок дій працівників ОВС при затриманні особи у КПК України визначено на належному рівні;	35	29
б) процедуру затримання доцільно більш детально урегулювати нормами кримінального процесуального закону;	153	55
в) важко відповісти.	26	13

Наукове видання

ОСАДЧА Оксана Сергіївна
ЮХНО Олександр Олександрович

**ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА
ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ**

Монографія

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора О.О. Юхна

Підписано до друку 24.02.2016 р.
Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 13,5.
Обл. вид. арк 12,8. Тираж 300 прим. Зам № 14

Видавець і виготовлювач
ФОП Панов А. М., м. Харків, 61002, віл. Раднаркомівська, 10, оф. 6
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №4847 від 06.02.2015